

Ture Nerman
Trots allt!
Minne och redovisning
Stockholm 1954

Innehåll

<i>Riksdagen första resan</i>	1
Riksdagen första resan	1
Spanien!.....	13
<i>Ansatser till svensk motståndsrörelse</i>	19
Kulturfront och Antifascistisk Samling.....	19
<i>Trots allt!</i>	28
Bakgrund och start.	28
Hitler härjar — Sverige hukar.....	33
Linjen.	36
Styrelser och anställda.....	38
”Trots alles tryckeri.”	40
Förlag och affärer.	43
Motståndare och mystiska gäster.	46
Trots allt! och överheten.	52
I bann hos socialdemokratin.....	64
Goda vänner, trogna grannar.	70
<i>Riksdagen andra resan</i>	84
Tillbaka på Stockholms-bänken.	84
Riksdagen andra resan.....	87
Dagligt liv på Helgeandsholmen.	95
I gruppen.	100
Riksdagarna 1946-1953.....	103
Att vara riksdagsman.....	106
<i>Kalabaliken i Klara</i>	109
Kalabaliken i Klara.....	109
<i>Jag tror — trots allt!</i>	117
Jag tror — trots allt!	117

Denna sista del av Nermans memoarer omfattar tiden från 1930, dvs tiden i ”kilbomspartiet” (SKP/SP) och återgången till de socialdemokratiska fadershuset (behandlar medborgarkriget i Spanien, kampen mot fascismen m m). Karl Kilbom, har också skrivit memoarer om samma tidsepok: [Cirkeln slutes](#) (som tar upp åren 1925-1952). – *Red anm*

Tredje och sista minnesboken har fått titeln Trots allt! Den har sin motivering i, att bokens centrala del ägnas den tidning, som i de hårdaste Hitler-åren var min tillvaro och med sitt namns patos helt fyllde sin utgivare.

De åren verkar redan mansåldrar borta. Allt rasar ursinnigt förbi i tider då det händer mycket. Många här nämnda personer, vänner i samarbete för gemensamma ideal, är redan ur striden, på väg in i mörkret och glömskan. Det är inget att göra åt det. Envar fäktar i sin lilla — för en och annan lite större — scen, och ridån går obönhörligt ner för premiäraktörer som statister. Men dramat, det stora mänskliga frihetsdramat, går vidare. Med livet självt. Vars enda verkliga drama är frihetens.

Tredje minnesboken skildrar, hur en poet och grälmakare fortsatte bråka in i slutet av sitt sjunde decennium. Något lugnare dock med åldern. Ungdomen hade dansat på anapester. Efterhand gled rytmen in i mera fasta jamber. De sjunkande rytmerna kommer kanske. Ännu kan de inte redovisas.

T.N.

Riksdagen första resan

Riksdagen första resan

När det svenska kommunistpartiet omedelbart före sin sprängning hösten 1929 satte opp T. Nerman som tvåa till förstakammarvalet i Stockholm, var det för min del en ren formalitet. Vi kunde bara ta ett mandat, och risk för vistelse på Helgeandsholmen för någon annan än första namnet, Oskar Samuelson, låg utanför alla sannolikhetskalkyler. Samuelson var veterligt lika frisk som jag och bara ett halvår äldre. Jag kunde lugnt inrikta mej på att fortsätta mitt fria poet-, journalist- och föreläsliv. Dit hörde vid det här laget bl.a. att redigera veckobilagan Från kulturfronten i partiorganet Folkets Dagblad, ordna mina Skrifter i samlad upplaga på partiförlaget Fram, skriva en bok om Otto Lindblad och en översättning åt Tidens förlag, resa landet runt och föreläsa Världshistorien i fickformat, Imperialismens historia, Frihetsdiktaren Orvar Odd, Spritkultur och annat. Göra fanns alltså — och så kunde man ha det lugnt och skönt hela somrarna ute på Blidö.

1930 gick också, som väntat, lugnt ifråga om det parlamentariska. Men så på höstsidan kom budet, att Oskar Samuelson hade fått en befattning i försäkringsanstalten Folket allt för krävande att kunna förenas med riksdagsmannaskap, och så var det färdigt!

Där stod jag nu, visserligen förtifyra år gammal och på sätt och vis grånad i politiken men alltjämt en politikens lättmatros, en lyriker utan särdeles förstånd på de realfrågor som avhandlas i ett så allvarligt sällskap som en folkrepresentation. Min ambition hade aldrig legat åt det parlamentariska. Vad i all världen skulle jag göra i den svenska senaten?

Vad var det att vara riksdagsman? Det kunde vara något mycket pampigt: partiledaren i talarstolen i en folkets livsfråga. Jag hade på sin tid med stor vördnad hört Hjalmar Branting tala i andra kammaren en hel timme på ett visitkort i handen. Jag hade hört Karl Staaff satirisera Arvid Lindman med bitande elegans. Inför sådana folkrepresentanter stod man ju i andakt. En riksdagsman kunde också vara — var väl i regel — en enkel sakkunnig men torr utskottsledamot och lokal hemmastorhet. Den typen hade jag respekt för men som poet mindre känsla. Ingendera typen låg för mej.

Nå, jag hade fått rollen och måste ta den. Avsäga mej skulle se feigt ut, och det kunde ju onekligen vara lustigt att pröva på. Kamraterna i riksdagsgruppen fick väl vägleda mej, och så var det att hålla föredrag så gott det gick. Prata var jag ju inte blyg för, så mycket föredrag och föreläsningar som jag hade begått. Det var alltså att hugga i och representera den

revolutionära arbetarklassen — d.v.s. vad jag hade inhämtat av mina år i arbetarrörelsen. Inga som helst illusioner om att kunna utföra något praktiskt realpolitiskt. Lagstiftningen kodifierade bara i efterhand de faktiska maktförhållandena. Men man kunde ju deklarerat, rädda sin själ, även om ingen utanför Folkets Dagblads läsekrets märkte det. Och kanske kunde man ge socialdemokraterna någon liten tankeställare. Zeth Höglund hade vid budet om mitt inval rekommenderat mej att hålla tummen på den stigande stjärnan Rickard Lindström. Moje Västberg, min gamle kamrat från Nya Samhällets redaktion i Sundsvall, nu själv desillusionerad andrakammarledamot, undervisade mej om parlamentet: ”De intelligenta blir cyniker här och de arbetsdugliga blir utskottshästar.” Och S. H. Kvarnzelius, liberale plåtslagarmästaren, numera landshövding och senator, något bekant från min Sundsvalls-tid, undrade när vi åter möttes: ”Nerman kommer väl inte att prata mycket?”

Det anses i det svenska parlamentet opassande att begära ordet sin första riksdag, ja, sina tre första. Men dels har jag aldrig haft något emot det opassande — ett kanske billigt men dock sätt att bli uppmärksammad — och dels var jag faktiskt gruppleddare, t.o.m. hel grupp på egen hand, och grupperna måste ju uttala sej i remissdebatten. Carl Vinberg, Samuelsons och min företrädare, också gruppleddare och grupp, hade yttrat sej tillbörligt i remissdebatterna, t.o.m. sin första. Han brukade, skämtades det, hålla överläggning med sin enmansgrupp i en vrå av kammaren inför viktiga avgöranden. Jag måste alltså prata remiss och även en del annat — som ensam partistämman i kammaren tyvärr mer än jag ville.

En försenad sammanräkning fördröjde min fullmakt. Två dagar före remissdebatten hade jag den emellertid och steg in till första kammarens talman Axel Vennersten för att presentera mej och begära ordet i remissen.

Den gamle textilhövdingen mottog mej mycket vänligt och mönstrade mej en aning farbroderligt, så sägande:

— Ja, herr Nerman hör väl till dem som kan behärska orden... Jag svarade, att det hoppades jag. Det skulle inte vara någon fara för överdrivna fraser. Men sin uppfattning hade man ju.

— Javisst, sa talmannen och tillade försynt: Trots allt har vi ju något gemensamt.

Så tog mej Vennersten, högermannen, farbroderligt vänligt, vädjande till min stilkänsla. En klok man och en god man. Korruptionen hade börjat, mycket smart.

Och så blev det dags för remissdebatten och min parlamentariska debut. Hur skulle jag lägga den för att få uppmärksamhet kring mina synpunkter? Tidningen Social-Demokraten kom mej till hjälp med uppslaget. Den skrev i en översikt över den nya riksdagskatalogen den 10 januari, att ”herr revolutionsskalden Ture Nerman” skulle komma att efterträda herr Samuelson som första kammarens ende kommunist:

”Men det kan ju aldrig skada om man finge litet riksdagsprotokoll på vers.”

Ja, tänkte jag inför piken: Ett ska ni åtminstone få! Och beslöt skriva jungfrutalet på hexameter, som ju är ett lätt versslag och där man lättast kan stoppa in vardagliga fraser så att folk inte märker versen när man läser den som prosa.

Jag delgav ingen annan än min bror Birger mitt uppslag. Han fann det gott och uppmuntrade mej. Först skrev jag förstås ner tankarna på prosa och omskrev dem sedan på vers men förelade hexametern i prosaform för min lilla partigrups två ledande män, Nils Flyg och Karl Kilbom. De granskade, fann talet innehålla vad som borde sägas och märkte bara rena sakliga prosan.

Och så kom dagen, den 7 januari. Jag kom till orda tidigt, omedelbart efter de stora partipamparna, Möller, Trygger, Sandler och finansminister Hamrin — i regeringen C. G.

Ekman. Jag hade emellertid noga följt med vad alla föregående ”ärade talare” hade sagt och plockat in några fraser av ett par tre av dem i min hexameter. Och så klev jag då upp i talarstolen.

Där var en viss uppmärksamhet i den rätt fullsatta kammaren, man undrade i någon mån vad den där poeten skulle ha att förkunna. Läktarna var fulla. På diplomatläktaren råkade sitta bl.a. kronprins Gustaf Adolf med kronprinsessa och dotter Ingrid, på vanliga läktaren broder Birger. Jag satte igång med manuskript men med en relativt van föreläsares relativt fria framförande. Jag lyckades hålla prosastilen ganska länge men kom, enligt Birger, till sist in i daktylernas rytmiska farozon. Inte ens experten Johan Bergman på Värmlands-bänken tycktes ha märkt något. Han sa åtminstone inget. Om han nu förresten var inne.

När jag hade slutat dröjde det inte många minuter förrän Dagens Nyheters riksdagsreferent sökte upp mej. Han hade anat något och ville låna mitt manus. Det fick han, och DN tryckte av nästan halva anförandet. Det gick alltså efter beräkning. Hade jag pratat prosa, så hade jag avfärdats med fem rader i pressen och ingen hade fäst sej vid mina synpunkter. Nu kanske ändå någon betänkte något lite i innehållet. Jag hade velat göra något formellt ovanligt för att få fram min tendens. Kanske var det också lite pojkkaktig nonchalans, men Social-Demokraten har huvudansvaret för mitt tilltag.

Strax efter Dagens Nyheter kom det en vaktmästare: Talmannen ville tala med mej. Jag gick upp till hans bord.

— Det talas om, sa Vennersten, att herr Nermans anförande var rytmiskt. Någon sorts orimmad vers . . . Ja, utan skämt.

— Ja, svarade jag, det var hexameter. Jag tyckte det var roligt att göra det.

— Jaja, replikerade Vennersten gemytligt, det var så roligt.

Flera kammarledamöter uttryckte vänlig uppskattning av debuten. Klefbeck, den gamle gode prästen, kunde hålla med om åtskilligt, en annan socialdemokrat, Granath, fann en frisk fläkt i anförandet, högermannen Enhörning var nådig och hoppades att jag skulle trivas. Reuterskiöld, bondeförbundsprofessorn, var mycket artig: ”Tack för det vackra talet! Innehållet kan jag ju inte instämma i. Men det var ett tal just passande i första kammaren.” Man fick vara nöjd — Reuterskiöld var expert på författningsfrågor. Jag stötte också utanför kammaren på Per Albin Hansson, som lite överlägset yttrade: ”Jag hörde, att det var ett gott söndags-skoletal.”

Tydligen hade man inte imponerat som revolutionär. Det framgick också av press-recensionerna. Men det tog mej inte djupt. Sovjet-revolutionens och Kommunistiska Internationalens utveckling hade redan gett mej en del att tänka på som revolutionär.

På tal om vers hade jag emellertid förekommit med sådan i första kammaren långt tidigare. 1914 hade nykterhetsmannen August Ljunggren där läst upp och med protokollet införlivat min förbudsdikt: Ska vi vänta?

*

När jag nu, tjugutre år efteråt, ser mej om i min första riksdagskatalog, den av 1931, så är det liksom alla återblickar en vemodig sak. Av första kammarens 150 ledamöter 1931 var vi 1953 kvar 9. De flesta av de avgångna har också redan avgått ur livet.

Men innan jag går vidare bör jag erinra om, hur riksdagen vid min entre såg ut partimässigt. Där satt i första kammaren 1931: 47 nationella (höger), 18 bondeförbundare, 5 liberaler, 22 frisinnade folkpartister, i frisinnad vilde, 54 socialdemokrater och i kommunist, summa 148. Härtill kom talmannen, formellt partilös, och i plats vakant. I andra kammaren var ställningen:

73 högermän, 27 bondeförbundare, 4 liberaler, 28 frisinnade, 90 socialdemokrater och 8 kommunister. Arbetarsidan var alltså i minoritet i bägge kamrarna, även med den kommunistiska oppositionen inräknad. Högern hade ännu inte gjort sina senare förluster till Bondeförbundet, och stads- och lantliberaler gick ännu åtskilda. Vid styret satt en frisinnad minoritetsregering C. G. Ekman, ny efter Arvid Lindmans högerkabinett i maj 1930. Utrikesminister var landshövding Fredrik Ramel, ecklesiastik biskop Samuel Stadener.

De riktigt gamla från seklets början såg jag inte mera. De kunde knappast finnas kvar — enda undantaget var Carl Lindhagen. De flesta av senatens adel och godsägare hade tagit farväl. Jag har räknat ut, att ännu 1910 fanns där 15 grevar, 15 friherrar, 15 bruks- och godsägare, 53 höga ämbetsmän, 19 företagare och 12 militärer. Kammarens yngste var det året lantbrukaren Johan Nilsson i Skottlandshus, med tiden kammarens talman och ålderspresident. År 1931 hade adeln kvar bara i greve och i friherre (plus 7 enklare adelsmän), bruks- och godsägarna var 8, ämbetsmännen hade smält ihop till 32, företagen till 14, militären till 2. Däremot hade lantbrukarna nästan sjudubblats till 33. Och så hade det kommit en ny stor och växande grupp: funktionärer och icke-statliga tjänstemän på 18 man och ett par arbetare. Genomsnittsåldern i kammaren, som Iglo var 59 år och 1922 hade sjunkit till ett minimum på 52 år, var nu åter oppe i 57. Jag var alltså inte någon åldersbelastning för "gubbbuset". Yngst 1931 var socialdemokraten Ruben Wagnsson, fem år yngre än jag.

Fast demokratiseringen alltså hade gått fram kraftigt fanns där ännu en del gamla förnäma herrar i Sveriges överhus anno 1931. Man vart inte så snart bekant med alla, med en del aldrig. Och bror blev man sällan med andra än socialdemokraterna, i arbetarrörelsen hörde ju duandet till kamratskapet. En mycket hög herre var Hjalmar Hammarskjöld, f.d. professor, f.d. landshövding, f.d. statsminister, f.d. internationell juridisk expert på olika områden, f.d. allt det högsta som tänkas kan, därtill En av de aderton. Han var förnämt fin i rösten, nästan pipig, men där han stod i talarstolen någon gång vart det historisk tystnad kring honom, han gav på något sätt stämning av svensk stormaktstid, Axel Oxenstierna o.d. rikens herrar. Mycket få av kammarens ledamöter kände Hammarskjöld. Han presenterade sej naturligtvis aldrig för ett subjekt som T. Nerman. En enda gång kom vi till tals. Jag hade begärt ordet. Hammarskjöld hade erfarit det och rätt som det var kom han sakta och gravitetiskt fram till min bänk och frågade kort utan att hälsa eller ens se mej: "Blir det långt?" Jag steg hövligt opp och lugnade med ett ännu kortare: "Nej".

Ernst Trygger, kammarens äldste, född 1857, var också en ganska hög herre och elak men på ett intelligent och roligt sätt. Han uppgavs förakta bondeförbundsprofeten Reuterskiöld innerligt och ha spräckt åtminstone en professur för honom. Även i debatten i kammaren märkte man hans spydighet mot den gode Reuterskiöld. Jag fick äran av Tryggers bekantskap. Men det dröjde ett år. En dag passerade vi emellertid varann i entrén till kammaren. Jag vek undan draperiet och steg åt sidan. Trygger tittade på mej lite skämtsamt och sa: "Varför kan inte vi få bli bekanta?" Jag svarade, att inte mej emot, och så tryckte vi varandras händer. Det blev det egentliga umgänget.

Trygger satt längst ner på Stockholms-bänken, bredvid Klefbeck. Man sitter efter röstetal i varje valkretsgrupp. Nästa bänkpär var socialdemokraten Charles Lindley och högermannen Sten Stendahl, nästa professor Carl Forssell, höger, och kanslichef Oskar Hagman, socialdemokrat, nästa häradshövding Hjalmar von Sydow, höger, och advokat Eliel Löfgren, liberal, femte paret redaktör Fredrik Ström och hans partivän försäkringsrådet Olof Carlsson. Och så på den översta udda platsen, den s.k. kuskbocken, nr i I Nerman. Huvudstaden hade 1931 bara 1 i mandat. Nu har den 15.

Häradshövding von Sydow, Arbetsgivareföreningens chef, fann heller ingen anledning att göra kommunistgruppens bekantskap. Han var en tung blekfet herre, som gick ansträngt, och

jag tänkte alltid när han gungade ner till sin plats: ”Han får slag och faller här en dag.” Han fick ett kusligare slut än så ett par år senare.

Ännu en gammal högerman var Lule-bispen Olof Bergqvist, gemytlig, skämtsam, populär, lätt att bli bekant och bror med, hjälte i många riksdagsanekdoter. Några gamla kända liberaler fanns också i kammaren. Ett par år hade vi på Örebro-bänken som ”fv”, frisinnad vilde, kvinnorörelsens parlamentariska grande dame Kerstin Hesselgren. En av kammarens allra äldsta var Staaffs kamrat David Bergström, född 1858, med rykte ända från Verdandi i Uppsala och dess sedlighetsdebatt 1887. Han var redan skröplig, måste en gång avbryta sitt anförande och ledas ut ur kammaren. Mauritz Hellberg, Gustaf Frödings gamle vän, hörde också till den liberala uppsättningen. Bergström var frisinnad. Dit hörde även, för att vara noga i registreringen, Johan Bergman, min gamle svensklärare från Norrköping och IOGT-broder. En välkänd liberal av den gamla radikala sorten var också advokaten, förre utrikesministern Eliel Löfgren. Ännu en gammaldags frisinnad minns jag med särskild respekt: fängelsedirektören Ulrik Leander från Karlskrona. Av Bondeförbundets äldre herrar har jag redan nämnt professor Reuterskiöld. Han hade airen av Pelle Ödmans gamla kammarjunkare och var för övrigt en baddare att sköta yrkandena vid lotsningen av långa och krångliga utskottsbetänkanden. Den andre bondeförbundsprofessorn K. G. Westman hade som äldre landsman i Östgöta nation i Uppsala lagt bort titlarna med recentior Nerman 1903, och jag skulle få en del att göra med honom under andra världskriget.

Av något yngre s.k. borgerliga fäste jag mej i kammaren vid den stridbare, självständige professor Israel Holmgren, folkfrisinnad — vi skulle också få en del med varandra att göra med tiden — och den nyinkomne radikalliberale fil. dr K. A. Andersson, byråchef, fiskeriexpert. Högermannen Johan Nilsson hörde till dem som vänligt bekantade sej, snart vördad talman. J. F. Gustafson, senare Domö, var på väg till höjderna, lugn och älskvärd. Bland bondeförbundare utan professorsgrad minns jag särskilt tre: Johan Johansson i Friggeråker, glad och pigg, med kammarens största barnaskara, brutto elva, den ettrige Anders Henriksson i Vinstorp med sitt praktfulla Skåne-mål och Johan Larsson i Brålanda, en liten tunn stilla lantman som förbluffade med betydande intressen och kunskaper i skönlitteratur — vi vart snart goda vänner.

Jag har nämnt rätt många rätt starka namn, och det ändå bara från den s.k. borgerliga sidan. Av socialdemokratins gamla garde hade vi alltjämt i kammaren flera namn med klang även utanför partiet. Bland de äldsta var Carl Lindhagen, på sin tid den röda ungdomens fana, nu tekniskt lite besvärlig med sina envisa yrkanden på votering — ännu hade vi inte elektrisk sådan utan måste varje gång gå runt talmannen med lappar —, den nytre f.d. sjömannen Charles Lindley med sina improviserade anföranden på genuinaste stockholmska, redaktörerna A. C. Lindblad från Göteborg och August Nilsson i Kabbarp, som jag hade skrivit parlamentarisk nidvisa om redan 1911, den energiske professor Alfred Petré, nykterhetsman och aktivist för friheten — jag lärde känna hans värde riktigt under den kommande Hitler-tiden. En trio gamla fina män var på sitt sätt var A. J. Bärg, förrådsförvaltare, nykterhetsman och högmeriterad utskottsordförande, den noble, rättrådige Malmöborgmästaren William Linder och den älskvärde aristokratiske assessor Assar Åkerman. En försynt och kunnig man var försäkringsrådet Olof Carlsson, min bänkkamrat då jag 1932 flyttade ner till plats 10 och stannade där t.o.m. 1937. Klefbeck nämnde jag förut, en stilla Franciscus, en kristen utan åthävor.

Av något yngre socialdemokrater var Oscar Olsson och Karl Schlyter redan bemärkta män var på sitt område, den förre, kallad Skägget, folkbildningskämpen par préférence och Schlyter pionjären för den mildare synen på brottslingarna. På Västernorrlands-bänken satt min kassör-direktör Janne Walles från Nya Samhället i Sundsvall. Till förstevicetalmansbordet avancerade 1931 adjunkten Olof Olsson, ”Hedningen”, som snart var ensam om att bära vår

ungdoms borsalino och stora halsduk, en principfast man som man minns med vördnad. Harald Åkerberg från Örebro-Kuriren, den studentikose kåsören, skulle också med tiden bli vice talman. Sigfrid Hansson har kommit i skymundan för sin store lillebror Per Albin men var både en kunnig man, särskilt i allt fackligt, och en glad och god kamrat.

Med Sigfrid är jag inne på gamla Socialdemokratiska Ungdomsförbundet av 1903, den märkliga organisation som blev kärnan i den svenska arbetarrörelsens andra generation. Dess ungdomar satt nu på ledande poster lite varstans, från ministertaburettorna till kommunal-sysslorna landet runt. I riksdagen hade de ryckt in i tätande led. I bägge kamrarna satt de fullt, i andra. Per Albin m.fl. Från första kammaren nämnde jag redan Sigfrid Hansson. Där fanns också Rickard Sandler, ända från 1911, folkbildaren, ABF:s skapare, som hade hunnit med att vara både stats- och utrikesminister, en man som hittills hade gått omkring som en sfinx med ett sardoniskt leende, och orakelmässiga svar men som skulle bli mera tillgänglig om några år, en man som jag skulle komma att få både respekt och känsla för vid närmare bekantskap. I senaten kunde man lyssna till vida sociala reformperspektiv av Gustav Möller, som skulle bli det stora namnet i vår socialpolitik. N. S. Norling, Arbetarbladets redaktör, IOGT-broder, skulle komma på hedersplats i mitt hjärta för frimodig självständighet under Hitler-epoken. Där var den gode IOGT-brodern John Sandén från Värmlands Folkblad. Bevillningsutskottets synpunkter hävdades med djup bas av Ernst Åström, min gamle stridskamrat från Politikens expedition 1916. Där var David Norman, lärare, studieledare, ännu så länge suppleant i andra lag, snart dess populära ordförande. På Västernorrlands-bänken såg man Ivar Vennerström, den unge hänföraren från ungdomskamratens föredrags-turnéer och rödabiläventyr, snart landshövding i Karlstad. På Smålands-bänken satt påpasslig Ivan Pauli, en kulturfaktor i församlingen, vars bortfall på femtitalet skulle kännas, och folkskollärare Ruben Wagnsson, blivande IOGT-världschef och landshövding. Från nya ungdomsförbundet hade 1931 Rickard Lindström gjort entré i senaten som dess yngste, född 1894.

Sist men ändå främst nämner jag två av min generation, några år äldre, som jag skulle få åtskilligt att göra med: Fredrik Ström, gammal ungdomskamrat i första ledet, och Anders Örne. Båda var storartat aktiva mot det barbari som var på väg, idé- och frihetskämpar av allra högsta karat bland svenska politiker. När Anders Örne satiriserade mej efter mitt jungfrutal i kammaren, hade han inte så alldeles orätt.

Man får nog säga, att första kammaren anno 1931 hade en ganska känd uppsättning politiker. Och till de nu uppräknade kan jag från 1932 och följande år på trettitalet registrera tillskott som Elon Andersson, Georg Branting, Albert Forslund, G. W. Källman, Sam Larsson, Viktor Larsson, Gunnar Myrdal, Knut Petersson med den bitande fina ironien på frihetskänslans urbergsgrund, Hemming Sten, Östen Undén. Karl Wistrand och Nils Wohlin. Jag ska inte heller glömma min gamle kamrat från ungdomens kampår i Sundsvall, Moje Västberg, som flyttade över från andra kammaren 1933.

Och i andra kammaren — satt inte också där ganska riksbekanta politiker? Där fanns partiledarna Arvid Lindman, Olsson i Kullenbergstorp, C. G. Ekman och Per Albin Hansson. Där debatterade vältaligt Arthur Engberg, Bernhard Eriksson, Harald Hallén, Verner Hedlund, Zeth Höglund, Claes Lindskog, Fabian Månsson, Axel Pehrsson i Bramstorp, Per Edvin Sköld, August Sävström, Ernst Wigforss, Ivar Österström. Etc. Och 1932 invaldes Tage Erlander och Axel Hansson i Rubbestad, bra båda på sitt sätt.

Jag har räknat opp en massa namn. Somliga är mindre kända för yngre läsare. För äldre är de välkända, och de hör till bilden, ger mina minnen tid och miljö. Allesammans riktiga riksdagsmän, inte poeter. Annat än en och annan i löndom.

Det var smickrande men inte realpolitiskt av Fabian Månsson att möta mej med den vänliga hälsningen: "Välkommen! Det var djävligt bra att få en karl hit!"

*

Vad skulle en lyrisk internationalist, utkastad ur Komintern, kunna göra i en riksdag så laddad med sakligt, realpolitiskt folk? I något utskott kom han inte in. Inte ens hans grupp i andra kammaren räckte till för det. Det blev då att demonstrera sin mening genom att motionera och tala, i stort eljes stödja socialdemokraterna. Vissa stora motioner ordnade min grupp. De skrevs och försvarades i andra kammaren av gruppens experter, och så la jag för ordningens skull fram dem också i första, med löfte dock att inte behöva tala för sådana, där jag kände mej särskilt inkompetent. Det var åtskilliga. I nödfall inskränkte jag mej till ett kort yrkande "i anslutning till motionens motivering".

Om vår kommunistiska riksdagsgrupp vill jag från början slå fast, att den helt, åtta man stark, tillhörde den 1929 uteslutna delen av kommunistpartiet. Jag har alltså aldrig suttit i riksdagen som Moskvakommunist, var snarast en för-titoist. Men vi hävdade att börja med, att det var vi som var de verkliga kommunisterna, och vi hade vädjat till Kominterns ledning mot de s.k. sillénarna och linderötterna. Vi kallade oss också alltjämt kommunister. Moskva-anhängarna fick emellertid självklart Kominterns auktorisation och växte på den, medan vi alltså helt enkelt och hånfullt kastades ut, och 1932 fick de redan två man valda till andra kammaren. Sedan gick det raka vägen bakåt för oss och vi försvann medan de ökade.

Vår lilla grupp fria kommunister bestod 1931 utom förstakammarrepresentanten av 8 man i den s.k. folkvalda. De 8 var efter valet 1928: Karl Kilbom, redaktör, och Edoff Andersson, facklig ombudsman, båda valda i Stockholm, Nils Flyg, Frams förlags chef, från Stockholms län, August Spångberg, järnvägsman från Charlottenberg, Verner Karlsson, gruvarbetare från Grängesberg, Viktor Herou, jordbrukare från Hälsingland, redaktör Oscar Öhman från Sundsvall och gruvarbetare J. P. Dahlén från Kiruna. Vid valet 1932 tappade vi de två sista och i stället fick de Moskva-trogna in Hilding Hagberg och J. H. Brädefors i Norrbotten. 1936 valdes: Kilbom och redaktör Arvid Olsson i Stockholm, Flyg, Spångberg, Karlsson och Herou, 6 man, med mej summa summarum 7. (1934-1936 gästspelade hos oss Albin Ström och Torsten Henrikson, Göteborg.)

Det var hyggliga och arbetsamma partikamrater, en utpräglad arbetargrupp, och speciellt fackligt intresserade. Man hade emellertid knappast känslan av någon ljusnande framtid för partiets räkning.

Och T. Nerman, som alltså tog opp en plats i senaten, vad utförde nu han för märkvärdigheter under sin sjuårsperiod 1931-1937?

Ja, vad kunde man vänta sej?

Första huvudtiteln låg närmast till hands för demonstration. Republiken var ju den principiella inställningen i arbetarrörelsen — är socialdemokratins program ännu i dag. Min grupp hade ingen motion vid riksdagen 1931 och jag gjorde bara ett kort inlägg, huvudsakligen riktat mot pressens hovfjäsk. Det senterades i någon mån av flera socialdemokrater och även av general Hammarskjöld, Hjalmars bror. Kvarnzelius ansåg mitt angrepp riktigt, men Trygger menade att jag hade gjort reklam för pressen. Vid 1932 års riksdag gjorde jag en motion om republik, som naturligtvis föll platt. Och 1933 avslutade jag mitt principiella krig mot monarkin med ännu en sådan motion, en om avslag på medel till k. hovstallets utfodring och en om upphävande av de kungligas tull- och skattefrihet. Resultat överallt + — 0.

1931 gjorde jag ett litet fynd på utrikes huvudtiteln, upptäckte en punkt "hemliga anslag". Gick fram till talmannen och begärde ordet. Han sa mej, att det där borde man helst inte röra

vid, men om man tog det på ett försiktigt sätt . . . Jag förklarade, att jag ville alltid vara försiktig. Vennersten replikerade: ”Ja, just därför lämnar jag gärna herr Nerman tillfälle. Herr Nerman vet lika väl som jag, att det finns utgifter t.o.m. i den mest kommunistiska stat som man inte vill ha offentliga.” Jag kom naturligtvis ingenstans med min fråga, vad det var för hemliga utgifter. Statsminister Ekman svarade, att då det stod hemligt kunde man ju inte säga vad det var — goddag, yxskaft! —, och jag genmålte, att det gällde väl vad som när andra stater gör det kallas spioneri. Men nästa år föll Ekman och den nästa regeringens utrikesminister Sandler tog bort den odiösa punkten ”hemliga anslag” — naturligtvis bara en bokföringsåtgärd, det är ju klart att stater av alla slag spionerar.

Min första riksdag motionerade jag också om en million till ett stort bokarbete Det svenska arbetets historia. Motionen föll förstås men uppslaget blev senare verklighet, på annan bekostnad. Jag interpellade ecklesiastikminister Stadener om det lilla tillägget till Fridtjuf Bergs stavningsreform tjugufem år tidigare: att ta bort de stumma bokstäverna i dj-, gj-, hj- och lj- samt l i karl och värld, för att vi så skulle få en princip genomförd i svensk skrift: inga stumma tecken. Stadener var helt ointresserad och föreföll obetydligt sakkunnig.

Riksdagen 1931 genomförde bl.a. viss sjukförsäkring, visst moderskapsunderstöd och muntligt förfarande i överrätter samt reviderade arbetarskyddslagen. I övrigt präglades min första riksdag av en stor kuslig händelse på arbetsmarknaden: Ådals-kravallerna, där svensk militär sköt ner fem svenska arbetare. Det blev en nästan revolutionär stämning bland arbetarna, en stämning som starkt bidrog till att vi ur Komintern utdrivna kommunister bibehöll våra känslor som revolutionära socialister. Sådant kunde alltså hända även i vårt land! I riksdagen var stämningen som under det häftigaste åskväder, ängslan i bleka ansikten, men när så eldfaran snart avlägsnades från krutdurken riktigt kände man hur folk andades opp.

Hösten 1931 släppte England guldmyntfoten och Sverige följde med: svenska kronan blev pappersvaluta.

1932 års riksdag gick i den ekonomiska krisens tecken — den stora internationella krisen som hade börjat i slutet av 1929 i U.S.A. Ivar Kreuger sköt sej (sköts?) och riksdagen gav krediter för att bärga hans stora företag. I voteringen la jag ner min röst. Den fria kommunistiska gruppen motionerade om enkammersystem, sänkt rösträttsålder, 20 år, och minskade militärutgifter — allt lönlöst. Där kom också upp en fråga om nattklubbar och deras osedlighet. För att skaffa expertis besökte jag under två nätter fem av Stockholms mera bekanta nattklubbar och kunde lugna de oroliga i senaten: Klubbarna var relativt oskyldiga, det var Medelvensson som lekte Paris. Men jag undrade, varför man bara talade om dessa dansklubbar. Borde man inte också tänka på spelklubbarna, t.ex. Stora sällskapet, där en hög svensk ämbetsman på sin tid hade gjort stora skulder som riksdagen måste klarera? Flera av de äldre i kammaren kände till saken och viskade till varandra när jag antydde den. Efteråt kom Maggan Hellberg stultande fram till min bänk och sa mej, att det var ”förbannat fräckt” men så ”förbannat skickligt” antytt, att talman kunde inte ingripa.

Statsminister Ekman föll med Kreuger, som han hade tagit emot pengar av, och den liberala regeringen fortsatte som expeditionsministär under Hamrin i avvaktan på höstens andra-kammarval. De blev en stor socialdemokratisk framgång, i tättnande kris med arbetslöshet av stora mått och lönedepressningar och så Ekmans Kreuger-engagemang. Socialdemokratin tog 24 nya mandat och gick upp i 104, medan vi fria kommunister tappade 2 av våra 8 till de auktoriserade i Norrbotten. Högern sjönk från 73 till 58 och den borgerliga vänstern från 32 till 24, medan bondeförbundarna steg från 27 till 36. Den samlade arbetarsidan hade för första gång vunnit majoritet i folket, visserligen inte fullt 18 000 väljare. Vi s.k. Kilboms-kommunister hade ännu 133 000, de Moskva-auktoriserade mönstrade 74 000. Nazisterna

deltog för första gången och fick 15 000 röster. Valresultatet förde till ny socialdemokratisk regering, den fjärde, med Per Albin Hansson som stats-, Sandler som utrikes- och Wigforss som finansminister. I valrörelsen 1932 togs för första gången radion i bruk och de sex riksdagspartierna fick drabba ihop inför svenska folket. Jag fick äran att representera de fria kommunisterna mot Nils Wohlin för högern, John Bergvall för liberalerna, Ivar Österström för de frisinnade, Pehrsson i Bramstorp för Bondeförbundet och Wigforss för socialdemokraterna. Wigforss medgav i debatten, att socialdemokraterna och vi fria kommunister i alla fall var kusiner. Bröder, som jag menade, fann han lite för starkt.

1933 kom med krisens kulmen och Hitler i Tyskland. I Sverige bands Bondeförbundet genom den s.k. kohandeln vid den nya arbetarregeringen med permanent ekonomiskt stöd åt jordbruket. Handel och industri fick också subsidier. Arbetslösheten nådde toppen med 186 000.

En stor debatt kom jag att provocera med en interpellation vid Hitlers makttillträde i Tyskland. Jag undrade, om man inte kunde till Sverige i asyl inbjuda bemärkta offer för hans terror: Einstein, Reinhardt o.d. Interpellationen ansågs opassande och vägrades av kammaren med 62 röster mot och 59 för. Jag tog upp debatt, fick där enligt reglerna bara tala om vägrans tekniska sida men drog praktiskt taget hela mitt tilltänkta anförande i sak och klubbades två gånger. Och när jag väl hade brutit isen vågade sej flera andra upp och demonstrera mot Hitler-väldet. Efter den långa debatten, som måste ha gjort talman Vennersten rätt bekymrad, gick jag fram för att be honom om ursäkt för det obehag jag hade förorsakat honom med min hänsynslöshet. Men jag hann inte få fram ursäkten förrän han själv förklarade: ”Om jag hade suttit i kammaren, så hade jag röstat för att medge herr Nermans interpellation.” Undra på att man tyckte om den mannen! Flera år senare hyllades han på sin åttifemårsdag, nu riksmarskalk, i ett telegram med namn av alla som ännu satt kvar i kammaren från hans tid. Han fick aldrig veta vem som organiserade det.

1934 släppte den stora ekonomiska krisen. Samarbetet socialdemokrater-bondeförbundare möjliggjorde en lag om arbetslöshetsförsäkring och en del andra socialreformer. Vår kommunistiska grupp, vars parti detta år bytte namn till Socialistiska Partiet, motionerade för sänkning av högre ämbetsmannalöner och för minskade militärutgifter. Privat gjorde jag ett avslagsyrkande då statslotteri infördes, reagerande mot inkomst utan arbete som omoralisk och mot lotterimentaliteten som för med sej likgiltighet för att förbättra samhället från grunden. Och så fick jag igång en lång debatt om läroböckerna i historia.

1935 års riksdag fick första kammaren ny talman: riksmarskalken Axel Vennersten ersattes med Kristianstad-landshövdingen Johan Nilsson. Folkpensioneringen förbättrades något. En befolkningskommission tillsattes. Till debatten om den undersökte och redovisade jag, hur många barn senaten hade, d.v.s. hur den partivis hade gjort sin insats i folkökningen. En k. proposition om s.k. tredje mans rätt vid arbetskonflikter föranledde en utdragen diskussion — och sprack en midnatt till hela kammarens belåtenhet, sedan regeringen hade tagit tillbaka den. Alla kammarens ledamöter lyste upp, hjärtligt lättade efter skenfäktningen — alla utom en. Sigfrid Hansson satt sur i sin bänk. Han hade menat allvar, ensam av alla.

Den riksdagen hade socialistiska förstakammargruppen redan börjat tröttna. De rena demonstrationsämnena var slut. Jag skrev ingen enda motion, lämnade däremot för ordningens skull mitt bidrag till remissdebatten.

1936 års riksdag fortsatte så smått med socialreformerna men vid den socialdemokratiska regeringens förslag om folkpensionstillägg på dyrorter svek Bondeförbundet, och regeringen, som nu blev i minoritet i riksdagen, avgick. Bondeförbundet bildade sin s.k. semesterregering Bramstorp, som föll med höstlöven när valen till andra kammaren gav socialdemokratin förstärkning och arbetarsidan andrakammarmajoritet. Per Albin kom igen — med 4

bondeförbundare i regeringen. Socialisterna behöll sina 6 mandat, men Moskva-representationen ökade från 2 till 5.

Inte heller 1936 hade socialistiska partigruppen något märkligare för sej, förstakammargruppen inte heller det året någon egen motion. Men 1937, mitt sista år i perioden, tog jag motionsvis opp krav på ändringar i undervisningsplanen för svensk historia och fick till stånd en lång och rolig debatt i kammaren. Det året var också riksdagshusets ombyggnad på tal och jag gav Nicodemus Tessin d.y. av fullaste hjärta den blomman, att hur man än hyvlade om parlamentsbyggnaden, kunde överhuvud ingen byggnad bli vacker bredvid en sådan skönhet som K. Slottet.

Nu var Spanien-tragedien i full gång. Sverige hade anslutit sej till den eländiga s.k. non-interventionen, och Sverige följde de andra staternas ynkliga förbud för frivilliga att resa till Spanien och slåss för dess lagliga demokratiska regering. Här blev vår grupp alldeles ensam om att yrka rent avslag. Såväl riksdagens Moskva-representanter som tyvärr även Fredrik Ström och Georg Branting röstade — de två senare av partiloyalitet men med stor tvekan — för regeringspropositionen. Jag begärde uppresning i voteringen och blev där ensam.

Det må konstateras, att vår lilla fria socialistiska grupp ensam här hävdade — den socialdemokratiska Internationalens linje!

*

Som förut antytt hade jag kanske någon mindrevärdeskänsla som ensam poet i en församling av idel realpolitiker. Där fanns emellertid just i första kammaren en poet som också var realpolitiker, mycket hemma på jordfrågor m.m. m.m. och som t.o.m. hade varit statsråd. Visserligen ansågs han av många som alltför lyriskt oberäknelig, tillhörde flera partier efter varann och åkte för en egenmäktig handling ur en regering. Till sist var han ”vilde”, egentligen alltid. Det var Nils Wohlin, som på trettitalet slutade som generaldirektör. Han var en orolig ande, hade i sin ungdom beseglat Stockholms skärgårds fjärdar i nietzscheansk självhärlighet och ungt förakt för allt gammalt och sjukt. Ehuru socialist hade jag med stor njutning läst hans tre små dikthäften Oro, Ödeår och Strofer, alltför bortglömda nu. I det sista hade för övrigt skalden genom kärleken (vilken i ordningen det nu var) utvecklats till en mjuk ömhet.

Nils Wohlin var förvisso starkt självupptagen. Han spann synbart av trevnad, när kammarens ledamöter samlades framför talarstolen och hörde honom i fraser av stormaktstidens pompa och i de gamla plurala verbformerna utveckla sin syn på en fråga. Hans oroliga lynne gjorde det svårt för honom att samarbeta med folk. Han levde t.o.m. i brytning med sina närmaste och dog 1948 ensam på ett pensionat, sedan hans hem brunnit med hans dagböcker och släktforskning. Ensam som på ungdomens fjärdar seglade han ut på evighetens hav.

Jag tyckte om Wohlin för hans brusande ungdomsvers och hans säregna typ. En gång satt vi tillsammans i första kammarens skrivrum. Wohlin skrev något på kammarens brevpapper. Plötsligt räckte han mej ett blad med en diktstrof och sedan efterhand flera, allt som han skrev ner dem, tydligen ur minnet. Dikten, som är en rolig självbiografi och självsatir, tillägnades ”skalden, beundraren av allt vackert i livet, revolutionären och vännen Ture Nerman”. Jag tror inte jag gör Nils Wohlins minne orätt med att här återge den (självklart med författarens gammalstavning):

*Det var en skonare, trimmad och fin,
den gick på färder i österled;
i böljornas skum, i stormens hvin
som en kung, som en gud den mot vinden red;
den var lastad med stål, med guld, med allt*

*hvad ett ungdomsskepp kommer lastadt med,
i seglena glittrade sol och salt,
jag minnes det än, ty jag var med.
Det var längesen, det var ej i går,
jag var på den tiden tjugu år.*

*Det var hundrade resor för ingenting
och det sägs, att skepparen blef inte rik,
men skonaren seglade alltjämt kring
fast i mera regelbunden trafik.
Nu gick den på Hamburg, Esbjerg och Hull
med gods, emigranter, barn och skrik,
kvitterade frakt och betalade tull,
var omreparerad men dock sig lik.
Jag minnes det än fast tiden går,
jag var på den tiden trettio år.*

*Så kom jag alltmera bort från sjön
men jag såg en gång på Landskrona pir
den gamla skonaren, målad grön
komma in med trög och försiktig gir.
Nu gick den i kustfart och inomskärs
för böndernas räkning med smör och fläsk,
när skepparen¹ makade rodret tvärs
han spottade snus och tog en besk.
Jag minnes det än, det var som i går,
den sommaren fyllde jag fyrtio år.*

*Nu går jag och vankar i Upsala stad²,
approberad af "moderata partit",
och får se i dag, kan du gissa hvad,
i den gröna ån vid ångbagerit:
jo, min ungdoms skonare, riggad ner
till lastpråm, fylld utaf mjöl och spik
och korgar med pilsner och annat mer
som nu är mitt öde och lifsmusik.
Ja, det är den väg som lifvet går,
i sommar så fyller jag femtio år.*

*Sen dess ha åren gått som en dröm
och nu jag sitter i tullens hus
och blickar ut öfver Stockholms ström
med fartyg och måsar och vind och ljus
och känner mig glad och stolt som en kung
och fylld utaf glädje och stark och kåt
och nu när jag åter är glad och ung
jag bygger en ny och strålande båt.*

Till sista strofen fogade förf. kommentaren: "maj 36; dål. poesi".

¹ Olsson i Kullenbergstorp

² blef riksdagsman för högern i Upsala län 1928.

Riksdagsarbetet fyllde inte ut livet för en medlem av ett parti, som inte behövde ägna tid åt utskott och även eljes fick ta det parlamentariska ansvaret lätt. Det ganska obetydliga riksdagsarvodet räckte heller inte långt att försörja familj på, helst en icke ringa del — allt efter gruppmedlems bärkraft - gick till partiet att hjälpa upp dess kroniskt usla affärer. Om och i vad mån vårt parti tidigare hade haft s.k. internationellt understöd hoppas jag mera insatta kamrater redovisar i sina memoarer. Jag levde i lycklig okunnighet. Och numera hade vi, utkastade ur Komintern, i varje fall inga rubler.

För egen del existerade jag alla mina riksdagsår på trettitalet i hög grad på föreläsningar, reste hela höstarna och även första halvårets helger. 1934 och 1935 har min almanacka noterat 222 resp. 199 föreläsningar och föredrag. 1935 fick jag ett första uppdrag att skriva fackföreningshistorik, till Stockholms byggnadstimmermäns och byggnadssnickares femtioårsjubileum, och skrev sedan under ett decennium tio sådana arbeten, ett par åt förbund, resten åt enskilda fackföreningar. Det var ett intressant arbete och mycket nyttigt för den som trots långt medlemskap i arbetarrörelsen inte hade tillbörlig kunskap om dennas fackliga sida. Det var en njutning att få fördjupa sej i gamla protokoll, där föga skrivföra sekreterare med valhant piktur — men stundom mycket fin - trohjärtat hade skrivit ner långa debattreferat och på så vis återgett det fackliga livet på åtti- och nittitalen förunderligt levande. I vår egen tid blir protokollen efterhand maskinskrivna, allt redigare, sakligare och tråkigare, sällan diskussionsprotokoll.

Arbetet med den fackliga historiken gav mej stark vördnad för den trägna tysta dagskampen och en mera historisk och mindre romantisk syn även på dagens historia. Till författandet av fackhistorik hörde, i mitt fall, också att dikta en högstämmd jubileumsprolog, eventuellt dessutom en hel kantat och gärna ytterligare en bordsvisa. Allt det där gick att börja med skapligt — jag har åtskilligt på mitt samvete på den fronten — men sedan blev det allt svårare. Man kan ju inte upprepa sej själv hur länge som helst, någon litterär självkänsla har man ändå, och när beställningar på jubileumsprologer ännu någon gång kommer, har jag måst bestämt avböja.

Ett annat roligt uppdrag var att 1937 i radio få ge den svenska arbetarrörelsens historia i fyra dramatiserade skildringar. I ett hörspel om Sundsvalls-strejken 1879 hade jag den stora glädjen att få med rösten av den åttisexårige ledaren den gången, Isak Boström. Bl.a. räddades också rösterna av Fabian Månsson och Oscar Borge. När Fabian talade in ett stycke ur ett äldre brastal, måste jag sitta framför som publik. Han kunde inte tala utan.

Trots oppositionell inställning till regeringens socialdemokratiska ledning fick jag 1938 hedersuppdraget att redigera och skriva texten till det stora verket Svensk arbetarrörelse under hundra år, Tidens förlag, och 1941 det lika hedrande uppdraget att skriva en prolog för Landsorganisationen. Man var inte mycket värd politiskt, men för minnet och dekoren fanns tydligen inte många att välja på.

Av större betydelse var, att jag kom att ge uppslaget till det stora verk om svensk arbetarklass, som LO 1936 donerade pengarna till. Uppslaget fanns redan i min motion riksdagen 1931 om ett anslag till ett stort bokarbete Det svenska arbetets historia. Riksdagen hade avslagit. Kanske, tänkte jag, kunde arbetarrörelsen själv? Den tanken, lika djärv tycktes det, kom i samband med att jag i Stadsarkivet hade hittat roligt material om Stockholms järnbärare. Jag vände mej till min kammarkamrat Charles Lindley. Var kunde man få ekonomiskt stöd till en bok om dem? Tidens förlag var annars intresserat. ”Jaja, gosse”, sa Charles, ”du kommer alldeles rätt, du vet väl, att järnbärarna dom var ju en av föregångargrupperna för vårt Transportarbetarförbund, fstår, och förresten — min far var järnbärare! Jaja!” Och så kom 1935 Järnbärarna i elegant utstyrsel med Lindleys förbunds stöd.

När det nu gällde att intressera LO för den större planen, gick jag till Sigfrid Hansson, LO:s kulturella ledare. Han vart intresserad. Jag utformade mitt uppslag i skrivelse till LO, Sigfrid skrev ett tillstyrkande förord och — våren 1936 donerade LO 100 000 kronor till ett stort vetenskapligt verk om Sveriges arbetarklass! Man hade skäl att känna sej överlycklig! Förtjänsten av segern var Sigfrid Hanssons. Utan hans tillstyrkan hade det säkert inte gått. Nu inbjöd LO en samling av våra främsta forskare på den ekonomiska och sociala historiens område: Bertil Boëthius, Eli F. Heckscher, Arthur Montgomery, Herbert Tingsten m.fl. En sakkunnigkommitté bildades, arbetet planerades och sattes igång, man beräknade det hela klart på tio år. Vetenskapsmännen var förtjusta. De var inte bortskämda av staten. Mitt syfte var också inte bara att få verket utfört — vilket alla fann värdefullt, ett till stor del outforskat område av svensk historia — utan också att få arbetarrörelsen sammanförd med vetenskapen. Jag tror, att det i någon mån lyckades.

D.v.s. i ett fall gick det i baklås. Herbert Tingsten, alltid snabb i hjärna som i rörelser, tog hand om två band av beräknade tio: Den svenska socialdemokratins idéutveckling. Han blev färdig först av alla, redan 1941. Men då var han också färdig med socialdemokratien, som han en tid hade tillhört. Av sitt studium blev han rädd för socialismen som en utveckling till statslaveri och lämnade partiet. Senare övertog han redigeringen av Dagens Nyheter och satte upp en amerikansk fart på det politiska livet, där socialdemokratien skulle komma att få utstå mycken aggression. I mån jag med mitt uppslag 1936 har skulden, får jag be så mycket om ursäkt.

Det stora verket blev inte klart på tio år. Det drog inemot tjugu och kostade LO betydligt mer än 100 000. Men det blev ett storverk och gav bl.a. flera doktorsgrader. Intresset för det har däremot trots det oerhört billiga priset varit beklämmande svagt bland Sveriges arbetare.

*

Mina egna skrivelser fortsatte under trettitalet med några nya böcker av biografisk eller historisk art: en diger lunta om människan Wilhelm von Braun, grundad på en massa förut opublicerade eller av i 800-talets moralnit censurerade brev, och två Stockholmskildringar: Fersenska mordet 1810 och Crusenstolpes kravaller i 838, de två en sorts historiskt reportage. Historia hade alltmer blivit mitt huvudintresse: orientering, reda i kaos, ständigt nya utsikter och vidare perspektiv! Under tjugutalet hade jag föreläst Världshistorien i fickformat landet runt och sedan gett ut de föreläsningarna i ett band Människligheten på marsch. Fersenska mordet, som jag lunkade igenom i tusentals sidor polisprotokoll för att kunna ge det levande från gatan, kom att göra ett intryck vars styrka jag först senare har fattat. När jag — samtidigt med att Hitler-barbariet bröt fram till makten — genomlevde det ohyggliga pöbeldådet i Stockholm i alla dess ruskigaste detaljer, då fick jag en ny syn på massan. Jag hade tidigare på vers och prosa hyllat Massan med stort M som frihetens murbräcka — som den kan vara — men för lite betänkt den som barbari, som verklig pöbel, modell Stockholm 1810. Nu fick jag alltså uppleva denna pöbel i historisk närbild samtidigt som Hitler och Mussolini organiserade den i nuets verklighet i vår s.k. upplysta tid och Stalin dirigerade ett jättefolk åt samma håll. Min nya, mera realistiska syn på massan stärktes också av Stalins häxprocesser mot Lenins gamla garde, Mussolinis överfall på Abessinien och Francos uppror i Spanien. Man hade verkligen en del att lära under 1930-talet. Man hade varit dum eller ohederlig, om man inte hade lärt.

Spanien!

Den allt mer laddade utrikespolitiken tog allt mer av en internationalistisk socialists tid och intresse. Socialismen hade för mej alltid främst varit Internationalen. Jag skrev — det är ju poetens lilla roll — den ena fränare och argare dikten efter den andra mot diktatorerna,

särskilt Mussolini och Hitler, i Folkets Dagblad och var jag eljes fick ordet. Jag höll föredrag. Ännu kunde man tala fritt i Sverige. Jag kallade öppet de nämnda herrarna för vad de var: skurkar, gangsters. 1936 höll jag ohindrat på flera håll i landet ett föredrag ”Ska gangstern bli världens herre?”, där fascism och nazism behandlades klart som vad de var: rena kriminaliteten, och vårt Socialistiska Ungdomsförbund utgav det året ett av mej författat flygblad med foton av den svenske mördaren Thurneman, den amerikanske dito Dillinger, Mussolini, Franco och Hitler, till en text som vi var häpna att vi fick sprida utan åtal. Fast de tre sistnämnda gangsterna representerade ”vänskapligt sinnad makt”.

Och nu gällde det alltså framför allt Spanien! Dess öde, övergivet av världsdemokratin — de utomstående makternas eländiga ”nonintervention”, rena hjälpen åt Franco och hans bakblåsare Mussolini och Hitler, som falskspelade neutrala — Spaniens öde tänkte harmen hetare än något annat förut, än hetare än överfallet på Abessinien. Så mognade beslutet att resa ner och på nära håll uppleva det spanska folkets kamp mot gangsterna. Jag gjorde opp med Folkets Dagblad om en serie artiklar att finansiera resan, och så for jag i slutet av april 1937 till Spanien i sällskap med min gamle partikamrat August Spångberg.

Vi kunde obehindrat korsa nordvästra hörnet av Hitlers Tyskland, där vi inte hann se mycket men tillräckligt av råa naziknektar och undergiven tröstlöshet. Vi passerade Frankrike den 29 april, i tidig sydländsk sommar, övernattade i gamla påvestaden Avignon och rullade vidare sista april genom ett landskap av vinodlingar, blommande kastanj och allt mer kaktus mot Pyrenéernas blågråa höjder. Vid middagstid var vi framme vid fransk-spanska gränsen, fick en bil opp till toppen av det måttligt höga Col des Balistres, måste gå 200 meter genom ett Ingen mans land i ett operaromantiskt berglandskap och togs hjärtligt emot i demokratin Spanien. En bonde bar vänligt vår packning utför spanska sidan men vägrade absolut att ta emot något för besväret. Fattig men stolt! Spanien. Från den lilla gränsstaden Fort-Bou med husväggarna fullsmetade av de regeringstroga partiernas propagandaplakat for vi söderut 30 kilometer i timmen och i ett livligt folkuppååd på ett mycket primitivt tåg med avskärmade lampor: vi var i krigande land och Franco — eller hans tyska eller italienska vänner — hade nyss bombat en bro på vars ena återstående spår vi körde fram. Mot natten kom vi till Barcelona och togs där omhand av Augustin Souchy, en anarkist-idealist som jag kände från ett par hans besök i Stockholm. Han inkvarterade oss i det stora Victoria Hotel vid det centrala torget Plaza de Cataluña, varifrån esplanaden Ramblas går ner till hamnen med den höga Columbus-pelaren.

Spångberg och jag hade ämnat fortsätta till Madrid och andra platser, om möjligt också till själva fronten. Ödet ville annorlunda men vi fick ändå uppleva ett stycke front. Vi hann nått och jämnt till Barcelona och blev någotsånär insatta i dagsläget genom intervjuer med regeringssidans grupper: PSUC, CNT-FAI och POUM. PSUC var ett rent katalanskt enhetsparti av socialdemokrater och kommunister plus ett par smärre partier. CNT-FAI var syndikalisterna-anarkisterna, som utgjorde massan av den spanska fackorganisationen; den liksom den italienska har ju sedan gammalt en anarkosocialistisk inriktning. POUM var ett fritt kommunistiskt parti, exkommunicerat, av Moskva kallat trotskistiskt — det var ju termen för vad som inte passade Stalin. POUM ville gå revolutionärt fram och omedelbart vidta rent socialistiska åtgärder, vilket socialdemokrater och kommunister ansåg oklokt. POUM hade också redan 1936 lämnat den egentliga folkfronten och förklarades, under kommunisternas växande inflytande, illegalt i juni 1937, strax efter vårt besök.

Det har inget intresse att här i detalj ge den inbördes ställningen för dagen. Det hade heller aldrig blivit klart för mej, hur svenska socialistpartiet egentligen stod till de olika riktningarna. Själv var jag bara antifascist in blanco. Jag fann genast POUM sekteristiskt men också kommunisterna mycket målmedvetet framfusiga. I väntan på passvisering för hemresan hade jag i passexpeditionen på mej en ung kommunist, någon sorts politruk, som intervjuade mej

och envist ville ha superlativer om Sovjet och dess politik. Jag vägrade till hans missnöje, med risk att inte få mitt visum klart i tid. Till sist gav han opp. Kanske gjorde han ingen intervju. Kanske skrev han den helt själv, som den borde låta. Det skulle inte förvåna. Kommunistpartiet i Spanien var förut helt obetydligt men rodde under kriget opp sej på Sovjets vapenleveranser — ryssarna bröt ju också noninterventionen till spanska regeringens eller rättare de sinas förmån. Inför sådana åtgärder sökte sej många borgerliga, som fruktade den revolutionära politik POUM propagerade, till kommunistpartiet och det växte starkt.

Hur förspelet än var — där hade också börjat en serie lönnmord på ledare — så hade det just som Spångberg och jag kom till Barcelona uppstått en brytning mellan två av katalanska regeringssidans grupper: kommunisterna och CNT-FAI. De hade befast sej på var sin sida om vårt hotell: kommunisterna i Colón Hotel till höger om oss snett över gatan, anarkisterna i telefonbyggnaden tre hus till vänster, som de hade tagit med en kupp alldeles nyss — läget var överhuvud labilt. Vi i Victoria var skyddade av ett par mycket lantliga regeringssoldater vid entrén.

Och så började den 3 maj en blodig inbördeskamp mellan de två husen på var sin sida om oss, bägge fullspäckade med vapen och barrikerade med sandsäckar, men också på andra håll i den stora staden. Skottlossning brakade lös och Plazan utanför utrymdes snabbt, sist och motvilligt av en gammal herre som hyrde ut stolar och av ett par ännu överlevande duvor. Det sköts tidvis rätt kraftigt, vi hörde ute i rymden både kulspruteknatter och en gång på avstånd kanondån. En och annan kula slog in i vår hotellvägg, eljes gick de skytteltrafik framför. Och i tre dygn satt vi så därinne i hotellet med allt sämre mathållning och till sist, när det blev som allvarligast, med mörklagda fönster. I hotellet uppehöll sej en del resenärer och vi hade besök av ombud från de olika politiska grupperna. Här träffade jag för första gången en tysk kamrat Willy Brandt, som skulle bli mej en mycket god utrikesinformatör tre år senare och som redan nu skickligt redde ut de tilltrasslade linjerna.

Den tredje morgonen blev det ett uppehåll i skottlossningen, som hade börjat bli enformig t.o.m. för en revolutionslyriker, och jag kunde gå ut på Plazan och neråt Ramblas. Spångberg var sjuk och stannade hemma. På Ramblas och angränsande stråk var barrikader resta och på dem stod skäggiga unga barrikadhjältar som tagna ur romaner från 1848. Här och var på gatan blodfläckar — kampen dessa dagar kostade flera hundra arbetares liv. Långt hann jag inte på min utflykt förrän det åter hördes skottknatter och man ropade in i närmaste hus alla som var ute på gatan. Jag flöt med in i ett hotell och väntade där med ett femtital spanjorer tills ett uppehåll i skjutandet gav en chans att utmed husväggarna rusa tillbaka till Victoria.

Till sist anlände regeringstrupper, Barcelona återgick till lugnare förhållanden och Spångberg och jag, som inte hade några chanser att komma längre i Spanien, kunde återvända hem till Sverige.

På hemvägen var vi gäster hos bankir Olof Aschberg och hans fru Siri i Paris. Som alltid redo att hjälpa där människor lider nöd hade makarna Aschberg ställt ett dem tillhörigt f.d. jaktslott i Brévière nordost om Paris till förfogande för en koloni föräldralösa spanska barn, som från Francos massmördande hade räddats över gränsen. Det är det jaktslottet ägarna senare har skänkt till svenska socialdemokratin, som där har grundat Hjalmar Branting-Institutet. Det kändes underligt gripande att möta dessa små spanjorer, lyss till deras sånger och trots allt glada skratt, se deras tacksamhet yttra sej i ömma kärleksbetygelser till den avgudade föreståndarinnan syster Inga, bevittna deras försök att hälsa ”goddag” och säga ”tack så mycket” på svenska. Ja, de gick t.o.m. över daggstänkta berg på det nordiska tungomålet.

Barn är barn, hur än fasorna rasar kring dem, och det är ändå den stora trösten. Efter tre dagars blodig strid i Barcelona såg jag småtingar på gatan leka barrikad och inbördeskamp!

Vår spanska resa blev inte lång. Men givande vart den, i mer än ett avseende. Jag fick ett begrepp om, hur det går när man är oense på frihetens sida.

*

Om vi två svenska Spanien-resenärer var okunniga om det djupare sammanhanget vid uppkomsten av arbetarnas tragiska inbördeskamp i Barcelona, så fick vi snart klarhet: Vi, Spångberg och Nerman, hade varit med och organiserat det hela, och det i samarbete med — Hitler! I Kominterns internationella tidskrift Rundschau för Politik etc. hette det i en artikel den 3 juni 1937, författad av en för mej okänd R. Magnusson, att ”Francos hjälpredor får gärna resa genom Hitler-Tyskland” och vidare: ”Så var i slutet av april också fallet med Ture Nerman och Spångberg, två ledande medlemmar av den svenska trotskistiska Flyg-gruppen, som arbetar i Kreuger-koncernens tjänst och som finansiellt underhålles av denna.”

Var, frågade sej tidskriften, Nerman och Spångberg okända för Hitler? Nej då. Nerman hade i februari ”i en gemen och hatfull sovjetfientlig artikel avgivit en personlig deklARATION för trotskismen”. Spångberg hade i januari interPELLERAT i svenska riksdagen om svenskt ingripande ”i processen mot det trotskistiska parallellcentrum till förmån för mördarna och sabotörerna i Sovjet-Unionen”. Ja:

De tyska fascisterna hade all anledning att på alla sätt påskynda de svenska trotskisternas resa. De skulle ju anlända till Barcelona i början av maj. Till dessa dagar hade nämligen de med fascismen allierade trotskistiska krigförande banden på de fascistiska angriparnas uppdrag organiserat det väpnade upproret bakom fronten.

Och den 8 maj hade POUM tänkt att på en kongress fira Trotskijs och Francos seger i Barcelona! Sammanhanget var solklart.

Så världshistoriska uppdrag var man alltså ute i — utan att ha en aning om det. Om man söker efter någon fjäder bakom den feta hönan, var det väl att Socialistiska Partiet hade förbindelser med POUM, som också var en utsprängd fri kommunistgrupp. Och vi hade rekommendationer med oss till en planerad POUM-kongress, där vi skulle representera svenska partiet. Men POUM var nu inte med i striden i Barcelona, den striden stod mellan kommunisterna och anarko-syndikalisterna. Och POUM räknade sej heller inte som trotskistiskt. Kongressen blev aldrig av. För min del ställde jag mej kritisk till partiets ultrarevolutionära brist på revolutionär disciplin — vilket jag också skrev i Folkets Dagblad, utan invändning av dess redaktör Nils Flyg. Förbindelsen POUM-Franco-Hitler var rena propagandalöggen. Däremot hade en viss Stalin inte så dåliga förbindelser med Hitler två år senare.

*

På färjan i Sassnitz fick de hemvändande Spanien-resenärerna i svenska tidningar en första klassens sensation: Fullt inbördeskrig i Socialistiska Partiet! Nils Flyg hade gjort en kupp: med tvivelaktig majoritet i arbetsutskottet kastat ut Kilbom och Emil Andersson och kallat in ett centralkommittémöte till den 22-23 maj. För min del var jag inte inne i partiledarnas kontroverser, satt ju inte i partistyret. Men så mycket hade också jag klart för mej, att Flyg redan var ute på en farlig väg, den som snart skulle föra honom till rena nazismen. På CK-mötet, dit också jag vart inbjuden, varnade jag honom för att gå i Doriots fotspår, den franske exsocialisten som hade blivit fascist. Flyg svarade med ett leende. Men han gick vägen.

Partistriden slutade med en ny klyvning, den femte för min del. Jag följde Kilboms-sidan ur vad som nu blev Flyg-partiet men skrev i Folkets Dagblad, som Flyg behöll, färdig min serie om Spanien-resan och ännu 1938 några bokrecensioner och annat neutralt. Sedan var jag partilös två år, tills jag fann ett passande datum att återgå till fadershuset: 1 maj 1939, då arbetarklassens majsamling firade femtioårsjubileum.

Och så var man alltså ute ur Socialistiska Partiet. Snart också som dess representant ute ur riksdagen. I september 1937 var det nyval till första kammaren i Stockholms stadsfullmäktige. För att kunna behålla mitt mandat krävdes 8 röster. Vår gamla socialistiska grupp hade nu spruckit i två delar: Kilbom hade 4, Flyg 3. Moskva-partiet hade bara i. Trots partibrytningen ämnade de sju välja om mej på åtta år. Men det saknades alltså en röst. Man försökte få Moskva-mannen att gå med och rädda mandatet. Han lär inte ha varit alldeles obenägen, men hans parti förbjöd bestämt. T. Nerman var en mycket ruslig trotskist, som ju till yttermera visso alldeles nyss hade medverkat till att organisera upproret i Barcelona. Och framför allt: han hade i vintras skrivit dels den tidigare nämnda artikeln, dels en dikt Statslös, en dikt byggd på Trotskijs öde att kastas från land till land.

Jag var aldrig trotskist, snarast anarkiserande, men Trotskijs öde gav mej uppslaget att skriva en dikt om den enskilda människan, utan stat och parti och pass och därför ovärdig att leva, förföljd av alla. Till den människan var dikten en hyllning. Den slutade:

*Skjut ner mej! Jag har inget skydd av en stat.
Jag är bara en människa, titel kamrat,
en maktlös, en makt, ett samvete visst,
en farlig internationalist.
Om också ni mördar — ni har ju makt—
min kropp och förintar vart ord jag har sagt,
idén kan ni aldrig ta livet av.
Den stiger odödlig ur häkte och grav.
Här vilar —? Ett namn tjänar ingenting till.
Sätt Karlsson — sätt Andersson — sätt vad ni vill.
Mej är inte herrarna klara med än.
Jag har något att säga. Jag kommer igen.*

Det var alltså en rent mänsklig dikt. Men trotskism var Stalins hetsparoll i hans maktkamp i ryska kommunistpartiet och det måste då hans tjänare använda på all opposition i andra land. Dessutom hade Folkets Dagblad, där dikten trycktes, utan författarens vetskap försett den med Trotskijs bild, och nu var saken ohjälplig. Moskva-gossen i stadsfullmäktige vägrade mej sin röst och röstade i stället med egen partibeteckning — alltså utan varje effekt — på Georg Branting, som var säkerställd ändå, och så tog socialdemokraterna med indirekt kommunisthjälp det socialistiska mandatet. Det säger en del om kommunisternas linje vad deras tidning Ny Dag skrev över ämnet Varför Nerman föll:

Nerman har i åtskilliga frågor uppträtt på ett sätt som väckt den borgerliga världens förtjusning. Detta har inte blott fördunklat skenet av hans goda insatser — det har rest en barriär mellan oss och honom. Medan socialdemokratin sakta, men steg för steg avancerar fram till en riktigare förståelse för Sovjet-Unionens roll, för enheten, för kampen mot trotskismen i dess egenskap av världsreaktionens hantlangare, medan den försvarat den spanska och franska folkfronten, har Nerman intagit positioner som socialdemokratin lämnat. Detta har borgerligheten med sin säkra instinkt för vad som tjänar dess intressen insett — därav dess hållning. Nermans sympatier för Trotskij, hans försök att ursäka det spanska POUM gör honom särskilt misstänkt. Genom detta val har vi demonstrerat för den svenska arbetarklassen, hur allvarligt vi anser det trotskistiska problemet vara.

Om valet skrev Zeth Höglund i Social-Demokraten:

Om hr Nerman, som han väl gör så småningom, anslutit sig till vårt parti, hade kommunisten hr Valter Andersson tydligen ingenting haft emot att han återvaldes i riksdagen — när han nu anser sig vara något »radikalare» än vi eller han helt enkelt tycker, att det skulle se illa ut om han anslöt sig just före valet, då kan hr Andersson icke rösta på honom. Man måste medge, att om något är snurrigt så är det kommunistisk politik och ej minst valpolitik.

Före valet hade Z. ringt mej och erbjudit, att den socialdemokratiska gruppen skulle ordna mitt omval, om jag ville lova att komma tillbaka till partiet, det behövde inte vara omedelbart. Jag tackade Z. för hans vänliga anbud men avböjde. Troligen komme jag snart åter till gamla partiet, men eftersom det skulle se ut som om jag med återgång nu köpte mitt mandat, tog det emot, det ville jag inte.

Och så sa jag då riksdagen tack och farväl, följd av alltför vänliga pressnekrologer. Någon som helst politisk roll hade jag inte spelat. Jag hade en enda gång med min röst avgjort en anslagsvotering i första kammaren, ett mycket litet anslag, och beslutet gick sedan tillbaka i den gemensamma voteringen. Till Dagens Nyheter uttalade jag:

Det enda jag hade att göra var att så koncentrerat som möjligt lägga fram det jag ansåg — och jag tillägger: anser — vara humanitetens sak över partierna, vilket för mej kan översättas i ett ord: socialismen. Internationalismen, den mänskliga kulturen som sådan, är för mej det högsta och heligaste. Men den står inte värst högt i kurs just nu, därför börjar livet bli ganska otäckt tragiskt. Jag har aldrig känt mej värst partibunden, jag har tillhört arbetarrörelsen i 31 år i olika partier men har alltid känt mej tillhöra arbetarrörelsen som sådan. Om det vore möjligt skulle jag gå in i alla arbetarpartierna.

Det sista var förstås en klyscha...

Och så stod jag där, partilös, ensam, nästan som Karlsson eller Andersson i min rysliga dikt. Dock, arbete skulle ingalunda saknas. Där skulle bli göra omedelbart på den antifascistiska fronten. Och med tiden skulle slumpen återigen kasta opp mej på Helgeandsholmen. När jag nu långt efteråt i gamla klipp hittar det där sammanhanget med den ödesdigra dikten, som jag hade hunnit glömma, är det inte utan att jag kan med en liten smula självkänsla citera slutraderna:

*Mej är inte herrarna klara med än.
Jag har något att säga. Jag kommer igen.*

Ansatser till svensk motståndsrörelse

Kulturfront och Antifascistisk Samling.

Mussolinis och Hitlers maktövertagande och stegrade terror och allt elände som därefter följde — tragedien i Österrike, Lappo i Finland, skräcken i Ryssland efter mordet på Kirov 1934, japanernas framstöt och mycket annat — hade i de kuvade länderna drivit frihetskampen under jorden. De ännu fria folken kände allt hårdare diktaturernas hot även mot dem, och de mest ansvarsmedvetna började samla sej i motståndsgupper. Även Sverige fick ansatser.

Det började med föreningen *Kulturfront* 1935.

En dag på senvintern 1935 kom författaren Henry Peter Matthis opp i riksdagen och sökte Fredrik Ström och mej. Hans ärende var att intressera oss för att skapa en kulturell sammanlutning De sociala konsternas akademi. Vi fann uppslaget gott, och den 16 april träffades hemma hos mej Anna Lenah Elgström, Arnold Ljungdal, Matthis, Ström och värden. Ett bevarat brev från Viola Markelius, arkitekt Sven Markelius' dåvarande maka, nämner om andra planer åt liknande håll — bl.a. namnen Eyvind Johnson, Axel Holmström, Karin Boye. Av den parallellhistorien blev det emellertid synbarligen ingenting.

Vi fem kom till ett resultat. Vi fann iden alltför vagt kulturell — det där med akademi tilltalade oss inte — och ville hellre ha namnet Social Kulturkamp eller Social Kulturfront eller något sådant mera aktivt. Vi satte igång värvning av flera medlemmar och den 21 maj möttes på Carlton Albin Amelin, Anna Lenah Elgström, Eric Gnista, Eric Hallström, Eyvind Johnson, Arnold Ljungdal, Henry Peter Matthis, Alva och Gunnar Myrdal samt T. Nerman. Vi beslöt anta namnet Kulturfront och inte starta någon akademi utan gå i en mera aktiv kulturpolitisk riktning. Programmet utformades så:

1. Föreningens uppgift är att samla konstnärligt, vetenskapligt och socialt verksamma personer till kamp för kulturarbetets frihet och att som led i denna verksamhet skapa en bred, aktiv front mot kulturfientlig reaktion.
2. Kulturfront riktar sig särskilt mot nazismens och fascismens förhärlikande av våldsandan och kriget, förfalskning av rasbegreppen och rasförföljelse, förnuftets degradering och den fria forskningens undertryckande och hävdar i stället humanitet och internationalism, rasernas och könens likaberättigande, forsknings- och yttrandefrihet, fred och kultur.
3. Inom ramen för föreningens uppgift verkar varje medlem fullt fritt efter sin personliga övertygelse och politiska särställning.

Föreningen Kulturfront fick ingen fart i detta första skede. Vintern 1935-1936 vidgades emellertid kretsen betydligt med personer av allmänt frisinnad läggning. Den 3 februari 1936 hölls ett uppryckningsmöte med särskilt inbjudna under ordförandeskap av arkitekt Markelius. Styrelse valdes och enligt verksamhetsberättelsen hade 1936 års styrelse utgjorts av: ordförande arkitekt Sven Markelius, vice ordförande docent Nils Silfverskiöld, sekreterare Lennart Althin (efter hans död Gun Sjödin och Erland von Hofsten), konstnären Albin Amelin, med. dr Andrea Andreen-Svedberg, författaren Erik Blomberg, professor Israel Holmgren, fil. dr Ragnar Hoppe, generaldirektör Axel Höjer, regissör Per Lindberg, författarna Arnold Ljungdal och Henry Peter Matthis, fru Alva Myrdal, författaren Ture Nerman, fil. dr Gregor Paulsson, advokat Arvid Rudling och arkitekt Gun Sjödin. Man planerade en kongress till den 6 juni med talare från grannländerna, men den torkade in.

Markelius avgick mot årets slut som ordförande i Kulturfront och efterträddes av Israel Holmgren. Honom kände jag från riksdagen, där jag hade lärt beundra hans oförfärade sätt att

tala fritt ur hjärtat för vad han ansåg rätt. Docent Silfverskiöld hade jag fått kontakt med flera år tidigare, då han hade varit vänlig att sammanföra mej med Lenins tyske läkare professor Foerster från Breslau, som var på besök i Stockholm. Jag hade också varit gäst i Silfverskiölds hem och hade en stark känsla för hans frimodiga sätt. I Spanien ledde han en svensk ambulans på den rätta sidan.

Övriga ledamöter i Kulturfront kände jag mindre. Medlemmarna var rätt många. Verksamhetsberättelsen för 1936 talar om ca 150. Jag har kvar en maskinskriven medlemsförteckning för årsskiftet 1936—1937 med 176 namn. För många står det anmärkt i marginalen ”ej löst” eller ingenting alls, och där är väl medlemskapet tvivelaktigt. Men ”Bet.” har noterats för inte mindre än 91. Jag tror jag gör Kulturfront rättvisa genom att nämna några mera bekanta namn: Barbro Alving, Eva Anden, Andrea Andreen-Svedberg, Helge Berglund, Erik Blomberg, Karin Boye, Sonja Branting-Westerståhl, Gunnar Dahlberg, Anna Lenah Elgström, Mollie Faustman, Henrik Hahr, Birgit Hedström, Birgitta och Erland von Hofsten, Israel Holmgren, Axel Holmström, Ragnar Hoppe, Axel Höjer, Alf Johansson, Eyvind Johnson, Gunnar Lange, Per Lindberg, Barbro Linder, Anna Lindhagen, Ivar Lo-Johansson, Sven och Viola Markelius, Vilhelm Moberg, Alva och Gunnar Myrdal, Knut Olsson, Oscar Olsson, Margit Palmzer, Gregor Paulsson, Arvid Rudling, Henrik Sandblad, Torgny Segerstedt, Frans Severin, Nils Silfverskiöld, Birger Simonsson, Nils Sjögren, Fredrik Ström, Alma Sundqvist, Gunhild Tegen, Folke Thunborg, Herbert Tingsten, Pehr Henrik Törngren, Elin Wägner, Uno Åhren, Stig Ödeen.

Onekligen fanns här många goda demokratiska namn. Efteråt märker man väl bättre det starka inslaget av den Stalin-infiltrerade organisationen Clarté. Stalinisterna och deras medresenärer var också mer aktiva än vi andra. Men ännu var Clarté inte helt rysk. 1936 tog tidskriften Clarté under redaktion Sven Andersson, Leif Björk och Karl Nilsson klart avstånd från Stalins häxprocesser och ännu 1938, nu under redaktion Kaj Björk, Gunnar Inghe och Gösta Rehn, delade tidskriften den internationella arbetarvärldens misstänksamhet mot ”bekännelserna” i andra akten av häxsabbaten.

Vad hade nu Kulturfront för sej?

Lite av varje. Där gjordes skriftlig propaganda med en tidskrift Kulturfront, som 1936 utkom i två eleganta häften, 120 och 112 sidor. Redaktion för första numret var Matthis och Amelin, för andra von Hofsten. I tidskriften medverkade internationella namn: Andre Gide, Romain Rolland, Martin Andersen-Nexö, Nordahl Grieg, Harald Rue. Bland svenska medarbetare var Holger Ahlenius, Erik Blomberg, Georg Branting, Anna Lenah Elgström, Eyvind Johnson, Per Lindberg, Per Meurling, Alva Myrdal, Torgny Segerstedt och Elin Wägner. För min del bidrog jag med en artikel: Statsundersåte? Nej, människa!, försök till en orientering. I första numret förekom ett par prononcerat socialistiska artiklar, som väckte presskritik och föranledde Kulturfronts styrelse att ta offentligt avstånd. Per Lindberg meddelade styrelsen, att bidrag till honorar eventuellt kunde fås från ett stort förlag, men detta hade ”understrukit nödvändigheten att Kulturfront kommer att representera borgerliga åsiktsriktningar”. Om bidrag kom vet jag inte, men nummer 2 var moderatare.

Kulturfront påbörjade också en skriftserie. Där kom bara ett häfte Österrike och Spanien av Per Meurling. Vi hade dessutom planer på en radikal aftontidning, och man satte i styrelsen i fråga, om inte Dagens Nyheter eller Social-Demokraten kunde intressera sej för att utge en sådan. Båda kom att göra det senare: Aftontidningen 1942 och Expressen 1944.

Kulturfront hade vidare föredrag och diskussioner i åtskilliga ämnen. Verksamhetsberättelsen 1936 nämner en debatt om Samhällets uppfostran till tvång eller frihet, inledare lektor Oscar Olsson, ett föredrag av Herbert Tingsten om Socialismen i nationalsocialismen, ett av Mia Leche-Löfgren om de politiska flyktingarna, ett av Branting om Spanien, ett av Signe Höjer i

fredsfrågan, ett möte med Silfverskiöld om Spanien och den danske professorn Jörgen Jørgensen om Nationalism. I december anordnade Kulturfront en litteraturafton, där bl.a. Karin Boye, Harry och Moa Martinson medverkade. En gång diskuterades Demokratisk kontroll över statens vapeninnehav med en högre officer som inledare, hans namn minns jag inte. Våren 37 höll Kulturfront tillsammans med Clarté på Stockholms högskola en diskussion om fascistiska tendenser i svensk historieundervisning, inledare T. Nerman och fil. lic. Per Nyström. Samma vår anordnade vi teateraftnar i Stockholms konserthus med biträde av Per Lindberg. För 1936 finns arkivalier i Arbetarrörelsens arkiv. Sedan saknar jag protokoll och verksamhetsberättelse.

Och så var där en del annat, som jag inte minns eller har plats med här. Det hela såg rätt lovande ut. Vi hade en kraftig stimulans av världshändelserna och folk var ännu inte så avtrubbade. Abessinien- och Spanien-tragedierna kom till och skärpte den antifascistiska kampviljan. Folkfronten i Frankrike sommaren 1935, som förde till folkfrontregeringen Blums stora valseger 1936, var också i någon mån bakgrund. Fascismen var inte oövervinnelig. Den kunde hejdas!

Men sammanhållningen skulle inte vara så länge. Stalins terror kulminerade i mordet på de sista från Lenins gamla garde våren 1938. Den 12 mars dömdes Bucharin, Rykov och ytterligare sexton gamla ledande bolsjeviker, och den 13 avrättades de. På styrelsemöte i Kulturfront den 9 mars hade jag hemställt, att föreningen skulle göra ett uttalande mot den politiska Moskva-processen. Det avvisades av formella skäl. Dagen därpå skrev jag då till ordföranden, begärde ett nytt styrelsemöte och föreslog till det ett mycket försiktigt uttalande, vari föreningen beklagade dessa processer, ”som mycket skadar Sovjet-Unionens anseende hos den internationella opinionen, försvagar den antifascistiska fronten och indirekt i högsta grad gagnar kulturens och mänsklighetens stora fiende, det fascistiska barbariet”.

Den 16 mars — då avrättningarna alltså redan hade ägt rum — hölls det begärda styrelsemötet och röstades om mitt förslag. Det blev fyra röster för: Holmgren, Faustman, Gun Robertsson, Nerman, och fyra mot: Rudling, Torsten Frenin, Sune Lindström, Karna Nilsson. Ordföranden Holmgren gav då utslagsröst för uttalandet, men av hänsyn till det ringa deltagandet skulle det definitiva beslutet anstå till ett nytt styrelsemöte. Det kom den 22 mars, och då infann sej tretton av styrelsens sjutton ledamöter.

Först röstades om, huruvida Kulturfront överhuvud kunde göra ett uttalande mot en åtgärd av Sovjet-Unionen.(!) Det ansåg man nu enhälligt men först efter en stunds debatt, där Rudling m.fl. av finkänslighet inte kunde vara med på att Sovjet nämndes. Ehuru Sovjet just var själva anledningen, godtog vi andra av taktiska skäl, att ingen stat namngavs.

Den andra frågan gällde: Borde ett uttalande överhuvud göras i det aktuella fallet? Först om här svarades ja, skulle som tredje punkt komma mitt resolutionsförslag. Huvuddebatten kom att stå i andra frågan, och här avsg styrelsens majoritet överhuvud att göra något uttalande. Därmed kom alltså mitt förslag aldrig under debatt.

Hur ställde sej nu de olika styrelsemedlemmarna till frågan nr 2? Jag uppehåller mej något vid det, för här finns ett beaktansvärt material till belysning av de principiella motsättningar som snart blottades i kulturfronten.

Vi som ville protest var emot politiska dödsdomar i princip. Det var Holmgren, Faustman och jag. På den andra sidan framträdde som ledande Per Meurling och Arvid Rudling. Meurling hävdade: Det finns inte rätt eller orätt, bara klasser, vetenskapen har övergivit tron på en absolut rätt, vi måste acceptera ett främmande lands rättsväsen, det avgörande vore att domarna stode i överensstämmelse med landets rättsordning, och de här domarna vore ”politiskt fullt justa”. Vi kan, sa Meurling, inte längre företräda en rent internationalistisk

åskådning. Då jag reagerade här: att vi ju hade internationalismen i föreningens program, förklarade sej M. för "en viss nationalism". Antoges mitt förslag, kunde han och en del andra medlemmar inte stanna kvar i Kulturfront.

Rudling fann domarna självklara, det var "inte ifrågasatt att de dömda skulle vara oskyldiga". Fascisterna vore naturligtvis missnöjda med "att deras redskap i Sovjet-Unionen blir oskadliggjorda". Z. Höglund, som i Social-Demokraten hade brännmärkt Stalins rättegångar som "häxprocesser", drev "sovjetfientlig propaganda". Rudling erkände på mitt inpass, att rättegången i Moskva var en "utrikespolitisk rättegång", och hade f.ö. redan vid första styrelsemötet som motvikt mot mitt förslag inlämnat ett förslag till förtroendeuttalande för Stalin. Då han förklarade domarna juridiskt oantastliga och jag medgav, att han som Sovjets engagerade advokat bättre förstod sovjetjuridikens former än jag, blev han illa berörd, han hade "skött ett par mål" för Sovjet-legationen men han kunde för all del lägga ner sin röst.

Av den övriga styrelsen uttalade Branting-Westerståhl att de anklagade hade ju erkänt, Markelius att han var för lite inne i frågan, Ada Nilsson att hon inte ville offra tid på sådana ting, Karna Nilsson att ett uttalande skulle skada Sovjets intressen, Sune Lindström att ett politiskt dödsstraff kan vara berättigat och Frendin att det begicks flera mord i Spanien och Kina än i Ryssland och då borde man hellre protestera mot dem och mot mördandet överhuvud.

Utom de nu nämnda yttrade sej Silfverskiöld. Han erkände, att det måste stå fruktansvärt illa till i Stalins Ryssland, ansåg att där kämpade grupper på liv och död med varandra (som i franska revolutionens skräcktider) men man kunde inte veta vilken som hade rätt och kunde därför inte ha någon mening eller göra något uttalande. Jag inpassade: Kunde det då inte vara möjligt, att i gruppernas strävan att tillintetgöra varandra Stalin också passade på att samtidigt även oskadliggöra alldeles oskyldiga men besvärliga motståndare? Jo, det förklarade Silfverskiöld möjligt.

Hans noninterventionssyn samlade genast såväl Meurling och Rudling som de andra som inte kunde veta något, och så bestämde sej Kulturfronts styrelse mot några få röster för att överhuvud intet uttalande skulle göras i anledning av Moskva-processerna.

I denna debatt (från vilken jag har kvar noggranna anteckningar) framträdde alltså klart den ideologiska motsättningen mellan de radikala demokraterna och Stalins nya intellektuella medresenärer. Kulturfront hade dokumenterat sej som en stalinistisk täckorganisation. Faustman, Holmgren och Nerman tog konsekvenserna och utträdde. Inom kort tycks sedan företaget ha självdött, fränsett att namnet Kulturfront av någon anledning utnyttjades 1941-1944 som namn på dittillsvarande tidskriften Clarté.

Professor Holmgren utsände till Kulturfronts medlemmar sin avsägelse som föreningens ordförande i anledning av den nu refererade styrelsedebatten. Majoriteten hade solidariserat sej med den "våldsmentalitet, ur vilken det politiska mordet föds, som nu skakar den europeiska kulturen i dess grundvalar". Dagens Nyheter hade fått del av Holmgrens skrivelse, och nu anklagade styrelsemajoriteten honom för illojalitet och oriktiga uppgifter. Han svarade, att han hade meddelat "exakt vad som förekom vid sammanträdet". "Jag är", sa han, "lyckligtvis själv stenograf och nedskrev vid sammanträdet de yttranden, som väckt styrelsens raseri nu efteråt."

*

Efteråt blev det debatt i pressen. Jag tillät mej i Arbetaren karakterisera sådana "typiskt intellektuella, som utan egentligt samband med arbetarrörelsen behöver ett stöd i sin Hitler-skräck och finner det enbart i Sovjet, den starka militärmakten". De var inte för Ryssland när Lenin, Bucharin, Rykov och de andra gjorde revolutionen. Då var den inte fin nog. Stalin

hade avskaffat internationalismen, och nu måste Kominterns anhängare vara ryss-nationella och försvara allt som Ryssland gör. Mot Silfverskiöld, som hävdade att ”alla antinazister måste hänga ihop, om de icke vill bli hängda var för sig”, hävdade jag, att ”av nationalism (även rysk) kan födas nazism”, och fortsatte:

Ja, så helt statlig, enbart statlig som den officiella politiken är — även Stalins — är det inte alldeles otänkbart, att vi en dag får bevittna ett samförstånd Hitler-Stalin — lika väl som man länge hade ett gott samförstånd Mussolini-Hitler och mellan Stalin och tyska riksvärnet.

Spådomen slog in fortare än jag anade, redan nästa år hade vi samförståndet: Hitler—Stalin-pakten!

Vid det här laget hade Mussolini helt slagit ner Abessinien. Och nu kom de andra staternas erkännande av rovet. Man väntade, att även Sverige skulle erkänna Italiens kung som kejsare över Abessinien. De flesta svenskar generade det inte alls. Men en del skämdes. Anna Lindhagen, rättens och frihetens lilla brinnande frälsningssoldat, bad mej försöka samla ihop en protest mot den otäcka eventualiteten. Hon sände mej en namnlista att av mej utökas. Jag skrev omedelbart ett brev till Torgny Segerstedt i Göteborg, bifogade namn och förslag till uttalande och bad honom samla in tjugu—tjugufem människor ”fria från partipiska och statsdrill” — det skulle komma att ”göra gott i hundratusen som inte törs eller kan tala”.

Segerstedt fann det inte möjligt att göra något. ”Med ledsnad” återsände jag till Anna Lindhagen hennes lista och bad att få komma igen ”vid ett nytt tillfälle — sådana lär väl inte komma att saknas”. Det gjorde det gunås inte. Men Anna Lindhagen skulle inte bli med länge. Hon dog 1941. Få dagar innan mötte jag henne på gatan. Hon var förtvivlad över världsläget. ”Hur ska det gå?”, sa hon. Jag sökte ge henne hopp. Det skulle vända sej. ”Tack”, sa hon, tryckte min hand och skyndade vidare. Men hon lät inte övertygad.

*

Den fascistisk-nazistiska utvecklingen gick allt brutalare vidare.

Franco var färdig med Spanien. Hitler tog Österrike. Chamberlain med paraplyet flög till München och sålde Tjeckoslovakien. Antisemitismen började organiseras i Tyskland. Det är klart, att det var naivt att efter brytningen med Komintern, Stalins avrättningar av Lenins gamla garde och erfarenheterna från Kulturfront åter tro sej kunna samverka med kommunisterna. Men det otäcka läget i världen, där Hitler uppfattades som det superlativt uronda, tvang oss alla hotade tillsammans. I Frankrike kunde den demokratiska socialismens partiledare Blum samverka med Moskvans anhängare i folkfronten, och då får man väl förlåta att även vi svenska demokratiska antinazister ännu en gång försökte det.

En kväll i november 1938 diskuterade jag med Nils Silfverskiöld möjligheten att trots Kulturfronts haveri göra något. Vi kom fram till en av honom dikterad, i någon mån med ändringar av mej slipad ”prognos”, enligt vilken civilisationens möjlighet att resa effektivt motstånd mot ett internationellt fascist-nazist-välde hade högst två— tre år på sej. Det var en stortalig och rätt desperat prognos med universella aspekter. Utsikterna att göra något i världsskala bedömdes pessimistiskt. Men åtminstone skulle vi i Sverige handla. Prognosen skulle, signerad ”Stockholm i november 1938, Nils Silfverskiöld”, utsändas till lämpliga personer. Jag minns, att han tänkte sej något med nästan militär stramhet organiserat. Förmodligen ansåg han, att fascism och nazism kunde motas endast med en organisation liknande deras.

Ja, vi satte igång. Ett upprop, väsentligen byggt på Silfverskiölds prognos, sändes ut som Inbjudan till Antifascistisk Samling. Uppropet fick 102 underskrifter, av s.k. intellektuella och fackföreningsfolk. Utom förut i samband med Kulturfront nämnda fanns där exempelvis Ebba

Bonde, E. G. C. Brandt, Einar Ebe, Johannes Edfelt, Karl Gerhard, Kerstin Hamilton, Gurli Hertzman-Ericson, Anna Johansson-Visborg, Ebbe Linde, Charles Lindley, Per Nyström, Frida och Gotthilf Steenhoff, Marika Stiemstedt och Naima Wifstrand.

I slutet av november hölls ett sammanträde med ett förtital av upppropets undertecknare. Där tillsattes ett aktionsutskott, vars ordförande blev Nils Silfverskiöld, sekreterare advokat Lennart Geijer och kassör ombudsman Gustav Karlsson. Och så valdes ett par revisorer. Trots rätt mycket tryckt material har jag inte kunnat följa den vidare styrelseutvecklingen. Var några protokoll finns vet jag inte. Jag har ett minne av, att styrelsen var flytande och kunde utfyllas med adjungerade medlemmar. Silfverskiöld hade till avlönad sekreterare en ung tandtekniker.

Aktionsutskottets första åtgärd var att utlysa ett allmänt möte. Det hölls den 12 december i Auditorium. Lokalen blev fullsatt och vi bildade Universell Antifascistisk Samling, vari enligt förbundets meddelanden omedelbart anslöt sej över halva publiken, drygt 1000 personer, 400 arbetare, resten borgerliga, även officerare och präster. Tyvärr kan jag inte verifiera med några namn. På mötet talade Nils Silfverskiöld, Marika Stiernstedt och Hilding Molander, Livsmedelsarbetareförbundets ordförande. Dessutom läste T. Nerman en prolog. Följande uttalande antogs enhälligt:

1. Fascismen (nazismen) med sin statliga våldspolitik, sina förföljelser i mord, brand och allehanda brutalitet mot vissa raser och folk samt mot alla politiska motståndare är ett överhängande, ständigt stegrat hot mot mänsklig frihet och kultur överallt på vår jord.
 2. Detta nya barbari är en fara även för det svenska folkets politiska och andliga frihet.
 3. Fascismen måste överallt avslöjas och konsekvent bekämpas.
 4. Effektivt kan detta genomföras endast i en stor antifascistisk samling inom svenska folket och jorden runt bland alla folk.
- Tiden kräver en samling av alla antifascister oberoende av klasser och partier. Vi vädjar till alla svenska medborgare att överallt bilda orskommittéer på bredaste basis för den antifascistiska kampen.

Molander hade enligt uppgift framträtt efter samråd med LO:s ordförande August Lindberg. Antifascistisk Samling vände sej också till LO om samarbete. Men det kom i stället motstånd från det hållet. Redan ett par dagar efter Auditorium-mötet förklarade Ny Tid i Göteborg, att "ifråga om de principiella ståndpunkterna" fanns "icke den minsta meningskillnad mellan oss och mötet i Stockholm", men man ville ändå inte samverka. "Socialdemokratin och Landsorganisationen är starka nog för att kunna resa motstånd mot det antidemokratiska hotet." Den 2 januari 1939 förklarade LO-ordföranden i Social-Demokraten, att demokratisk frontbildning vore bra men det vore inte nödvändigt att bilda nya organisationer. Fackföreningarna vore klart antifascistiska. Och som fackföreningsrörelsen likväl började ge oss ekonomiskt stöd tog LO:s ledning opp frågan och antog en resolution (cirkulär 1105) för "en obruten facklig front och enhetlig taktik", vari det hette:

Något praktiskt behov av en sammanslutning som Antifascistisk Samling föreligger icke i vårt land, men väl kan det befaras att en sådan sammanslutning genom sina metoder i kampen mot fascismen kan komma i motsättning till fackföreningsrörelsens åtgöranden i samma riktning.

Med beaktande av dessa synpunkter har LS [Landssekreterariatet] beslutat uttala,

att de lokala fackliga organisationerna icke bör organisatoriskt eller ekonomiskt understödja sammanslutningen Antifascistisk Samling.

Där vart vi alltså motade. Samma signaler skulle komma ännu en gång, för ett annat företag i samma anda, redan hösten samma år. Tendensen att slå vakt om arbetarrörelsen mot allt samarbete, som kan rubba de egna cirklarna, är tydlig och för all del begriplig.

Den 15 februari 1939 höll vi ett nytt Auditorium-möte, och så företog Silfverskiöld resor och bildade avdelningar i landsorten. Härefter uppgavs: Kiruna 600 medlemmar, Göteborg 500 o.s.v. Efterhand redovisades ortskommittéer i Uppsala, Karlshamn, Lerum, Balkovare, Södertälje, Arvika, Hudiksvall och Lysekil och till i maj 19 700 medlemmar. Av dem var 4 000 individuella, 68 kollektivanslutna fackföreningar, några ungdomsklubbar och nykterhetsloger. I medio av maj redovisades 25 000 medlemmar. I Stockholm bildades en centralkommitté och under den fyra församlingsavdelningar.

Medlemsavgiften i förbundet var en krona per år och individuellt ansluten och 10 öre per medlem i kollektivanslutna organisation.

Den skriftliga propagandan bedrevs med 25-öresbroschyrer, innehållande talen på Auditorium-mötet i december, en artikel av Karl Gerhard m.m., och en "demokratisk månadstidning", den liksom broschyrerna kallad Antifascistisk Samling. Men vi syftade ännu längre. Vi tänkte grunda en antifascistisk kvällstidning. Kvällstidningar fanns i Stockholm två, Aftonbladet och Nya Dagligt Allehanda, båda allt annat än demokratiska kamporgan. Det sattes igång en omfattande propaganda för försöksteckningar av prenumeranter och man kom upp i ett par tusen. Tre provnummer utgavs. Den i maj kom Dags-Nyheter som helgtidning, laddad med propaganda för Antifascistisk Samling men knappast med några dagsnyheter, den 18 maj Express-Nyheter och till midsommar Express-Nyheter nr 2. En rad kända personer uttalade sej om behovet av en antifascistisk kvällstidning. Ledande medlemmar av förbundet skrev artiklar. Ludvig Nordström och Karl Gerhard intervjuades. Den senare hade varit i Paris och funnit fransmännen säkra, "rustade, förberedda och på sin vakt".

Provnumren hade annonser från såväl socialdemokratiska ungdomsförbundet och kvinnorörelsen som från Folkets Dagblad och från kommunisterna. De trycktes på de senares tryckeri. Det kändes något besvärande, men det uppgavs att de tryckte billigast. Överhuvud var ju också kommunisterna mest energiska, vi andra slöare. Gamla historien i all samverkan med dem.

Förbundet uppgavs stå i kontakt med motsvarande organisationer i Frankrike, Amerika och England, och liknande rörelser sas vara under bildande i Norge, Danmark och Finland. I Helsingfors skulle grevinnan Ebba Bonde och fröken Kajsa Rothman tala för Antifascistisk Samling den 11 maj. Kanske gjorde de det. I Express-Nyheter nr 2 meddelades, att en internationell antifascistisk kongress hade hållits i Paris den 14-15 maj med 600 deltagare från 25 länder. Silfverskiöld och Sonja Branting-Westerståhl hade representerat den svenska organisationen och Silfverskiöld hade invalts i ett s.k. permanent utskott tillsammans med Norman Angell och Heinrich Mann.

Så fortgick nu Antifascistisk Samling våren och sommaren 1939. Efterhand började man emellertid få känslan, att företaget hade slöat till rent affärsmässigt, även om det ju alltid är omöjligt att driva något ideellt i Sverige om sommaren. Broschyrerna låg i stora upplagor utskickade på expeditionen. Man fick också allt mer känslan, att förbundets ledning var ensidig. Ordföranden stod närmast kommunisterna, sekreteraren och en fröken Boström, som hade sin uppgift lokalt i Stockholm men föreföll spela en roll även i riksledningen, visade sej också ha sitt hemvist åt det hållet. Nå, vi andra vara glada åt, att några arbetade, och tänkte trots allt knappast på någon politisk åtskillnad. Hitler och nazismen fyllde oss med ett hundraprocentigt patos. Där fanns inte plats för något annat.

Så gick sommaren, den ödesdigra sommaren 1939, och i augusti kom den ruskiga nyheten om Stalins förbund med — Hitler. Och strax därefter, möjliggjort därav, kriget. Jag ringde omedelbart Antifascistisk Samlings sekreterare och krävde ett styrelsemöte för att uttala vår protest. Jag var inte nog naiv att inbilla mej någon förbättring hos de rena stalinisterna efter försöket 1938, men detta nya med pakten Stalin—Hitler var dock något så överväldigande, att man kanske ändå skulle kunna få några andra medlemmar till reson och därmed majoritet. I varje fall kunde man ställa de omedgörliga mot väggen.

Att få styrelsemötet snart var omöjligt. Förbundsordföranden var på semester på Västkusten, men så fort han kom hem . . . Sent omsider kom Silfverskiöld, och efter någon tövan fick vi styrelsemötet, som jag hoppades skulle protestera mot den oheliga alliansen. Det gick emellertid inte alls. Kommunisterna och deras medlöpare, som hade satt sej fast i den tekniska ledningen och var majoritet i den numerärt flytande styrelsen, kunde omöjligt vara med om någon protest. Det måste vara riktigt vad Sovjet hade gjort för att skydda sej och därmed i realiteten världsfreden. Vi debatterade på två eller tre sammanträden hemma hos Silfverskiöld. Sedan uppgav vi oppositionella demokrater försöket att få en protest från styrelsen. Frågan gick till förbundet.

Den 8 oktober hölls på Viktoriasalen ett ”riksmöte” med Antifascistisk Samling. Vår sida tillsatte med 98 röster mötesordförande mot 55 för kommunisterna. Dessa, som nu efter pakten inte gärna tog ordet ”fascister” i sin mun, ville helt lägga ner företaget. Ordföranden Silfverskiöld kom inte tillstädes utan lät meddela, att han hade utträtt ur förbundet. Han lämnade sedan i den kommunistiska Ny Dag en förklaring, vari han hävdade att antifascismen måste stå över partierna och att den därför inte kunde upphäva sej till domare över ett politiskt parti som kommunistpartiet. Det vore orätt att döma kommunisterna så länge det inte var bevisat, att Rysslands ledning var fascistisk. Många tecken tydde på, ”att varken Rysslands ledning eller Sveriges kommunism är fascistisk”. Och S. citerade med instämmande Andersen-Nexös troglada kommentar till Stalin—Hitler-pakten: ”Nu slår Sovjet-Unionen sönder intrigspelet med nazisterna och sluter avtal med dem. Därigenom undviker Sovjet-Unionen att bli den nästa som ska förrådas.”

Silfverskiöld var alltså inte med, men från hans styrelsemajoritets sida en hel del kommunist, och sedan jag gjort en kort inledning, utspann sej ett häftigt meningsbyte. Från detta minns jag, att det ett par gånger ropades ”skurk” från motsidan, ovisst mot vem. Per Meurling och Hjalmar Werner var kommunisternas främsta talesmän och så en lång mager bleking som ursinnigt angrep mej och bl.a. vrålade: ”Vi ska slau å vi ska slau haurrt!” Mannen hette Anton Strand. Vidare presentation överflödig.

Med överväldigande majoritet antog mötet en resolution, vari beklagades motståndet från de fackliga organisationerna och kommunisternas uppträdande i Antifascistisk Samling men manades till fortsatt arbete i förbundets anda. Och så var kommunisterna utkastade och gick och vi kompletterade förbundsstyrelsen efter dem, varpå den nya styrelsen den 12 oktober konstituerade sej med T. Nerman som ordförande, Gustaf Larsson från Socialistiska Partiet vice ordförande, föreståndare Yngve Björnstam sekreterare och Olov Jansson, Syndikalistiska Ungdomsförbundets ordförande, vice sekreterare. Den to december höll vi så i Ungdomens studiehjem, Upplandsgatan 7, en ny konferens, beslöt vägra den gamla styrelsen decharge och upplöste Universell Antifascistisk Samling. Dess namn var förbrukat. I stället bildade vi *Förbundet Kämpande Demokrati*, namnet föreslaget av Gustaf Larsson. Till interimstyrelse valdes T. Nerman, Olov Jansson, Gustaf Larsson, Elsa Ander och David Grünwald.

Den ekonomiska avvecklingen av Antifascistisk Samling fick båda sidorna i styrelsen svida för, en del med ett par hundra kronor, ordföranden med betydligt mer.

Och så var umgänget med Stalins redskap äntligen ur världen, nu definitivt. Vi hade drivit det umgänget obegripligt länge och varit oförsvarligt menlösa, kan man tycka nu efteråt. Förbundet Kämpande Demokrati antog följande program, som klart utestänger diktatur-anshängare av olika slag:

Diktaturstaterna med sin statliga våldspolitik, sina förföljelser i mord, brand och allehanda brutalitet mot vissa folk och raser samt alla politiska motståndare är ett överhängande, ständigt stegrat hot mot mänsklig frihet och kultur. Detta hot måste överallt avslöjas och konsekvent bekämpas.

Förbundet vill i Sverige och i kontakt med liknande rörelser i andra länder samla landets folk till arbete och kamp mot diktatur och imperialistiskt våld,

för folklig och individuell frihet, fred och humanitet.

Förbundet står icke i något partis tjänst utan vill samling till försvar för gemensamma intressen.

Förbundet stöder varje folklig regim, som hävdar landets frihet och inre demokrati, press- och yttrandefrihet.

Förbundet stöder de krafter som bekämpar diktaturen som system. Förbundet hävdar oeftergivligt folkens självbestämmanderätt.

Förbundet vill aktivisera den svenska demokratin och mobilisera den till en kämpande demokrati.

På det programmet, inledningsvis byggt på Antifascistisk Samlings men sedan helt annorlunda klart, växte under kriget upp en inte stor men dock riksomfattande organisation, som jag återkommer till i ett senare avsnitt. Det programmet stod sej och står ännu i dag.

Trots allt!

Bakgrund och start.

Hur såg världen ut anno 1939, den värld av vars befolkning det lilla Sverige var en liten 350:ndel och där en liten liten minoritet av folket sökte hålla humöret oppe mot våldet och barbariet ute i stora världen? Där vi några otåliga alltså hade försökt med en antifascistisk-antinazistisk motståndfront och misslyckats och försökt på nytt — för att åter misslyckas? Och ändå började om igen! Den värld där Trots allt! föddes hösten 1939.

I Italien satt Mussolini till synes orubblig sedan sjutton år, i Tyskland Hitler sedan sex. Mussolini hade rövat Abessinien och fått rovet godkänt av övriga stater. I Spanien hade de två storskurkarna repeterat sitt kommande storkrig och hjälpt Franco till makten efter tre års fasor. Hitler hade tagit Österrike och av England-Frankrike fått Tjeckoslovakien, dessutom byggt upp en allians med flera diktaturer österut. I Asien härjade japanerna Kina. Växande oro märktes bland de färgade i öster. USA var isolationistiskt, fast Roosevelt sedan 1932 hade börjat en ny ära.

Och ekonomin? 1929 kom från USA den stora världskrisen, som bl.a. hjälpte Hitler i sadeln. I Sverige skärptes den genom att till massarbetslösheten kom Kreuger-kraschen.

Den frisinnaade regeringen Ekman hade fallit 1932. Per Albin hade bildat sin första socialdemokratiska regering med Bondeförbundets stöd, mistat det och fallit 1936 men kommit igen med fyra bondeförbundare i ministären. I sej var väl samarbetet arbetare-bönder ekonomiskt riktigt. På koalitionen grund hade åren 1937-1939 kunnat genomföras en rad betydande sociala reformer: 1937 dyrortsgruppering med partiell förhöjning i folkpensionerna, barnbidrag, ökad mödrhjälp, bostättningslån, åttatimmarsdag för lantarbetare, förhandlingsrätt för statens tjänstemän, 1938 tolv dagars lagstadgad semester, åttatimmarsdag för sjöfolket, abortlag, folktandvård, ett statsinstitut för folkhälsan, i maj helgdag. 1939 saktades det sociala reformarbetet av den upprustning tiden framtvang efter den partiella nedrustningen 1925, men de affärsanställda fick arbetstidslag, bostadsbidragen till egna hem höjdes m.m. och andra reformer var under förberedelse.

Vi var alltså inne i en stark social reformperiod. 1938 hade parterna på arbetsmarknaden slutit sitt ramavtal i Saltsjöbaden, som praktiskt taget — med ett par större undantag — har överflödiggjort fackliga konflikter sedan dess. Ekmans 1928 genomtruffade arbetsfredslagar hade först mött starkt motstånd från arbetarsidan men snart accepterats med tillfredsställelse, inklusive medföljande arbetsdomstol. Mot bakgrunden av världsläget såg det nästan ut som en demokratisk idyll i Sverige 1939, och där fanns ingen plattform för principiell opposition inrikespolitiskt. Nils Flygs försök var hopplösa.

Utrikespolitiskt fanns där en viss oro för vart det skulle ta vägen med den fria världen, om Mussolini och Hitler fick fortsätta. Mussolini hade nu också rövat Albanien och Hitler hade brutit med Nationernas Förbund och rustat upp våldsamt — medan de andra makterna länge hade nedrustat och bara föll undan för hans framstötter.

Och så kom i augusti 1939 den stora chocken, då Hitler och Stalin ingick allians och Hitler veckan därefter överföll Polen, som de två delade. Nu gick England-Frankrike i krig mot Hitler. Stalin nöjde sej tills vidare med halva Polen och Balticum, som han hastigt roffade åt sej, men höll sej för övrigt avvaktande.

Det andra världskriget var alltså igång, även om där förblev underligt lugnt på västfronten hela vintern.

Och Sverige?

Den i september förklarade sej de fyra nordiska staterna neutrala. Den 18 oktober möttes deras statsöverhuvuden i Stockholm till neutralitetsdemonstration.

Den 1 december överföll så Ryssland Finland, med Hitlers goda minne. Finland begärde svensk hjälp, fick det inte officiellt men i vapen och frivilliga. Svenska folket var entusiastiskt för Finland, en stor nationalinsamling igångsattes och regeringen var ganska morsk. När Moskva klagade, att den svenska pressen var oneutral för Finland, svarade svenska UD (där satt ännu Rickard Sandler): "Den svenska pressen åtnjuter en vidsträckt frihet att uttala sig i alla ämnen och den kan därvid stödja sig på den i grundlagen fastställda tryckfriheten."

Den 13 december ombildades Per Albin Hanssons koalitionsregering med Bondeförbundet till en svensk samlingsregering med alla riksdagspartierna utom kommunisterna. Ur den tidigare regeringen utgick då två betydande socialdemokratiska politiker: Rickard Sandler och Arthur Engberg, utrikes- och ecklesiastikministrarna. Sandler hade velat tillsammans med Finland befästa Åland men Ryssland förbjöd, Tyskland utpekade honom som Englands-agent och Finland och Sverige föll undan. Sandler avgick, formellt på egen begäran. Den partilöse yrkesdiplomaten Christian Günther tog utrikesrodret. Han stötte på intet sätt Hitler genom böjelser åt den västerländska demokratin. Lika lugnande var den nye justitieministern, bondeförbundaren K. G. Westman.

Den nya samlingsregeringen Hansson avgav en programförklaring, vari betonades den nationella enighetens betydelse och avsikten att utåt skapa respekt för Sveriges vilja till självständighet och neutralitet. Finland måste man dock hjälpa. Inrikespolitiska menings-skiljaktigheter borde undanskjutas. Alla lager i folket borde stödja regeringen i dess strävan att bevara fred och frihet. Sist hette det: "Det är en nationell plikt för alla och envar att i sina uttalanden och handlingar iakttaga den återhållsamhet som är nödvändig, om icke den ansvariga riksstyrelsens arbete skall försvåras och äventyras."

Jag begrundade sista satsen. Borde jag särskilt ta åt mej? Jag kände mej inte ha något att förebrå mej.

*

Antifascistisk Samling hade som nämnt planerat en daglig aftontidning. När nu efter Stalin-Hitler-pakten förbundet pekade mot sprängning gick ju också den överstyr. Vi var då några som fick iden till ett annat tidningsföretag, av blygsammare mått. Några som skämdes att alltihop skulle ramla och nazisterna triumfera.

Från ett av de hopplösa sammanträdena hos doktor Silfverskiöld i slutet av september gick sex oppositionsmän i höstnatten hem till en av dem, byggmästare Rudolf Feinberg, i ett av de gamla gavelhusen vid Kornhamnstorg för att rådslå. Det var utom värden och jag Feinbergs medarbetare Charles Lagerfelt, sekreteraren i socialvården Yngve Björnstam, redaktör Martin Andersson och "doktor med." Claes Benjamin, värden och Lagerfelt syndikalister, vi övriga socialdemokrater. Vi rådslog om läget och enades om, att det viktigaste av allt vore ett språkrör och att en veckotidning borde startas omedelbart till fjärde kvartalet. Jag fick förtroendet att redigera den och ekonomin ordnades, för de allra närmaste behoven, med ett lån på 2 000 kronor av Feinberg, som hade kredit i bank. Vad skulle tidningen heta? Vi stannade för: "Rakt på sak."

När jag dagen därpå kom opp på justitiedepartementet för att lösa hinderslöshetsbevis, visade det sej att namnet redan var taget, ehuru ej utnyttjat. Vi måste fundera ut ett annat. Ute på Mynttorget föll det mej plötsligt in: "Trots allt!" Hemkommen ringde jag registratören. Ja, det namnet var ledigt. Jag bad få det reserverat till nästa dag, meddelade mina kommittenter, fick deras samtycke och inlöste med 50 kronor det nya namnet. Det var inte oävet. Frasen ligger ju i luften överallt som opposition och alla människor brukar den nästan dagligen. För egen del

hade jag en särskild känsla för den. Bo Bergman hade nyss haft den som titel på en diktbok, och framför allt var den rubriken på Karl Liebknechts odödliga ledare i Rothe Fahne dagen innan han mördades 1919. Jag hade också utnyttjat frasen gång på gång i kampdikter under trettitalet. Trots allt! satt som en fana, ljöd som en fanfar i hjärna och hjärta.

Vi började med tre nummer hos min gamle kamrat Erik Lindvall på hans officin Boktryckeri-
vara, tryckte ytterligare tre på Tryckeri Boken (Folkets Dagblad) och flyttade så över på
längre sikt till den syndikalistiska tidningen Arbetaren, som välvilligt tog risken. Syndika-
listerna har ju en stark och orädd idealitet. Tidningen Arbetaren vann stor respekt i allehanda
hederliga läger för sin kamp under kriget och för rättssamhället efteråt.

De första numren av Trots allt! blev begärliga genom att jag i dem publicerade namnen på
medlemmarna i Riksföreningen Sverige- Tyskland av 1938, alltså efter fem år Hitler.
Namnen, som rubricerades ”Hitlers vänner i Sverige”, var offentliga, tryckta i föreningens
egen tidning, och jag gjorde inga smädliga kommentarer. Men redan denna massa på
hundratals, till stor del mycket kända namn på officerare, lärare, affärsmän o.s.v. väckte
uppseende, på sina håll pinsam sådan, alla var nu heller inte nazister. Å andra sidan gillades
publiceringen på andra håll och rätt högt upp. En dag mötte jag på Norra Bantorget
ecklesiastikministern. Han berättade, att i hans departement hade man med intresse studerat
listorna, och han uppmuntrade överhuvud Trots allt!: ”Gå på du, Ture! Men var försiktig!”
Engberg hörde inte till harsläktet. Han fick också något senare äran att själv bli beslagtagen
för en antinaziartikel i Vecko-Journalen.

Pressen stod att börja med rätt hygglig till vårt nya lilla blad, även arbetarpressen. Zeth
Höglund, som inte hade haft något med dess uppkomst att göra, understödde med notiser och
presscitat i Social-Demokraten. N. S. Norling i Arbetarbladet, K. J. Olsson i Västgöta-Kuriren
och några andra socialdemokratiska organ stod också sympatiska. Torsten Nilsson,
Socialdemokratiska Ungdomsförbundets sekreterare, och Lantarbetareförbundets ombudsman
Gösta Netzén skrev välvilliga uttalanden.

*

Trots allt! fick sina första lokaler i två små krypin avstådda från Feinbergs kontor i
Auditorium, baksidan av numera Vinterpalatset alias Nämndhuset. De sex stiftarna tog som
styrelse hand om företaget. Ekonomichef blev att börja med Benjamin och till expeditör
antogs ett faktotum hos Feinberg, en gammal löjtnant Palm. Inom kort dök där upp en ny
man, en tysk emigrant Kurt Singer (Deutsch). Han hade levat flera år i Sverige och jag hade
träffat honom tidigare, troligen också talat med honom om behovet av en antinazistisk tidning.
Han hade startat ett litet bokförlag Frihet och Demokrati (Fridem) och gett ut bl.a. en
fredsskrift av Prins Wilhelm och en egen studie över Martin Niemöller. Han erbjöd sin
kompetens i distribution och reklam och gav också en del material.

En kort tid arbetade på expeditionen en ung student Nils Kellgren, som jag hade
korresponderat med långt tidigare, då han i brytning med ett prästerligt fadershem tillskrev
mej i sina revolutionära bekymmer. Kellgren for som reporter ut i rysk-finska kriget och skrev
på Singers förlag en skrift Storm över Finland. Han slutade på Trots allt! efter en konflikt med
Benjamin för att senare bli en framstående expert hos LO, stadsfullmäktig och i tidernas
fullbordan romanförfattare.

Av mina fem medstartare av Trots allt! kände jag tidigare bara en: Martin Andersson,
”Mattin”, den riksbekante göteborgske idealisten och utgivaren av Minareten, redaktör för
hyresgästernas tidning m.m. Mattin lämnade snart vårt företag, därför att jag satte till motto på
tidningen ”Varken tysk eller ryss — svensk och människa”, han tyckte det var onödigt att
nämna tysk och ryss, hade nog kvar en liten klockarkärlek för det ryska. F.ö. ville han inte

kritik mot regeringens utrikespolitik. Efterhand lossnade ytterligare två: Björnstam, som den här tiden var några steg inne i den kommunistiska känslvärlden, och Benjamin, som ville göra tidningen till ett rent affärsföretag med personligt utbyte och vart rädd, när Trots allt! pressade tryckfriheten och oneutralt tog parti för de stridande demokratierna. Men han gav själv inte opp utan strid. I den första styrelsen hade vi många besvärliga sammanträden långt in på nätterna, där det särskilt förekom pinsamma sammanstötningar mellan Benjamin och den som reklamexpert adjungerade Singer.

Det har sin lilla poäng, att de två motståndarna var judar. Skillnaden mellan dem som affärsmän var den, att Singer gick i världsformat, var vräkig och betraktade Trots allt!s ekonomi som om han hade haft att sköta reklamen för Wertheim eller något annat kontinentalt varuhus, åtminstone NK, medan Benjamin var ytterst sparsam och tycktes tro att han hade att ekonomisera en karamellkiosk i Hagalund. Singer försvann snart till Amerika. Med en stödkampanj bl.a. i landets fackföreningar lyckades han tillföra Trots allt! ett avsevärt ekonomiskt tillskott, även om omkostnaderna blev i dyraste laget.

Stödfonden och en åtalsfond, som behovet snart födde, lovade gott resultat. Men då kom det en ny motighet. På vissa håll inom arbetarrörelsen såg man med olust de många vecka för vecka redovisade fackföreningsunderstöden åt Trots allt!, och så beskyllde mej Henning Thylin i Östgöten för att driva tidningen som privatgeschäft. Då här förelåg en fara — tidningen kunde komma att öppet bekämpas från arbetarrörelsen och så isoleras från arbetarmassorna, som dock är och förblir de viktigaste att hålla klart demokratiska — beslöt vi att överlåta tidningen till folk från de stora folkliga organisationerna, d.v.s. göra om företaget till en andelsförening. Det meddelade styrelsen i Trots allt! den 16.12, där det också förklarades att eventuellt överskott skulle användas i enlighet med tidningens program till demokratiska och humanitära syften. Så blev det också.

I min relativa oskuld gick jag opp till socialdemokratiska partisekreteraren och kände mej för: Kunde vi få någon mera känd person från arbetarrörelsen med i ledningen? Jag fick ett kyligt mottagande och den direkta frågan: ”Är Trots allt! behövlig?” Jaha, där hade vi vederbörande. Vi skyndade att utan partiledningens hjälp så fort vi kunde sätta ihop en andelsförening med representanter för arbetaroch nykterhetsrörelserna plus enskilda kulturpersonligheter. Det skulle inte lyckas att isolera oss! Och tack vare att vi fick med oss goda krafter stod sej Trots allt! trots allt.

Det blev lite krångel också med överföringen från den privata styrelsen. För kontinuitetens skull borde ett par man från den gamla styrelsen övergå i den nya. Benjamin krävde att få bli med bland dem. När han nu inte blev det hotade han att stämna tidningen, han hade en köpare på 10 000 kronor och skulle ha sin sjättedel som medstiftare. Det gick emellertid utan process, och den nya styrelsen övertog företaget med skulder och allt. Där var ett minus på några hundra kronor.

*

Bland de nya kontakterna i upa-företaget var Erland Björklid, en fem år yngre kamrat i arbetarrörelsen och IOGT-broder. Han hade bl.a. varit reklamman i Folkets Dagblad men var tillfälligt utan anställning. Björklid hade fått syn på Trots allt! och blivit intresserad. Hans maka Anna likaså. Hon tog en packe av tidningen varje nummer och ställde sej och sålde utanför Folkets hus vid Barnhusgatan. I de första svåra tiderna var hon en ovärderlig tillgång. Nå, Björklid erbjöd sej ordna med andelsteckningen. Han hade en godtemplarbroder Evald Karlsson, som var ledig och hågad att vara med. Vi hyrde in oss i den lilla kammaren längst opp i Social-Demokratens hus Torsgatan 2, 5 trappor, där Antifascistisk Samling och sedan Kämpande Demokrati hade hållit till, och här satte sej Karlsson och tog emot andelar. Så hade vi i alla fall fått in foten i det stora partiets hus.

Trots allt!:'s gamla styrelse utlyste ett sammanträde den 3 januari 1940 ”i syfte att vinna bredare basis för sin verksamhet”. Inbjudna och närvarande var utom Björklid och jag: fruarna Elsa Ander och Elise Ottesen-Jensen, snickaren David Gabrielsson, agent David

Grünewald, rektor Gillis Hammar, sekreterare Olov Jansson, stadsfullmäktigen Ewald Johannesson från den socialdemokratiska ungdomens Stockholms-distrikt, HSB-ombudsmannen Gustaf Larsson, Typografiska Föreningens ombudsman Emil Malmberg, järnvägsman Carl Randze och redaktör Kurt Singer. Av protokollet framgår, att Hammar önskade mera svenskt material i tidningen, vilket Nerman lovade, och starkare inställning för Finland, dock ej aktivism, och att Johannesson höll på att tidningen skulle fortsätta sjunga ut mot nazism-fascism även om det bleve ett och annat åtal.

Den gamla styrelsen sammanträdde sedan två gånger och den 24 januari hölls i Studiehemmet Upplandsgatan 7 det första sammanträdet med intresserade för bildandet av en andelsförening. Enligt anteckningslistan var följande nitton personer närvarande: August Ljunggren, J. L. Olsson, Evald Karlsson, Erland Björklid, Josef Isaksson, Kurt Singer, J. A. Högberg, Ewald Johannesson, Ellen Johnson, Gurli Hertzman-Ericson, Ragnar Johansson, Charles Lagerfelt, Yngve Björnstam, Claes Benjamin, Rudolf Feinberg, Carl Randze, David Grünewald, David Gabrielsson och T. Nerman. Man kunde räkna speciellt från nykterhetshåll 7, från socialdemokraterna 7, från LO och syndikalisterna vardera 3, därtill några rent ”borgerliga” namn. En interimsstyrelse utsågs och till dess verkställande utskott valdes ordförande Emil Malmberg, sekreterare Olov Jansson, kassör och sammankallande Erland Björklid. 12 närvarande tecknade omedelbart 43 andelar å 10 kronor. Förhandlingar kom igång med Trots allt!:'s gamla styrelse.

Under tiden inkallade Malmberg och Björklid en konstituerande andelsstämma till den 7 mars i Folkets hus' P-sal. Där mötte 39 enskilda och ombud för organisationer. Till styrelse för den definitiva organisationen valdes: Emil Malmberg ordförande, Gösta Uhlén sekreterare, Erland Björklid kassör, Ture Nerman, David Gabrielsson, Ragnar Johansson, Ewald Johannesson, Carl Randze och Charles Lagerfelt med Gurli Hertzman-Ericson, Ellen Johnson, Harry Rydberg och Josef Isaksson som suppleanter. Styrelsen valde Nerman till vice ordförande och ett arbetsutskott bildades med Malmberg, Gabrielsson, Björklid, Randze och Uhlén. Revisorer blev John Pettersson (nu Bjuvberg) i Typografiska Föreningen och S. Sapira i SAC med W. Holmdahl, ombudsman i Stockholms bageriarbetareförening, och Bernhard Johansson, mätare i Stockholms målarefackförening, som suppleanter.

Man debatterade övertagandet av Trots allt! Benjamin framträdde med ett protokoll från den gamla styrelsen, endast signerat av honom själv. Trots allt!:'s redaktör hade inte varit med på ifrågavarande sammanträde, där styrelsen uppgavs ha understrukt tidningens lojala inställning till regeringens neutralitets- och utrikespolitik men önskat en starkare betonad socialkritik. Benjamin nämnde i samband med en farlig tendens till krigsaktivism namnet Rickard Sandler. De gamla från starten borde vara med för att hindra utveckling i Sändlers anda. Jag tackade andelsföreningen för dess vilja att ta ansvaret för tidningen, redogjorde för starten och erkände, att det socialkritiska inte hunnits med i önskelig mån. ”Dels har det berott på bristande tid — sådant fordrar reportage — dels på att på det området väcker man lätt motsättningar inom våra egna led och dels har ju tidningens uppgift i första hand varit att gå emot nazism-stalinism.” Men meningen skulle beaktas. I det här meningsbytet märker man alltså från första början ett frö till senare svårigheter.

Nå, man gick till fortsatta förhandlingar med den gamla styrelsen. Den krävde att få tre man med i den nya. Det godtogs: Lagerfelt, Nerman och en till. Här hade Benjamin tänkt komma med, men den gamla styrelsen utsåg Feinberg. Överenskommelsen om tidningens överlåtelse

signerades den i g mars av Nerman, Feinberg, Lagerfelt, Malmborg, Uhlén och Björklid. Benjamin försvinner härmed ur historien.

Hitler härjar — Sverige hukar.

Nu får man förlåta, att jag återkommer till den politiska bakgrunden. Den är känd för äldre läsare men inte för yngre, och förresten glömmar man så fort. Men den bakgrunden är överhuvud nödvändig då det gäller en så politisk företeelse som Trots Allt!

Det stora kriget hade liksom stått stilla den första vintern. Det bröt löst på nytt så mycket häftigare våren 1940. Den 9 april överföll Hitler Danmark och Norge. Danmark togs nästan utan motstånd, Norge kämpade trots förräderi och svaga försvarsmöjligheter ett halvår. I maj kom nästa stora skräll: Hitler invaderade Belgien-Holland—Luxemburg, trängde in i Frankrike och tog det i juni. Nu kom asgamen Mussolini med och krävde sitt. Norges konung och regering gick i landsflykt och fortsatte frihetskampen från England. När tyskarna inte lyckades få frivillig uppgörelse om ett norskt s.k. riksråd, släppte de lös den av dem föraktade Qvisling och terrorn i september.

Då Frankrike var nedkämpat erbjöd Hitler England fred. I Sveriges kyrkor bads på regeringens initiativ en särskild förbön för freden. Men England sa nej, kämpade vidare och räddade oss alla. Så följde det ohyggliga luftkriget mot England augusti—oktober. Men Hitler sprack på invasionen.

Vintern 1940-1941 blev relativt lugn. I april tog Hitler Jugoslavien och Grekland och vid midsommar kom hans angrepp på kompanjonen Stalin — tillsammans med Rumänien, Ungern och med Finland, som hade tvingats till fred med stora avträdelser 1940 och nu gick med i hopp att återfå det förlorade. Den tyska offensiven gick långt in i Ryssland. I december överföll Japan USA och Tyskland-Italien förklarade USA krig.

Den amerikanska isolationismen var bruten och krigets utgång därmed given. Ryssland, nu vapenbror till västmakterna, fick vapen och mat från dem, och nyår 1942 satte ryssarna in en första motoffensiv mot Hitler. Våren 42 slog Japan under sej stora delar av den asiatiska övärlden. I september var tyskarna ända framme vid Volga och tog nästan hela Stalingrad. Men nu hade västmakterna stoppat en tysk-italiensk framryckning i Nord-Afrika, och så kom sommaren 1942 hela krigets vändpunkt med Montgomerys seger vid El Alamein. Nyåret 43 återtog ryssarna Stalingrad och började sin långa offensiv fram mot Berlin.

I maj 1941 hade brittiska flyget börjat sin storbombning av naziriket. I november 1942 landsteg amerikaner och briter i Nordväst-Afrika och i maj 43 var Afrika rensat. I juni startade västmakterna offensiv i Stilla havet. I juli landsteg de på Sicilien. I september kapitulerade Italien. Den 6 juni 1944 begynte befrielsen västerifrån med invasionen i Frankrike, och den i maj 1945 var det punkt och slut på Hitlers ”tusenårsrike”.

Med denna repetition av andra världskrigets viktigaste data frågar vi oss så: Hur såg det ut i Sverige i förhållande till kriget? Självklart blev 1940 ett händelserikt år även för oss. Försvaret stärktes hastigt. Inkallelser i massa skakade hela folket. Militärövningarna gjordes mera krigslika. Ett hemvärn skapades.

Tyskarna överflög Sverige och kränkte åtskilliga gånger vår neutralitet, och svenska luftvärnet sköt till en början ner flera tyska flyg. Men det vågade man inte säga, det mörklades. Efterhand mildrades behandlingen av överflygare.

Säkerhetsåtgärder måste vidtas. 1940 års riksdag antog en skärpt spionage- och sabotagelag, återinförde det militära dödsstraffet och gav regeringen rätt att upplösa statsfientliga sammanlutningar, en fullmaktslag som dock aldrig kom att tillämpas. Förbud infördes för politiska

utomhusmöten, administrativ förflyttning tillämpades mot för oneutralitet misstänkta statsanställda, interneringsläger upprättades och militärbefälet fick praktisera arbetskompanier. Asylrätten upprätthölls illa, där förekom ohyggliga tragedier då avvisade flyktingar kastades tillbaka i döden. Man förbjöd frivilliga till Norge, när detta ännu kämpade — till Finland hade frivilliga officiellt uppmuntrats. Polisingripande skedde mot demonstrationsfanor för Norge. Trots allt!s redaktör antastades brutalt sedan vi, några oneutrala, hade sjungit Ja, vi elsker och hurrat utanför norske ministerns bostad. Nuvarande landshövdingen i Göteborg kan vittna. Han var med i uppvaktningen.

En hemlig polis inrättades, först officiellt förnekad men 1942 officiellt erkänd av polisens högste chef socialminister Möller. En välbehövlig demokratisk reservpolis mot nazismen hade planerats av överståthållaren 1934: 800 pålitliga demokrater anmälde sej, men åtgärden fullföljdes inte.

Censur infördes, brevhemligheten bröts, telefon avlyssnades. När censuren sanktionerades i grundlag 1941 — av en riksdag med för första gången arbetarmajoritet! — röstade för censuren i 17 socialdemokrater, i i folkpartister, 43 bondeförbundare och 48 högermän, mot censuren 55 socialdemokrater, 22 folkpartister, 2 bondeförbundare, 14 högermän och 4 kommunister. Procenten är intressant och lätt uträknad.

1940 års riksdag införde transportförbud för misshaglig press, med retroaktiv verkan för ådömd förgriplighet från i september 1939. Ytterligare upplivades Tryckfrihetsförordningen 3 § 9 mom., en sedan nära hundra år övergiven befogenhet att utan åtal konfiskera ”smädliga, förgripliga eller till osämja med främmande makter syftande omdömen och yttranden om samtida nationer eller stater, med vilka riket är i fredligt förhållande, om deras varande överhet, regering och regeringssätt, höge ämbetsmän och sändebud, inre eller yttre förhållanden, företag eller underhandlingar”! Läs detta noga! T.o.m. ”inre eller yttre förhållanden”! Här kunde alltså främmande makt helt undertrycka varje svensk kritik mot den. Och särskilt tyskarna utnyttjade chansen. Ja, svenska utrikesministern och hans exekutivorgan justitieministern inväntade ibland inte ens klagomål från utländsk makt utan presumerade t.o.m. dess missnöje och förväxlade rentav i brådskan tidningar. Dåvarande försvarsministern har berättat mej, att en gång meddelade Westman i regeringen beslag på Göteborgs Handels-Tidning. För vad? Det visste han inte. Statsråden skyndade att köpa GHT men hittade inget förgripligt. Det hela befanns vara ett misstag. Man hade beslagtagit GHT i stället för den kommunistiska Göteborgs-tidningen Arbetarposten!

Med den gamla TF § 3:9 från Karl XIV Johans despotiska regim företogs nu flera hundra beslag på pressalster. Mest drabbades kommunisterna, därefter demokratins kamporgan, obetydligt nazipressen trots dess ofta hårresande skrivsätt. Härtill kom direkta åtal och många fängelsedomar.

Men inte nog med dessa åtgärder. Det mest uppseendeväckande och oroande i Sverige 1940 var tillåtelsen för Hitler att sända tyska soldater — formellt ”permittent”-tåg — genom Sverige, på köpet mot Norge! Åtgärden väckte våldsam harm i svenska folket. I regeringens socialdemokratiska huvudorgan tolkade Zeth Höglund kraftigt denna harm. Den i oktober blev Rickard Lindström tidningens chefredaktör och Höglund finansborgarråd.

Ja, 1940 var ett händelserikt år. 1941 var grunden lagd för mörkläggningen, som fortsatte med beslag och censur av olika slag. Tidningarnas Telegrambyrå tvangs av UD censurera Ruben Wagnssons ord i riksdagen den 5.3: ”Norges sak är vår sak”, och LO-ordföranden August Lindbergs starka anförande på LO-kongressen om arkebuseringen av de norska LO-männen snöptes likaledes. Censuren lät polisen tysta Karl Gerhards mästaruplett Den ökända hästen från Troja, stryka i Vilhelm Mobergs drama Rid i natt! på Dramaten, ingripa mot sångkvartetten Synkopen för dess föredrag av hur Gubben Noak sjungs i olika länder. Vi

vägrades se Chaplins film Diktatorn och en för ryssarna misshaglig finsk film. Neutralitet! Ett redan utannonserat föredrag av norska stortingets talman Hambro förbjöds, t.o.m. på slutet möte i Publicistklubben. O.s.v.

Samtidigt pågick den tyska propagandan ganska ohämmad. Tysk krigsfilm av värsta slag visades i uppfostrande syfte i närvaro av svenske utrikesministern och vårt försvars högsta ledning. Tyska pressmän gjorde 1941 en studieresa genom Sverige med bl.a. Rickard Lindström som officiell ciceron. I skolorna tilläts betänklig propaganda. En i dem kringresande tysk var anställd i Skolöverstyrelsen.

Midsommar 1941 släpptes en hel tysk Division Engelbrecht genom Sverige mot Ryssland — en ”engångs”-avvikelse som svenska regeringen erkände och som ryssarna inte glömde. I juli exploderade ett tyskt ammunitionståg med väldig förödelse i Krylbo.

1942 fortsatte mörkläggnings- och beslagspolitik. Den senare kulminerade i storbeslaget på sju-tion tidningar, som i mars avtryckte sanningen om tortyren i Norge. Men efter den betan skämdes man och isen var bruten, fränsett några beslag på kommunisttidningar. Våren 1942 försenade svenska domstolar möjligheterna för elva norska fartyg att rädda sej över till England. Det kostade norska liv.

O.s.v. o.s.v. Tilläggas bör, att också en del tyska krav avslogs — det återopades efter kriget. Tyvärr omtalades det inte då det skulle ha verkat nationellt stärkande. Det var opassande mot tyskarna. Och så fanns där en ljuspunkt: ”radiomajoren” Eriksson, som med sin klara svenska frihetsröst kompletterade den frihetspredikan vi kunde ta in från Churchill och den fria norska radion i BBC.

Sedan kriget hade börjat svänga, svängde också den svenska politiken. Hösten 1942 skärpte regeringen bestämmelserna om verkningseld mot överflygningar. Beslagen utan åtal upphörde o.s.v. och i augusti 1943 nedlades den förhatliga ”permittent”-trafiken. Svenska regeringen tillsatte äntligen diplomatisk representant hos den lagliga norska regeringen i London, där sådan under kriget hade saknats. Sverige utbildade allt mera öppet norska flyktingspojkar till soldater för eventuell invasion i Norge. Och en hel del annat. Det tyska beroendet avskuddades försiktigt allteftersom det gick baklänges för Hitler.

*

Det här var nu i stora drag vår officiella inställning under andra världskriget. Och hur var vår inställning som folk?

Där fanns ännu kvar starka tysksympatier i vissa samhällsgrupper, trots nazismen, folk som antingen var sammanvuxna med s.k. germansk kultur eller som höll på tyskarna speciellt som värn mot ryssarna. Men där fanns också vissa procent skumma figurer, som seglade fram på Hitlers segrar och vädrade personliga möjligheter på dem. Och så de öppna nazisterna. På den andra sidan arbetade Stalins ombud intensivt, givetvis under mycket nationell mask. Men i stort var svenska folket västerländskt och hoppades på västmakternas seger. De fyra demokratiska partierna stod klara, fränsett tendensen till nazisympatier på sina håll hos höger och bondeförbundare. Motsvarande kommunistiska böjelser fanns på den socialdemokratiska sidan, även om äldre clartéister numera hade hunnit in i förvaltningen och anpassat sej. Pressen och författarvärlden var i stort korrekt neutrala, passivt demokratiska.

Men där fanns också aktiva demokrater, som inte kunde hålla sej tysta på huk under den officiella neutraliteten utan för sitt samvete måste hävda sin frihetssyn. Där var framför allt några liberala tidningar: allra främst och mest utsatt och av tyskarna hatad Torgny Segerstedts Göteborgs Handels-Tidning, vidare J. A. Selanders Eskilstuna-Kuriren, familjen Pers' Vestmanlands Läns Tidning, Werner Ödegårds Hudiksvalls Nyheter och några till. Den

socialdemokratiska pressen var i stort till regeringens fulla belåtenhet, men i N. S. Norlings Arbetarbladet och i Erik Ståhls Smålands Folkblad sjöng friheten utan stämbandsbesvär. Social-Demokraten stod på samma linje så länge Höglund regerade den. Och så hade vi de av läget självt skapade veckotidningarna Trots allt! från 1939 och Nordens Frihet från 1940, den förra på bredare basis, den senare mera exklusivt intellektuellt förankrad och baserad särskilt på samkänslan med Finland.

Vidare fanns där två sällskap, små men dock knutpunkter för den aktiva frihetskampen: Tisdagsklubben, om vilken Amelie Posse har berättat i sitt arbete Åtskilligt kan nu sägas, och Förbundet Kämpande Demokrati, om vars upprinnelse jag redan har berättat och som jag återkommer till.

För det överfallna Finland. För Finland läste den 1.12.1939 svenska lyriker dikter på Börssalen i Stockholm. Fr. v. sittande: Anders Österling, Karin Boye och Sigfrid Siwertz, stående: Ture Nerman, Ivar Kåge, Bertil Malmberg, Sten Selander, Gunnar Mascoll Silfverstolpe och Erik Lindorm. (Foto Stockholms-Tidningen.)

Linjen.

Vad var Trots allt!:'s politiska linje?

Världskriget nr 2 var något helt annat än världskriget nr 1. I det första kunde man ännu vara någotsånär neutral och anti. Pacifist i menlös mening var jag dock aldrig. Min dikt Lögnen, från 1914, har utnyttjats som pacifism men är aktiv socialistisk internationalism, revolutionär — gamla Internationalen hade ju lovat mota kriget med revolution. Världskriget nr 2 var något helt annat, ett demokratins försvarskrig, ett frihetens heliga krig mot mörksens makter, även om ”demokratierna” inte var några hundra procentiga ljusens änglar och även om Stalin knuffades med på rätta sidan.

Trots allt! var icke neutral i andra världskriget. Den kom just till som ett kamporgan mot den andliga neutraliteten.

Självklart betraktades tidningen av den officiella neutraliteten som aktivistisk i ordets betydelse av krigshetsare. I vår första tidningsstyrelse fanns också oro för att jag skulle gå för hårt fram mot regeringen. Och det var heller inte alltid så lätt att hålla den rätta vägen: ta tillbörliga hänsyn och ändå inte sänka fanan.

Lustigt nog har Trots allt!:'s politiska linje gjorts till föremål för vetenskapligt studium, en licentiatavhandling av Lars Gustafsson i professor Elis Håstads seminarium i statskunskap 1950. Författaren menade, att tidningen två gånger yrkat på direkt militärt svenskt ingripande, för Finland 1940 och för Norge 1945, i båda fallen hjälp till ett nordiskt grannland. Han fann i övrigt karakteristiskt för Trots allt!:'s syn på de utrikespolitiska problemen ”det ofta nästan samtidiga poängterandet av såväl frihetssynpunkten som av försiktigheten”. Onekligen ett ganska hyggligt betyg. Men påståendet, att jag skulle ha yrkat på krig för Finland, tillbakavisades av både förste opponenter, Trots allt!:'s redaktör, som var gäst i debatten, och seminariet. Däremot var det ju fullt klart, att jag hade yrkat på invasion i Norge mot befarad tysk vanvettsterror då kriget var förlorat för Hitler. Det hade varit skam annars! Men som senare avslöjats var svenska regeringen också redo till invasion. Där var jag alltså inte illojal mot Sveriges regering.

För övrigt tillåter jag mej att med några citat beträffande tidningens linje belysa vad jag avsåg. I det första numret, den 6.10.1939, frågade jag: Vad angår oss Polens affärer? Kinas o.s.v.? Jag konstaterade, att Hitlers & Co:s våld angick oss alla och att vi måste andligt ta ställning. Ehuru England och Frankrike själva var imperialistiska stater och av eget intresse tvingats i krig, måste man dock önska deras seger, nazismen måste förintas till det pris det kostade. ”I

Sverige har vi rätt att säga ut detta offentligt. Denna tidning utgår från ovanstående grundsyn och gör till sin uppgift att efter sina små krafter bidra till att bekämpa fascism-nazism och dess allierade utom och inom vårt land. Den är fri från de hänsyn som binder partiernas tidningar. Den kan gå rakt på sak. I måttfulla ordalag kommer den att göra det. Den inbjuder svenska medborgare av alla riktningar att stödja och medarbeta. För svensk frihet och kämpande humanitet!”

Ta det kallt! Fall inte i farstun för något stämningsmakeri.

Per Albin Hansson 1.5.1943.

*Stämningar fall ej i farstun för!
manar Per Albin. Nej, ta det kallt!
Mot eftergiftsstämning med gott humör
slogs redan år 40
vördsamt*

*Trots allt!
(Trots Allt! 1943: 19.)*

Så var mitt syfte. En annan sak är, om jag kunde hålla linjen. I vinjetten hade jag ett motto, som först lydde: ”Varken tysk eller ryss — svensk och människa”. När sedan flera stater kom med, kunde jag ju inte räkna upp dem alla utan koncentrerade till ”Svensk och människa”, som ju säger allt. Helst läst baklänges: det mänskliga först.

Flera gånger under krigsåren sökte jag ge tidningens program i några satser. I ett anförande på Tisdagsklubben i januari 1941 tänkte jag mej Trots allt! som ”ett samlingsorgan för just den kämpande idealitet och demokrati, som eljes är lite hemlös i den stora pressen i Stockholm”, ett organ för de undertryckta folken och särskilt för vårt betydligt bortglömda broderland Norge. Sociala frågor, som kunde söndra, borde undvikas. Tidningen måste försvara det internationellt mänskliga, registrera alla yttringar av barbariet och alla goda yttringar av kamp mot detta. ”Alltså: dokumentation, material, bedömning, därtill i någon mån recensioner av till kulturkampen hörande litteratur o.d.”

Ett föredrag på Trots allt!s treårsdag 1942 gav något av den stämning varur trotstidningen föddes:

När man av hem, skola, litteratur, folkrörelser, alltså av samhälle och mänsklig tradition har fått till skänks tron på mänsklighet, kultur och ideella värden; när folkrörelserna har tillkämpat oss rätten att tala fritt och kalla vitt för vitt och svart för svart — och så plötsligt världshistoriens största skurkar kommer och kräver att man ska tiga till världshistoriens största illdåd, och myndigheterna i ens eget land av en rädsla, som kallar sej realpolitik, kräver att man ska huka och avstå från moraliskt ställningstagande till frihet, rätt och mänsklig solidaritet — vad gör man då? Ja, det finns de som fogar sej lojalt och kväver sitt samvete i hopp att kunna överleva som moraliska individer. Men vederbörande får ursäkta, att inte alla gör det.

Här var tonen alltså något häftigare än i ledaren 1939. Men det hade ju hänt en del som kunde motivera harm. ”Att västmakterna segrar har Trots allt! aldrig betvivlat”, erinrade jag vidare, pekade på att tidningen vittnat det i mörkaste sommaren 1940 och antog att det värsta nu var över. (Montgomery stod just inför offensiven i Afrika.) Men ännu var inte segern vunnen. Tre år hade gått. Kanske skulle det ta ännu tre år innan nazismen var krossad. ”Men än sen! Vi är likväl tre år närmare gryningen. Friheten är värd både tre år och sex år. Friheten är värd livet — hela livet och livet.”

När Trots allt! 1946 var på väg att nedläggas, var en liberal vän orolig att den skulle fortleva som partipolitisk. Jag lugnade honom:

Trots allt! kommer inte med mitt medgivande att lämna sin väg. Det bästa i liberalismen och i socialismen, det har varit tidningens patos, liksom mitt eget i all min tid, humanitet, internationalism, vad man vill kalla det. Att klasserna har kommit i aktion igen efter sammanhållningen i den gemensamma faran är naturligt, men därför får vi inte glömma det mänskligt gemensamma. Om Trots allt! har någon uppgift är det att peka på det: mot förtryck av individ och mänsklighet. Statsrobotar vill man ha oss till, och det måste vi söka hindra.

Så har jag sett det och så ser jag det alltjämt. Den gemensamma kamptiden har gett mej en läxa för livet, det som återstår av det. Hur jag sedan kunde sköta Trots allt! och det citerade idealet, är inte min sak att bedöma.

Styrelser och anställda

Trots allt!s första styrelse har redan presenterats. Av den vill jag särskilt framhålla Rudolf Feinberg, vars lån på 2 000 kronor blev vårt startkapital. Han blev med över i andelsföreningens styrelse men försvann sedan vid avflyttning från Stockholm. Feinberg var syndikalist, en företagare med ideell frihetssyn, en god kamrat och vän, som alltjämt har följt Trots allt! med solidaritet.

Andelsföreningens första ordinarie styrelse har också redan presenterats. Det var utan tvivel ett blandat sällskap — som det måste bli då alla officiella partier hukar i viskande allsång och man kan göra något bara med de missnöjda på alla håll. Och sällskapet dög. Några var syndikalister. Syndikalisterna har också genom hela vår internationella skymning stått pall särskilt bra med sin omutliga frihetskänsla. Arbetarens tryckeri (Federativ) gav oss kredit obegripligt långt och visade alltid den bästa solidaritet. Federativs förlagschef Ragnar Johansson var den ende fackmannen i vår styrelse i fråga om tidningar och förlag. Så var där ett par radikala socialdemokratiska typografer: Emil Malmborg, Stockholms-typernas energiske ombudsman, och Typografiska Föreningens kassör John Pettersson (nu Bjuvberg). De var oss ovärderliga. TF:s ordförande Axel Broström satt ordförande på våra stämmor. Typograferna var överhuvud ryggraden i Trots allt!s ekonomi. Av dem fick vi andelspengar, av dem bra och billig expeditionslokal. Utan dem hade Trots allt! inte levat länge.

Från fackligt håll var Gabrielsson och Randze hela tiden tidningens trogna och aktiva vänner i styrelsen. Ännu ett par fackföreningsmän var med tidvis. Från den socialdemokratiska ungdomen deltog i styrelsen Ewald Johannesson och Wilhelm Forsberg. Från min godtemplarloge Frihetskämpan hade vi utom Björklid en av de ledande, Josef Isaksson. Frihetskämpan var också hela tiden med Trots allt! om att arrangera Norge-fester o.d.

Bland intellektuella, närmast av liberal typ, var författarinnan Gurli Hertzman-Ericson med från början till slut. Hon har aldrig svikit när det har gällt friheten. Och Harry Rydberg, hela Sveriges bassångare i Synkopen, var också med en tid i Trots allt!s styrelse.

Lite förändringar i denna blev det efterhand. 1940 avgick bl.a. Uhlén, Björnstam och Feinberg och 1941 tillkom bl.a. som suppleanter Nils Lindberg, typograf, Harry Sönberg, kommunalarbetare, och fil. lic. Karin Schultz. Ny revisor blev Ernst Olsson, målare. 1943 blev Hjalmar Mehr och Wilhelm Forsberg från den socialdemokratiska ungdomen suppleanter och Mehr ordinarie efter Karin Schultz som då utträdde. Ännu en ny i styrelsen blev murarnas ombudsman Viktor Wiklund. Där satt också ett par år den bekante nykterhetsmannen J. L. Olsson.

Utän tvivel ett brokigt sällskap.. Att det höll så pass hyggligt ihop, det får man nog främst tacka Malmborg för och hans respektingivande sätt att handha ordförandeklubban. Det skar

sej onekligen en del mellan Björklid och Schultz liksom mellan Björklid och Ragnar Johansson. Karin Schultz hade ett brinnande intresse men en för folkrörelsernas folk något för intellektualistisk syn på livet och dito värdesättning av människor. I motsättningen Björklid—Johansson gällde det ekonomiska och tekniska frågor, där Johansson kunde komplettera och korrigera.

Själv hade jag mycket lite motsättningar med styrelsen. Jag balanserade skapligt mellan de socialdemokratiska styrelsemedlemmarnas oro för alltför hård kritik mot regeringen och partiet och de liberalas missnöje med att jag inte tillräckligt grälade på Per Albin. På samma sätt hade jag vissa svårigheter med Israel Holmgrens kritik av statsministern. Så var där olika meningar om vad tidningen skulle syssla med. Fackföreningsfolket ville ha mer inrikes socialkritik, ja, delvis facklig opposition, men där höll jag hårt emot. Den allmänt mänskliga linjen var den enda front vi kunde hålla.

Expeditionens ledande man var från 1940 och ända ut Erland Björklid. Björklid var en eldsjäl, som ville vara med överallt där det hände eller gjordes något, ideellt som politiskt, en mångsysslare, ingen ekonomichefstyp men arrangör, framför allt arrangör och uppslagsrik. För våra stora Norge-fester var han outtröttlig. Norge var hans stora lidelse, och det var välförtjänt att han efter kriget tackades med norska frihetsmedaljen och en Norge-resa. Ekonomichefsposten för Trots allt! var nu heller ingen lätt post. Han hade den dystra uppgiften att skaffa pengar för det löpande. Pengarna från Pressbyrån dröjde ett drygt kvartal. Björklid och redaktören kom alltid bra överens. När tidningen upphörde och den spänning dess ekonomichef levat i under sju år upphörde — och han njöt alltså av spänning — fick han en kommunal plats som rådgivare åt alkoholismens offer, en plats som han skötte utmärkt. Men han hade hela sitt liv överansträngt sej i sina idéers nit och efter ett par år var hjärtat utslitet. Han avled 1950.

Björklid hade med sitt livliga humör lätt att ta en del folk, svårare att ta andra. En partiell dövhet försvårade också ibland umgänget. Ett par fall av motsättning har jag redan nämnt. Ett tredje gällde hans närmaste man och kamrat på expeditionen, Evald Karlsson. Karlsson var vår kassör, kunde bokföring och var en utomordentligt noggrann och värdefull man på sin post. Han var rädd om tidningens slantar. Björklid ville, när det började gå positivt 1941, gärna slå på stort med sina uppslag. Han hade inte Karlssons ordningssinne och så skar det sej om befogenheterna. Tidningens nedgående ekonomi tvang till indragningar 1944 och tyvärr fick Karlsson gå. Han ersattes med tillfällig hjälp till bokföringen. Evald Karlsson bevaras i tacksamt minne.

På expeditionen tjänstgjorde kortare tid även Fingal Fallgren från syndikalisterna, min gamle vän L. H. Landén från Socialistiska Partiet och den unge socialdemokraten Tore Lundin. Vi hade duktiga flickor på expeditionen, i de goda tiderna två. De var alla lojala och intresserade.

På redaktionen huserade jag tämligen enväldigt och största delen av tidningens liv ensam. 1941-1944 hade jag i ett par omgångar en utmärkt medarbetare i Holger Carlsson från syndikalisternas ungdomsförbund, en intelligent, frihetsbetonad och flyhänt journalist som emellertid blev mobiliserad i rikets försvar och dessutom i två resor försvann som journalist till England. Alltför kort, i två perioder, hade jag ett förnämligt medarbete av fru Lisa Genell-Harrie, som tyvärr togs från tidningen av familjeomsorger. Elsa Nyblom från Vecko-Journalen gjorde en kort visit. Hon var van vid större förhållanden. Gästspel i redigeringen gjorde under min Långholmssejour 1940 författarinnan Anna Lenah Elgström, Karl Bergkvist och Frid Nordin, båda från Arbetaren. En kortare tid medarbetade också redaktionellt Berndt Hollsten, Einar Hammarsten, Börje Heed och Olle Länsberg. Arkivarbete utförde en tid fru Kerstin Felix.

Som fasta förbindelser utanför redaktionen hade Trots allt! den tidigare nämnde Willy Brandt — Norge-förbindelserna —, Alvar Andersson, de sista åren vår London-korrespondent, och från U.S.A. i några artiklar Åke Sandler, Rickard Sändlers son, akademisk lärare i Los Angeles State College. Författaren Sven Jacob Westberg skrev försynt uddiga kåserier. Kurt Stern skötte den pigga avdelningen Trots allt! lyssnar på utlandsradio.

En betydande medarbetare var redan från 1939 konstnären Ivar Starkenberg, min personlige gamle vän, vår utomordentlige politiske porträttskämtecknare. Honom hade vi gemensam med regeringsorganet Social-Demokraten — trots allt. Starkenberg hade alltid goda egna uppslag, skrev till på köpet ofta även versen under sina bildsatirer. Den betydande tecknaren Bertil Lybeck gjorde några pampiga saker för Trots allt! sina sista år. Vi hann också få några gubbar efter kriget av Verdens Gangs i Oslo förnämlige Pedro. Den internationellt ryktbare Ragnvald Blix hade vi ofta bilder av, lånade av Göteborgs Handels-Tidning med konstnärens medgivande. Från utlandspressen hade vi gratisbidrag av Low och andra storheter — den tiden fick man ta utan ekonomiska efterräkningar. Ett försök till satirisk serie — Adolf, den svenska brackan, med teckningar av Harald Karlsson (K-son) — orkade vi tyvärr inte upprätthålla.

*Vi blev morskare!
Förr sov vi sött och tigern teg
och herrar spioner de dagarna
i tyska ärenden ostört steg
fram över de svenska lagarna.
Nu har vi vaknat. Vad har hänt?
Vår uppsyn är morsk och bister.
Nu vågar vi hitta en Hitler-agent
och t.o.m. häkta nazister.
Här var mörkt men vi fick synen igen
av blixtar vid horisonterna.
Varmt tack till frihets folkens män,
som slåss så bra vid fronterna!
(Trots allt! 1944: 12.)*

Trots allts!:'s expedition flyttade från Auditorium hösten 1940 in i Typografiska Föreningens hus Västmannagatan i n.b. t.h., två stora rum åt gatan. Redaktion var länge redaktörens privata bostad. 1942 fick vi hyra tre små rum 4 trappor oppe i Västmannagatan i av Georg Brantings advokatkontor. I två av dem tog vi redaktionen. Det tredje hyrdes ut åt olika håll, bl.a. till de norska arbetarnas insamlingsrörelse i Sverige. Där fanns i arbete män som senare blev statsråd. Någon springpojke resp. gåflicka fick aldrig redaktionen råd med. Deras jobb fick man utföra själv.

”Trots alles tryckeri.”

Trots allt!, som blev inregistrerad som andelsförening 1940 och övergick i bolagsform 1943, trycktes som sagt tidigare på Arbetarens tryckeri i Klara. I slutet av 1941 flyttade den över till Social-Demokraten (som nyåret 1944 blev Morgon-Tidningen). Upplagan hade ökat starkt hösten 1941 och blev för stor för Arbetarens press. Björklid, alltid påpassligt ute och i farten, talade med Social-Demokratens faktorer, som var välsinnade mot oss. De sa sej gott kunna

utnyttja spilltid, hade just blivit av med Lantarbetaren som nu trycktes i djuptryck. Direktör Gustav Abard ville också gärna ha en ersättare. Men det skulle bli lite svårigheter att få regeringsorganets styrelse med på affären. Det gick ju inte an att Trots allt! utkom med Social-Demokratens tryckeristämpel. Björklid har i efterlämnade anteckningar berättat, hur man efter samråd med Georg Branting, lagkunnig och därtill medlem i regeringsorganets styrelse, kom överens så att Trots allt! köpte en liten handpress och redovisade "Andelsföreningen Trots allt!:s tryckeri" men lämnade trycket att utföras av Social-Demokratens officin. Sedan styrelsemedlemmen där statsminister Per Albin Hansson avgått ur styrelsen på grund av "bristande tid", var det inget i Tryckfrihetsförordningen eller eljes som hindrade att vi satte i gång. Björklid inköpte alltså för vår tidnings räkning en liten handpress av modell betydligt äldre, som dög till visitkort och möjligen små program. Den kostade 160 kronor och placerades under vår expeditionsdisk Nu utkom således Trots allt! på eget tryckeri. Det observerades snabbt. Jag låter Björklid berätta:

Nassepressen började. Först erhöll vi förfrågan, om »vårt tryckeri» kunde åta sig leveranser. Tyvärr kunde vi ej detta. Men något litet kunde vi väl åta oss? Nej! Men tryckte vi något alls? frågades det. Det angick ej den frågande, svarades det. Samtalet publicerades och flera frågor i flera nummer gjordes, hur detta kunde tillgå. Det var bevisat, påstods det, att Trots allt!:s tryckeri ej existerade. Det kom en telefon från kriminalen om hur detta kunde försiggå. Jag svarade vänligt, att vi endast följer lagen bokstavligt, ej annat. Har vi gjort fel, får vi väl rätta på detta, ty för allt i världen inte ville vi vara lagbrytare. Ja, men detta är ju ej lagens mening, sade polismannen. Jag visste ej alls vad lagen menade, sade jag, jag visste endast vad som stod i den. Där stod ingalunda om någon annan mening. Får vi se på ert tryckeri och era papper? frågade polismannen. Så gärna, välkomna!

Ett par dagar senare infann sej en civilklädd polisman och konstaterade alltså, att Trots allt! hade en riktig press, köpt, som han upplystes, hos AB C. Karlsson & Co, Vasagatan 5. Där hade garanterats, att pressen var i fullgott skick. Underhållningen mellan detektiven och Björklid utvecklade sej vidare så:

Kan ni trycka på den? Inte jag. Det finns hundratals tryckeriägare i landet som inte kan trycka. Finns personal som kan trycka? När vi bor i typografernas hus och dessa är stora andelsägare, kan vi på några minuter få folk som kan trycka. Inte kan ni trycka er tidning på den här pressen? Det är troligt, att det inte kan lyckas, och därför har vi gjort upp med annat tryckeri om den saken.

Polismannen var intresserad av att se vårt avtal med Social-Demokraten och var även intresserad av att läsa de paragrafer i Tryckfrihetsförordningen som vi stödde oss på. Det var inget fel, påstod han. Tacka för att det inte är något fel, då en riksdagsman, som är advokat och ledamot i lagutskottet, har gjort upp avtalet. Men, sade polismannen, ni förstår väl, att detta är inte alls meningen med bestämmelserna. Jag svarade, att det enda jag begrep i denna fråga var det som stod tryckt. Och därefter hade vi handlat. Polismannen gick med det beskedet.

Några dagar senare blev Björklid kallad till poliskommissarie Roberto. Denne hade talat med socialminister Möller om fallet, och om vi fortsatte skulle det bli en komplettering av lagparagrafen. "Och ni vill väl inte ha en lex Trots allt!?" frågade han. Nej, det tänkte Björklid inte begära.

Det blev aldrig några efterräkningar för Trots allt!:s tryckeri. Det fortsatte till nyåret 1944, då det ersattes med "Social-Demokraten AB:s tryckeri".

Nu hör det ju till, att det inte heller var någon dålig affär för regeringsorganet att trycka en tidning, som det bästa året, 1942. hade en omsättning på 270 000 kronor. Förhållandet till regeringsorganets tryckeri var utmärkt. Vi fick enligt avtalet också fritt använda värdtidningens stora klichéförråd. Den borgerliga pressen skämtade ju lite med att partiets huvudorgan tryckte den tidning, som partikongressen 1944 bannlyste, men vederbörande låtsade som det regnade. Och vi kunde inte bemötas bättre.

*

Trots allt! kom ut på torsdagarna. Dess första nummer kastades ut i 15 000 ex. och gick åt. Tills vidare höll vi ungefär så. När Vi transportförbjöds våren 1940 och bara fick sälja i Stockholm, sålde vi där 8 000, ett ingalunda dåligt resultat. Vi räknade med att på 11 000 sålda exemplar skulle tidningen bära sej.

Terrorn mot Norge drev alldeles särskilt upplagan i höjden. Ingen annan tidning gav så uttryck för svenskarnas harm. Det blev länge en ökning med 1 000 ex. i veckan. Nyår 1941 blev Trots allt! transportfri och årets slutupplaga blev 42 000 ex. med 20 procents retur. Vi hade nu utom Pressbyrån egna kommissionärer, särskilt på större arbetarorter, 1942 ca 450 sådana. 1942 var vi oppe i 50 000 exemplar, hade något överskridit vår värd i upplaga. Sedan gick vi opp i maximum 66 000, men då med ökad retur — vi hade nu bundit oss för alla Pressbyråns försäljningsställen, och där var massor av kiosker ute i landet som inte sålde något, bara returnerade. I många fall skrämdes vederbörande av såväl nazister som kommunister att inte sälja Trots allt! Ibland togs väl också hänsyn till regeringens och socialdemokratins officiella känsla för den.

1942 kom Afton-Tidningen, 1944 Expressen och så började med 1943 kriget gå så bra, att Trots allt! inte behövdes som förut. Upplagan sjönk, under 1944 från 54 000 till 37 000. Det är inte omöjligt, att partikongressens bannbulla 1944 bidrog något till nedgången. Hur som helst så gick det, av olika skäl, utför. När vi gick oppåt satte jag triumferande och agitatoriskt ut upplagan på varje nummer. Det ville jag fortsätta med även när det bar utför. Men styrelsen tog mot min röst bort siffran.

När kriget var slut sjönk vi allt häftigare, trots försök av danskar och norrmän att ta Trots allt! med sej och sprida den i sina hemland. De fick tydligen nog göra med annat. I slutet av 1945 var vi nere i 25 000 exemplar med 16 000 sålda. Lägsta siffran jag har kunnat finna var i februari 1946: 20 000 och bara hälften sålda.

Tre gånger tryckte vi extra upplagor för gratisutdelning i värvningssyfte: i december 1942 Stockholm 223 000 ex. och Göteborg 95 000, i april 1943 Borås 13 000. Experiment i Björklids djärva stil men de betalade sej inte.

En anledning till Trots allt!s svårigheter var bristen på annonser. Det var nära nog omöjligt att få sådana. Annonser fanns nog men ingen som kunde ta annonser, trots den med tiden stora upplagan. De större firmorna har ju sina årskontrakt i förväg. Dessutom var en officiellt mindre välsedd tidning olämplig att gynna. En del förlag kunde vi få, särskilt när det gällde böcker lämpliga för vår publik. En särställning intog Vetekatten, den kända kaffestugan i Stockholm, vars ägarinna Ester Nordhammar var en varm vän till Trots allt!, annonserade regelbundet och även bistod med lån och anslag.

Hösten 1941 målade Isaac Grünewald en praktfull reklamaffisch för Trots allt! och 1942 satte Björklid med stolthet opp en neonskylt mot Norra Bantorget. Ett vackert reklammärke i rött och svart tecknade Starkenberg. Det trycktes i 50 000 exemplar, kostade 3 öre och inbragte väl en smula. Tidningen utgav också flera reklamfolders med uttalanden av kända kulturpersonligheter.

Trots allt! var de första numren liten fyrspaltig, fyrsidig, fick hos Arbetaren dess större format och med övergången till Social-Demokraten dess något mindre, nu ibland 6 eller 8 sidor. Med Afton-Tidningen fick Trots allt! dess format med 12 eller 16 sidor och behöll det. En tid, första halvåret 1944, höll vi 4 sidor som en bilaga Tittskåpet med lättare text och mycket gubbar, en ansats till satirisk skämttidning. Det orkade vi med bara det halvåret. Och när så nedgången började på allvar minskades sidantalet tills vi allra sist fick nöja oss med 4.

Trots allt! hade många frivilliga medarbetare. Även poeter infann sej i stor skala. Till sist måste jag pålysa, att ingen lyrik kunde tas emot på tre år. Småversen i epigramstil till de politiska bilderna skrevs av Starckenberg eller redaktören, ibland i samarbete. Redaktören hette ibland Per Edvin Svensk.

Sist bör här tillfogas, att advokat Gottfrid Ström, Fredrik Ströms bror, var Trots allt!:'s juridiske rådgivare och gav tidningen mycket värdefullt bistånd i dess affärsverksamhet.

Förlag och affärer.

Vid sidan av tidningen kom vi snart att syssla med utgivning av skrifter. Vi hade ju efterhand en ganska stor kundkrets och där var arbeten som inte andra vågade ge ut men som borde ut. Så föddes Trots allt!:'s förlag.

Det började med skriften Tysklands koncentrationsläger (Englands vita bok 2) redan hösten 1939. Den hade sin egen historia. En dag den hösten medverkade jag på en recentiorsfest på Stockholms högskolas kårlokal. Där visade mej en ung akademiker, civilekonom Carl-Erik Almström, ett arbete i korrektur på engelska: Tysklands koncentrationsläger. Vilde jag ge ut det? Jo, det vore helt i Trots allt!:'s anda. Almström sammanförde mej med brittiske pressattachén Peter Tennant och jag fick utgivningsrätten och skriften översatt av Almström med officiell auktorisation. Den såldes samma höst i 6 000 exemplar.

I november fortsatte vi med en liten skrift Europa 1940 av Trots allt!:'s redaktör med företal av Zeth Höglund. Den var avsedd som ett diskussionsinlägg särskilt för att få igång tidsdebatt i arbetarrörelsen. Mitt mycket moderata försök till överblick beslagtogs utan åtal. Vi tog då bort en del av arken med möjliga ömtåliga ting i en liten del av upplagan, som vi hann få undan, och utgav skriften ånyo under namnet Vår censurerade framtid.

Hösten 1940 fortsatte Trots allt! med sin förlagsverksamhet. Först trycktes mina ledare i urval under titeln Svensk och människa. En dömd ledare om Hitlers helvetesmaskin hade uteslutits. Icke förty beslagtogs även denna skrift, helt bestående av förut oantastade ledare! Samma höst utkom landets första bok om Norge i Hitlervåldet: Norge under hakkorset. Författaren var av naturliga skäl anonym. Han var Willy Brandt, som jag hade träffat i Barcelona 1937, en ung tysk socialist som hade räddat sej till Norge, blivit norsk medborgare, från Norge kommit till Sverige och som sedan efter kriget återvände till Tyskland, där han blev tidningsredaktör i Berlin och medlem av nationalförsamlingen i Bonn. Brandt var en omdömesgill och flink skribent och hade utmärkta underjordiska förbindelser med Norge. Inte förroskull var han hårt ansatt av den neutrala svenska polisen. Han skrev ytterligare tre Norge-böcker åt Trots allt! och gav oss dessutom gott nyhetsmaterial. Norge under hakkorset gick i flera upplagor ända opp i 8 000 exemplar, nådde smuggelvägen Norge och såldes länge öppet i Danmark.

Samma höst utgav vi en liten skrift Folkens frihetskamp av Eswu, då en polsk flykting, nu svensk medborgare, jur. dr Stanislav Adamek. Och så kom 1940 även Israel Holmgrens första skrift på vårt förlag: Vart leder Per Albin Hansson Sveriges folk?

Under våra sju år hann vi med ett förtital skrifter på Trots allt!:'s förlag, flera i mycket stora upplagor. Av större arbeten blev särskilt Holger Carlssons Nazismen i Sverige en verklig bestseller, gick i 20 000 exemplar och användes i departement och vid domstolar.

Mitt uppslag var att göra en Bædeker över den nazistiska femte kolonnen med historik över dess grupper, helt fakta. Det blev ett tidsödande arbete att plöja igenom hela årgångar nazipress m.m. Holger Carlsson åtog sej jobbet och gjorde det bra. I stora upplagor gick också Israel Holmgrens broschyrer Nazisthelvetet och Nazistparadiset, den sista i 1° 000 exemplar.

Medan det ännu fanns resurser fick jag styrelsen med på att ge ut ett urval av Orvar Odds (O.P. Sturzen-Beckers) dikter till hundraårsdagen av hans debut *Min fattiga sångmö*, 1844. Urvalet fick en mycket god press och bör ha friskat opp svenska folkets insikt om vilken betydande författare Orvar Odd var. För oss passade det synnerligen väl att hedra denne skandinavismens och frihetens store diktare.

Med de svårigheter ett litet fattigt förlag har blev emellertid det ekonomiska resultatet i vårt fall ringa. En del skrifter gick klint, flera beslagtogs och förlaget bidrog betydligt till att försämra tidningens finanser. Med stolthet kan noteras, att Trots allt!, så fattigt företaget var, bidrog med i 000 kronor till Sveriges Författareförenings jubileumsfond, då föreningen fyllde 50 år 1943.

*

Vi började alltså med två tomma händer — eller rättare tolv — plus ett lån på 2 000 kronor. Knappast någon av oss trodde väl, att tidningen skulle överleva 1939. Hur kunde vi då klara oss vidare? Nazisterna visste det: Trots allt! fick pund och dollars, en del anonyma skribenter talade även om rubler! Tyvärr trodde också folk i regeringen, att vi tog understöd från utländsk makt.

Utifrån fick vi inte en penny, inte en cent o.s.v. Vi hade vänner, svenska vänner, tillräckligt många och tillräckligt solida för att hjälpa oss över det värsta portföljet. Ändå hade vi väl inte klarat den allra första tiden, om vi inte hade fått hjälp från ett märkligt håll. Kåsören Finn i Stockholms-Tidningen, Sven Haglund, gammal kamrat från Författareföreningens styrelse, under kriget utvecklad till fullblods nazist, blev sittlich entrüstet över Trots allt! och skrev redan efter två nummer, att han hoppades statsministern skulle ”täppa till det breda gapet på den 'intellektuelle' vettvillingen Ture Nerman, vars senaste om patologisk läggning vittnande periodiska skrift inte bara är en skam och skandal för hyfsat och vettigt folk i allmänhet utan till uppenbar skada för hela landet”. Puh!

Finn förtjänar Trots allt!:s och dess vänners varmaste tack. Hans anfall gav idén till ett upprop om en stödfond för tidningen. Den organiserades av Kurt Singer och gav tillsammans med en åtalsfond 15 000 kronor från 600 fackliga och andra organisationer och 2 200 enskilda personer. Massor av fackföreningar skänkte bidrag.

Innan vi kom igång på allvar och tidningen bar sej ett par år, hade emellertid ekonomichefen mycket bekymmer för att få in kontanter till löpande större utgifter. Det hjälpte inte alltid ens att låna våra egna fordringar, som vi kunde få ut mot ränta hos Pressbyrån, där redovisningen ju alltid drog flera månader. Han måste också ta opp privata lån.

Det hände, att folk direkt erbjöd stöd. Björklid berättar i sina minnesnotiser, att han en kväll uppsöktes av en herre som presenterade sej under ett fingerat namn och meddelade, att det fanns de som ville hjälpa tidningen. Han förhörde sej noga om redaktörens inställning, kände och gillade vår nykterhetsvänliga linje. Björklid fick en adress och sökte så opp mannen. Miljön har han tecknat som ”en grosshandlarfamilj”. Han fick av denne man 3 000 kronor. Hjälpen skulle vara strängt hemlig. Inte ens Nerman skulle få veta om den. Redovisning skulle ske i små belopp under olika namn på stödfonden. Även skulle med dessa pengar ersättning ges om några kolportörer skulle brista i redovisningen. Björklid uppger också, att Trots allt! för dessa pengar under transportförbudet sändes i slutna brev: ”i massor”.

Jag visste verkligen ingenting om dessa manövrer förrän jag efter Björklids död fick del av hans anteckningar. Jag är emellertid övertygad om att han har rätt beträffande det klara svenska ursprunget. Självt var jag en gång uppsökt av en rik man av bästa frihetskvalitet som gav tidningen 1 000 kronor. En kvinnlig anhängig till ett tidigare svenskt statsråd gav samma gåva. Sådana personers anonymitet måste respekteras. Men det är klart, att man alltid kan

misstänka en insamling där det också förekommer pseudonymer och signaturer och där vem okänd som helst kan skicka in på postgiro. Där kan självklart fuskas — som alltså Björklid gjorde med småposterna.

Det var därför inte alls underligt om polisen var intresserad, helst om man sammanställer med inbillningen på högsta ort att Trots allt! subsidierades av utländsk makt. Björklid får berätta vidare:

En dag i maj (1940) kom två civilklädda poliser och ville se i våra böcker. De hade fått "vetskap" om, sade de, att vi erhöll pengar från främmande makt, och nu ville de konstatera fakta. Vi plockade fram våra räkenskaper och frågade om de önskade dem med sig, i så fall stod vi till tjänst att sända dem. De önskade se böckerna i vår närvaro, sade de. Vi framhöll, att vi hade revisorer, och om de önskade skulle dessa med nöje tillkallas. Detta var ej nödvändigt. De ville endast se inkomsterna. — Kollningen av inkomsterna vidtog. De nosade mycket noga på våra inkomstverifikationer på stödfonden. Ett belopp insänt av signatur Solrosen och lydande på 500 kr. var synnerligen intressant. De frågade vilken det var och jag svarade sanningsenligt, att jag ej visste vem givaren var men önskade få veta det framför allt för att få tillfälle tacka vederbörande. Har ni ej en aning om vem det är? frågade de. Nej, sade jag, men det kan ju vara tyska legationen. Det tror ni väl ej själv! Ja, det kan ju vara för att kompromettera oss. Det kan ju även tänkas, att det är den legation herrarna tror. Vi tror ingen alls, sade de. Då får vi väl förmoda, att det är en svensk dam eller herre, men uppdagades det vem det var så lovades det att vi skulle få kännedom därom för att få tacka. Än i dag vet vi ej vem signaturen Solrosen i Trots allt!:'s stödfondsregister är.

Björklid nämner, att de 3 000 kronorna från den grosshandlarliknande vännen senare följdes av ytterligare 2 000. Han berättar också om ett annat större stöd, ett lån på 5 000 kronor, när Trots allt! åter blev fri efter transportförbudet och vi kunde trycka större upplaga men stod utan medel till det. Lånet kunde gäldas på utsatt dag — till långgivarens förbluffelse.

I slutet av 1943 började, som antytts, Trots allt! sjunka i upplaga. Kriget hade vänt åt rätt håll. Folk var inte ängsliga längre. Afton-Tidningen hade startat rätt frispråkigt, och nu kom snart Expressen. I slutet av 1944 hade vi förbrukat 50 procent av aktiekapitalet. Sommaren 1945 var kriget över och vi var på det klara med att vi inte kunde fortsätta mycket längre — bolagslagen föreskriver ju förresten, att man måste sluta när två tredjedelar av aktiekapitalet är förbrukat. Mot slutet av 1945 beslöt vi lägga ner till nyår. I sista minuten revs emellertid beslutet opp, Hjalmar Mehr hade ordnat garantier av Trots allt!-vänner för som han beräknade inemot 25 000 kronor. Tyvärr kom härav in föga mer än 10 procent. Personligen var jag emot att fortsätta på subsidier. Tidningen skulle bära sej på sin typ, och nu var dess tid ute. Jag begärde hösten 1945 en extra stämma, men styrelsen var däremot och beslöt fortsätta på de nämnda garantierna.

Redan på styrelsemöte i augusti 1944 hade jag påpekat, att tiden hade gått ifrån Trots allt!:'s typ. I september ifrågasattes, om man kunde minska kostnaderna med att redaktören tog halvtidstjänst. Jag var med på det, om man minskade till åtta sidor från som nu ofta tolv. Jag hade ibland haft opp till sexti timmars arbetsvecka. Det ordnades med halvtid mot halv lön och vi försökte med tillfällig arbetskraft. Det gick inte. Tryckeriet knorrade över försening och krävde övertidsbetalning, och där gick besparingarna från redaktörslönen. Jag återtog då heltidsanställningen. (Veckolönen hade från början varit 100 kronor, som första tiden kunde släpa efter några veckor, men de sista åren 200 kronor.)

Vi försökte arrangera prenumeration en masse av danskar och norrmän före deras hemresa. Tyvärr blev resultatet magert.

I mars 1945 kom jag med ett konkret förslag till nyordning och eventuell fortsättning på verksamheten. Där betonades, att Trots allt!:'s nedgång var helt naturlig, alla motståndstidningar och -rörelser var på upphällningen, den nya ungdomen kunde inte vinnas, tidningens

läsekrets var i genomsnitt säkert femtio år. Fanns det någon mening med att fortsätta med Trots allt!? Ja. På vilken linje? Inte på någon ny. Inte som fackligt organ:

Men det finns skäl att fortsätta på den gamla grunden, det som har förenat oss från olika håll dessa mörka år, det som har varit det bästa från liberalism och socialism: Människovärdet, något som alltjämt sitter hårt i staternas jubeltider men som alltid kommer att söka sin rätt. En fri, av partierna oberoende tidning, som försvarar människovärdet men samtidigt står positivt förstående för samhällssolidariteten (alltså ej riktar sej mot socialismen principiellt) har alltjämt sin uppgift, även om den bara kan samla 10 000 köpare. Det är alltså skäl att hålla ut och övervintra, om ock i blygsamt format. Härtill bör Trots allt! också försöka bli en icke-officiell skandinavisk tidning, en nordisk partiantidning. Intresset från Danmark och Norge är stort, hur stort får vi se.

Det vore dystert att vakna en dag och inte ha en tidning att sjunga ut sin mening i. Att i ett annat skede nystarta Trots allt! är otänkbart.

Jag förordade att fortsätta tidningen, men då på lång sikt. I så fall erfordrades 1. helt ny ekonomisk planläggning, 2. ett klart utarbetat program inför de nya frågorna vid och efter krigets slut, 3. redaktionens förstärkning med yngre kraft som efterhand kunde överta ledningen: ”TN är dels för mycket traggad, dels i behov av tid för bokarbeten, Trots allt! behöver ett uppfriskt ansikte; redaktör efterlyses genom annonsering.” Och den 28 december ville jag enligt styrelseprotokoll gärna avgå och lämna rum för nya krafter i redaktionen.

Men det gick inte. Var fanns överhuvud den ungdom som ville ta ett tag för Trots allt!:s idéer? Och så fick tidningen läggas ner efter första halvåret 1946. Tills vidare. Den kom igen sporadiskt och utgiven rent privat, först med ett nummer efter den kommunistiska Pragkuppen i februari 1948, sedan — i litet format — med några nummer vartdera av åren 1950-1952. Men upplagan har varit liten, 2 000-3 000, och Pressbyrån har inte kunnat anlitas, det lönar sej inte med så liten upplaga. Tidningens inriktning har med världspolitikens utveckling givit sej själv: på sin gamla grund för människovärdet har den vänt sej mot förtrycket i den nya imperialistiska Östern och mot dess svenska medresenärer.

Från flera håll har frågats, om inte Trots allt! kunde återuppstå regelbundet, och erbjudanden om ekonomiskt stöd har inte saknats. Kanske kan den återkomma. Ännu är dock tiden inte inne.

Motståndare och mystiska gäster.

Trots allt! ville främst bekämpa nazismen som frihetens allra farligaste fiende, nazismen som tysk maktföreteelse och som femte kolonn i vårt land. Stalinismen hölls också principiellt på avstånd från första början, men sedan Ryssland kommit på rätta sidan 1941 — sannerligen inte frivilligt — blev vi ju alla åter mildare i känslan av att ha en livsfarlig gemensam fiende. Att vi lät lura oss av Stalins anhängare är numera tydligt. Ryssarna utnyttjade demokratiernas hjälp av alla slag och laddade redan under kriget opp för fortsättning — mot sina bundsförvanter. Deras anhängare ute i ockuperade land gick med i motståndsrörelsen mot nazismen, plockade åt sej vapen och pengar och lagrade för den fortsatta kampen — mot det egna folket, avrättade och levde rövare alldeles laglöst.

Stalins svenska legohjon spelade samma dubbelspel som stallbröderna överallt. Under Stalin-Hitler-paktens tid hade de inte mycket ont att säga om nazisterna. Ny Dag fick bl.a. sända en reporter till Hitlers och Quislings Norge, som vittnade om hur bra det i stort var där. I Norge som överallt hade Stalin sin egen motståndsrörelse, som opererade skild från den nationella fronten och på längre sikt.

Om kommunisterna under kriget kan jag inte här säga så mycket. Jag har utförligt behandlat såväl den internationella som den svenska rörelsen i min bok *Kommunisterna*, 1949. Trots allt!:s fiendskap till vederbörande var självklar, men eftersom man hade den mest aktuella

rövaren i nazismen och måste följa den noga blev det inte tid att följa kommunistpressen så väl. Från första början sa alltså, som sagt, Trots allt! ifrån åt båda hållen. Överfallen på Polen och Finland gav ju omedelbart anledning. Jag blev också en gång åtalad för smädelse av både Hitler och Stalin. En täckorganisation kallad Det fria fackföreningsfolket begärde 1942 att få in ett upprop. Det vägrades självklart.

Efter kriget har jag dels i de sporadiska numren av Trots allt!, dels i riksdagen och dels i föredrag bekämpat den ryska imperialismen och dess anhängare som folkens fiende nr I.

Hitlers regim behandlades i Trots allt!:'s ledare och i kommentarer till händelser i och kring det "tusenåriga" riket. Hitlers agenter i Sveriges följdes noga med citat ur deras press och likaså den tyskorienterade dagspressen: Aftonbladet, Hälsingborgs Dagblad, Norrbottens-Kuriren och Östgöta Correspondenten var väl de mest färgade. Jag sammanfattade i nummer efter nummer av Trots allt! dessa tidningars vinjetter i ett särskilt överstycke över deras uttalanden. Trots allt! gjorde sammanställningar av nazismen i Sverige från olika synpunkter: Holger Carlssons förut nämnda bok om hela rörelsen kompletterades med studier av studentnazismen, bondenazismen, polisnazismen o.s.v. Vi utlyste en pristävlan om nazipsykologien, hur man blev nazist, och fick goda artiklar därom. Nyåret 1944 publicerade vi namnen på nazidagbladet Dagspostens hundratals aktieägare och väckte därmed stort rabalder.

Det visade sej ju redan under kriget, att såväl ledande nazister som ledande kommunister var kriminellt verksamma i främmande stats tjänst, och åtskilliga dömdes, en del till flera års straffarbete.

Nazipressen följde jag genom bulvaner. På olika vägar fick jag ett och annat av nazisternas mera hemliga, stencilerade publikationer, bl.a. genom Amelie Posse kvartalsrapporter från Lindholmspartiet och material om cellverksamheten Brun Marin i flottan. En natt hade jag tillfälle att följa Amelies son Slavo på hans privatdetektiva spaningar med egna nycklar i naziläget. Det gällde en källare på Söder, där ohyran just höll på att utrymma.

Den tjocka bok Bolsjevismen i Sverige, som blev nazisternas svar på Nazismen i Sverige samma år denna utkom, 1942, tillmätte Trots allt! ett märkligt stort inflytande. Där utmålas praktiskt taget hela den svenska demokratin som stående under Trots allt!:'s befäl. Det heter t.o.m., att "ett tecken på att kyrkans politisering gynnas från högsta ort är, att den Trots allt!-kretsarna närliggande Manfred Björkqvist utsetts till Stockholms förste biskop". Det var verkligen alldeles för mycket rosor!

Nazisterna i Sverige var delade på flera riktningar, som ingalunda var värst såta vänner inbördes. Jag fick senare i Bedömningsnämnden ett intressant tillfälle att erfara, hur de mera primitiva, de som ville ut och slåss "på gatan", ansåg sej mera nationellt svenska och föraktade "paket som sprang på tyska legationen": det var överklassnazisterna som stödde Dagsposten men inte var direkt naziorganiserade, möjligen tillhörde Riksföreningen Sverige-Tyskland.

Rätt karakteristiskt var, att flera gånger kom nazister, som hade råkat osams med sina stallbröder, och sålde material till Trots allt! Inte mindre än tre namnlistor för olika organisationer köpte vi relativt billigt och överlämnade som gåva till regeringen. Socialminister Möller var tacksam.

Sådana meddelare kunde dyka upp i rätt egendomliga sammanhang. En dag hade jag av en nazist köpt vissa upplysningar. På kvällen var jag talare på en fest i en förening, jag vill minnas av gamla östgötar. När kyparen vid supén böjde sej över mej med soppan, mötte jag ansiktet av förmiddagens nazist. Jag hajade ju till ett ögonblick. Men vi höll masken båda.

Självklart förekom också försök att lura oss. En nazigosse hade mycket viktiga dokument att sälja men måste ha 230 kronor för att få ut dem av en kompanjon. Han fick summan sedan han skrivit under, att om han lurade oss hade vi rätt att polisanmäla honom. Det kom ingenting och ynglingen polisanmäldes. Pengarna kom tillbaka. Hur det gick bluffmakaren vet jag inte. Men han var dum: han var känd hos polisen förut.

Gamla ordstäv.

*600 000 flyktade tyska kolonister från av ryssarna befriade områden
är redan i upptagningsläger i väntan på vidare transport.*

Det börjar att lida mot slutet med festen.

Av Drang nach Osten blev Drang nach Westen.

*Att ondskan fått härja svårt har vi sett,
men till sist får dock gamla ordstäv rätt.*

N:r 1: Vad du sått du skörda skall.

N:r 2: att högmod går före fall.

N:r 3 (reflektion en tid efter språnget):

Orätt fånget lätt förgånget.

N:r 4 kan vara en tröst i förtrycket.

Det rör den som gapar över mycket.

N:r 5 är av något burleskare snitt:

Det finns en viss makt som —likt ryssen— tar sitt.

Och sist n:r 6, som hr Hitler bör höra:

Vad hade min son på galejan att göra?

(Trots allt! 1944: 9.)

Under nazistskräckens tid i början av kriget utdelade myndigheterna revolverar till självskydd åt en del politiker. T. Nerman ansågs inte behöva någon, begärde heller ingen, skjuter mycket dåligt. Jag var dessutom aldrig utsatt för några verkliga faror. Visserligen kom en nazist B., för tillfället fanflykting, opp en dag och talade — i efterhand — om, att 1942 hade det varit planer på att kidnappa mej och förmodligen föra mej till Tyskland. Det var nog en saga. Att jag hade äran stå ganska högt oppe på tyskarnas svarta lista, avslöjades vid ett spionmål i Göteborg den 27.6 1945. Och Bolsjevismen i Sverige är ytterst liberal beträffande min personliga betydelse.

Naturligtvis fick jag åtskilliga ovettiga brev från nazister, alla självklart anonyma. Jo, en hälsning med namn har jag fått, som jag är mycket stolt över. Det kom en dag ett häfte av en tidskrift Den ende med dedikationen: ”Till Ture Nerman med vämjelse och förakt Rich. Hejll.” Sådana dedikationsexemplar är bibliofila rariteter.

Det kom ju många brev från flyktingar, och när det kanske kunde vara lite farligt för dem ett slag, med Hitler på höjden av makt 1941-1942, hade det möjligen varit klokt att av hänsyn till skribenterna göra som Torgny Segerstedt uppges ha gjort: bränna sådan korrespondens. Men jag tyckte det var synd på de tusentals brev till Trots allt! som jag hade ordnat i pärmar, så jag gömde dem utanför Stockholm och har dem alltså kvar, ett värdefullt belägg på svenska folkets känslor under andra världskriget.

Så var det förstås några försök till telefonterror, en gång tre nätter å rad. Jag anmälde då saken till undersökning och man fann, att påringning hade skett från den kiosk på Sveavägen, som står närmast Lindholms-partiets hus.

En annan gång, det var hösten 1941, då de två norska fackföreningsmännen hade mördats av tyskarna, ringde en natt en rå röst och förklarade, att nu hade ”dom djävlarne” vederfarits rättvisa och snart vore det min tur. Samma röst kom igen ännu en gång och erinrade om vad som väntade, men sedan kom den aldrig mer.

Mera menlöst demonstrerade en i mitt grannskap boende nazisympatisör, en liten blekft ”min gummas man”, gift med en stöddig tyskfödd fru; makarna hade ett stort Hitler-porträtt synligt utifrån på en vägg i sin våning på nedre botten. När vi ibland passerade varann betraktade han mej mera sorgset än argt. En dag satt jag i en buss och plötsligt slussades tyskans man förbi mej i gången. Just som han tangerade mej släppte han en liten papperslapp i mitt knä. På lappen stod: ”Ta er något nyttigare före!” — ett råd som säkert även en del icke-nazister var villiga att instämma i, exempelvis svenska regeringen — för att nu vara artig mot skrivaren. Sommaren 1945 såg jag, att Hitler hade avrest från hans vägg.

Då jag en gång besökte ett nazimöte i Auditorium för att få höra hövdingen Sven Olov Lindholm — en slät, allt annat än heroisk expedittyp — blev jag igenkänd av några naziynglingar bredvid mej och det började mumlas hotfulla ord. Jag avlägsnade mej därför, innan församlingen tog opp slutpsalmen. Man ska inte fresta. Vid ett antinazistiskt möte i Göteborg 1945, där jag talade, stimmade några naziyngel på läktaren och rätt som det var kom det en sten in genom ett fönster. Den orkade inte fram till talarstolen, och det behövde inte ha varit jag som hade den äran. Jag hade slutat och en annan talare var oppe.

Det här var ju inte mycket. Något vidare minns jag knappast av mina personliga mellanhavanden med nazisterna. Jo, invektiv i nazipressen förstås och beskyllningar för samröre med sabotörer etc. Svenskar, som tog judarnas parti, fick ju veta vad de gick för. En gosse ringde mej, skällde mej ”judedräng” och frågade: ”Hur faen kan ni bära er så åt?” Jag la utan ett ord på luren. Man hade lätt att bli jude. För Israel Holmgren räckte det med hans förnamn ur Gamla testamentet. Hos mej kunde man varken påvisa rasdrag eller namn utan man fick nöja sej med att kalla mej ”mental jude”. Ändå något.

Nå, allt detta var bagateller. Å andra sidan har jag ett minne av en helt annan art i sammanhanget. När Nils Flyg dog nyåret 1943, var sorgen stor i nazilägret, som räknade honom som en av de sina, utan tvivel det bästa huvudet på den kanten. I Social-Demokraten resp. Arbetaren skrev Rickard Lindström resp. Albert Jensen ett par mycket brutala nekrologer. I Trots allt! skrev jag — delvis som reaktion mot dem, man spottar inte på döda — en allvarlig runa, Fallet Nils Flyg, där jag sökte förklara hans utveckling och även nämnde ljusa drag från förr. Dagen därpå ringde en nazijournalist, som i den ettriga Dagens Eko inte hade haft nog grova ord om Trots allt! och dess redaktör. Han sa sitt namn och att han just var tillsammans med några kamrater och de hade läst vad jag hade skrivit om Nils Flyg och ville tacka mej för det. Jag vädrade provokation och svarade undvikande. ”Jo”, sa mannen, ”vi menar fullt allvarligt.” ”Då tackar jag också för att ni ringde”, svarade jag. I den stunden kände jag något gott, och jag är inte ledsen för det minnet.

Nils Flygs utveckling har varit något av en gåta. Han var som ung en ljus, intelligent man, hade lätt att ta folk, optimist och något av en spelman. Han spelade fiol och skrev vers, hade bl.a. omdiktat den polska revolutionshymnen Varsjävjankan, Oss alla unga ..., som har blivit populär i hela arbetarrörelsen. Han var starkt intresserad för kulturarbetet, var med och stiftade ABF, var dess förste riksstudieledare, skrev dess första studiehandbok, var en mycket anlita föreläsare. Som chef för Frams förlag utgav han massor av klassisk socialistisk litteratur. I riksdagen var han att börja med en uppmärksammad talare.

När han 1937 gjorde sin kupp i Socialistiska Partiet, tidigare skildrad, skildes våra vägar. Hösten 1938, före kommunalvalen, frågade jag Flyg om hans syn på framtiden. Jo, han väntade segrar, tillflöde från missnöjda i alla partier. Jag betvivlade och rådde honom att lägga om Folkets Dagblad till samlande antidiktatorisk kamptidning — ungefär vad som kom året därpå med Trots allt! Han ville inte höra på det. Hans närmaste kamrater räknade honom redan nu som Hitler-sympatisör. Hitlers seger var säker och med den vore Nils Flyg enda räddningen för Sveriges arbetarklass...

Valet 1938 blev fullständiga kraschen för Socialistiska Partiet, och resterna kom senare osams. En opposition beskyllde Flyg att ha direkt sålt partiet.

Till Nils Flygs utveckling medverkade flera saker. I botten låg hans oro för Stalins Ryssland, en känsla som vi andra nu efteråt har lättare att förstå. Men han hade också — det har jag från honom närstående — en grundmurad absolut fiendskap till kapitalismen i väster, England och Amerika. Han hade tydligen samma definitiva, stereotypa bild av kapitalism och socialism som var allmän kring 1900 och som ännu så många socialister har, som inte har sett hur världen — den kapitalistiska världen — har ändrat sej sista halvseklet. Han lär inte ha gillat Hitler att börja med men efterhand drivits att, klämd mellan två sådana aversioner, hoppas på Tyskland, t.o.m. i Hitlers skede, som den socialistiska tankens räddare mot båda dödsfienderna! Hitler-Stalin-pakten då? Jo, den tog han hårt men förlitade sej på, att den var övergående. Så där ungefär skulle hans ideologiska utveckling ha varit. Hårtill kom så hans och hans tidnings ekonomiska svårigheter. Han har beskyllts för omåttlig härsklustnad. Isolerad åt alla håll drev han väl ganska naturligt åt diktatorshället, helst han knappast hade några särdeles begåvade anhängare kvar. Och så spelade nog i det hela hans bohämnnatur en viss roll. Sista åren var han därtill uppriven av sjukdom men unnade sej ingen vila.

Jag har här försökt teckna en gammal kamrats sällsamma utveckling, beklagansvärd för hans gamla vänner, tragisk för honom själv. I slutet av 1942 mötte jag av en händelse Nils Flyg på gatan, hade då inte sett honom på åratals. Vi hälsade och jag frågade kort: ”Vad tänker du göra nu?” Han svarade lika kort: ”Jag tänker rädda Sverige — och dej med!” Jag sa ett ironiskt tack, och vi skildes. Några veckor senare var Flyg död. Efter ännu något år uppdagades det, att hans tidning hade mottagit stora summor från Hitler, och flera av hans gamla kamrater fick långa fängelsestraff.

*

Det är klart, att en tidning som Trots allt!, som talar där andra hukar och tiger, måste locka även en del underliga element att lämna meddelanden eller på annat sätt tjäna sej en hacka. Där kom kverulanter av den vanliga typen och där kom en och annan figur med mystiska storsensationer.

Inte många dagar efter Trots allt!s start dök där opp en herre, som nickade gemytligt bekant och undrade om han inte var känd. Nej, jag hade inte den äran. Jo, han hette Strömberg — sa det ingenting? Åjo, jag mindes att jag i pressen hade läst om en viss Estlands-Strömberg, var det möjligen ... Ja, han var densamme, nästan stolt i rösten över öknamnet. Och han ville? Jo, redaktörn, här var nu alla tiders sensation för Trots allt! Herr Strömberg hade fångat in två tyska spioner i en våning som han hyrde på Gärdet, och nu skulle Trots allt! få ensamrätten. Men den kostade 300 kronor, han behövde det just för dagen för en avbetalning på möblemanget. Jag bad herr Estlands-Strömberg inge skriftligt anbud att föreläggas styrelsen. Han kom inte igen, tyckte nog inte om skriftligt.

En annan gång, också första vintern, steg där in en liten fryntligt leende herr W. och bredde med stor säkerhet ut för mej allehanda pass och andra papper på svenska, danska, norska och tyska och försäkrade på skandinaviskt tungomål, att han kunde leverera en hel serie topp-

avslöjanden om tyskarna och quislingarna i Norge. Där var han som barn i huset, kände personligen de ledande tyskarna och quislingarna — nej, för tusan, han var inte nazist själv, snarast arbetade han emot dem på lång sikt — men vassego, här vare pass till Norge, till Danmark o.s.v. Ja, papperna föreföll klara. Nå, W. behövde emellertid åka till Oslo ännu en gång för att få vissa kompletterande detaljer och han behövde till den resan — 300 kronor, men då skulle minsann Trots allt! få knallsensationer med ensamrätt! Trots allt! hade inga 300 kronor att finansiera resan. Efter ett par dagar kom besökaren igen. Taxan hade nu sjunkit till 30 kronor. Vi kunde tyvärr inte ens satsa det ...

*

En gång längre fram fick jag visit av den inte obekante antisemiten Einar Åberg. Han stod i dörren till yttre redaktionsrummet och såg ut som han väntade att bli utkastad men sken lättad upp när jag bjöd honom stiga in. Hans ärende? Jo, han hade blivit tagen av polisen för han gick omkring med propagandaskyltar och väckte förargelse och jag hade haft en notis om det med flera fel i. Såå? Notisen hade jag tagit ur dagspressen och jag sa: ”Är där några fel, ska ni få dem rättade.” ”Får jag det?” frågade Åberg alldeles häpen. Ja, det var klart. Jag rättade alltid då det kunde styrkas att Trots allt! hade meddelat något oriktigt. Jo, det var alltså det och det. Jag noterade till rättelse. ”Och så”, sa Åberg, ”så skrev redaktören, att jag har judeskräck.” ”Ja”, sa jag, ”men det rättar jag inte, för det har ni.” Och så frågade jag Åberg, var han hade fått sin antisemitiska lidelse. Jo, från en bok han hade läst i föräldrahemmet. Jag tittade på hans fasad och frågade elakt: ”Har herr Åberg klarat sin egen stamtavla?” Han såg inte särdeles ”arisk” ut själv. Nej, han hade inte gjort några närmare rasforskningar om sin släkt, förklarade han förläget leende. ”Men tänk”, skrämde jag, ”tänk om det sitter en liten judegumma ett par led upp!” Åberg slog bort den fatala möjligheten med ett skratt. Överhuvud verkade mannen blöt. Bara vanliga korrektheten att jag inte körde ut honom gjorde honom gemytlig. Jag fick ett klart intryck av, hur antisemitism kan vara en patologisk angelägenhet.

Till de mera underliga sammanträffandena i Trots allt!s historia hör det med L., en gammal skolkamrat från Norrköping som jag inte hade sett sedan 1902, då han slutade i läroverket. Han hade därefter varit lite av varje, skådespelare i Sverige, operasångare i Ryssland, senast affärsman i Tyskland. En dag på sensommaren 1942 ringer mej L. ut till min sommarstuga på Blidö och undrar, om jag kan komma in till Stockholm och sätta honom i förbindelse med brittiska beskickningen. Jag sa honom, att det med rådande telefonavlyssning var mycket oförsiktigt att komma med sådana förslag och att jag heller inte hade någon förbindelse med brittena (att jag kände Tennant angick ju inte L.) men bad honom för övrigt att skriftligt redogöra för sitt ärende. Brev öppnades ju också, men då kunde jag i svar dokumentera att jag inte hade något mystiskt för mej. Och så meddelade jag utrikesdepartementet om kontakten med min gamle skolkamrat. L. skrev nu, att han kunde skaffa Trots allt! underrättelser från Tyskland, där han hade bott i tretti år. Det var synd, skrev han, att han inte fick råka någon engelsman. Lite senare kom han till Stockholm och vi träffades. Han satt en hel kväll hemma hos mej och berättade om sitt liv. Jag fick intrycket, att han var ute i något som hörde ihop med en tysk fredstrevare. Vi avtalade, att L. skulle skicka mej nyheter från Hitlers land. Han hade hemliga vägar, sa han. Material var redan på väg, smugglat ombord på en båt från Tyskland, och kunde komma när som helst.

Jag förhöll mej mycket kritisk, men ett par dagar senare kom verkligen en packe material. Det var intressanta saker, stenciler på uttalanden av kardinal Faulhaber m.m. Jag fick också ett Berlinbrev om slitningar mellan SS och tyska armén, om Rommel och om förestående omplacering i generalstaben. Brevet infördes i Trots allt! efter något dröjsmål och under mycket försiktiga former. Men uppgifterna bekräftades. De hade alltså varit av värde. Jag publicerade vidare ett genom L. erhållet öppet brev till propagandaminister Goebbels från landsbiskopen Wurm i evangeliska württembergiska landskyrkan.

Nyheter från min gamle skolkamrat upphörde emellertid snart av okänd anledning.

Trots allt! och överheten.

Sverige var officiellt neutralt under Hitlers världskrig, och svenska folket i stort ärligt neutralt — fromt och menlöst som Birger Sjöbergs Frida. Man uppfattade regeringens politik så, att när man är statligt neutral ska man vara det andligt individuellt också. En lektor vid ett Stockholms-läroverk har berättat mej följande vackra prov på svensk ungdoms lojalitet:

En elev på det högre skolstadiet skrev någon gång 1941-1942 en uppsats om Oljans betydelse i det pågående kriget. Han uppgav där, att de två sidornas resurser i olja var lika. Ja, men, sa lektorn vid genomgången av uppsatsen, det visste han väl, att Tysklands motståndare hade betydligt mera olja?

— Jovisst, svarade den intelligente unge mannen, men jag tänkte att man bör vara neutral.

Vilket fynd hade inte den gossen varit för UD!

Trots allt! — för att nu komma till en för UD mindre sympatisk företeelse — Trots allt! försökte ärligt vara lojal mot regeringen men den strävan fick snart sina påfrestningar genom regeringens politik, särskilt dess tryckfrihetspolitik. Att vara försiktig är inget fel, men det finns gränser som man inte får kränka, och vi var åtskilliga som ansåg att det gjordes.

I sin rädsla att utmana Hitler — främst Hitler — vidtog alltså regeringen, som tidigare antytt, mycket allvarliga åtgärder mot rörelser som den fruktade som alltför högröstade. Det Betänkande angående säkerhetstjänstens verksamhet, som Parlamentariska undersökningskommissionen utgav 1948, avslöjade uppseendeväckande saker. Där var censur och brev- och telegramöppning, telefonavlyssning och hela attiraljen. Att man övervakade nazisterna och deras kumpaner kommunisterna var ju naturligt i en demokratisk stat. Men övervakningen gällde också demokratins förtrupp, som kallades ”Englands-sympatisörer”. Här räknade man in både Tisdagsklubben och Kämpande Demokrati och Trots allt!

Betänkandet omtalar, att Tisdagsklubbens medlemmar hade inte polisregistrerats. Men väl Kämpande Demokratis och kretsen kring Trots allt! På Kämpande Demokrati hade man fått sin uppmärksamhet närmare riktad genom ett i augusti 1941 från dess ledning till medlemmarna utsänt stencilerat upprop. Det sa, att landets regering inte var situationen vuxen, och manade folket att ”taga saken i egen hand”, man borde ”organisera en kedja av passivt motstånd” o.s.v. Det var onekligen ett naivt, om ock inte så illa menat dock illa formulerat upprop, och polisens intresse är begripligt. Inför myndigheterna meddelade förbundets ordförande Karin Schultz, att det var hon som hade utfärdat uppropet på egen hand utan att höra sin styrelse, och den hade omedelbart efter kännedom manat henne att hos posten reklamera försändelserna. Det var tyvärr för sent.

Polisen övervägde åtal men lät bero med förhör. Ordförandens åtgärd fick emellertid sina följder för förbundet. Betänkandet upplyser:

I anslutning till vad sålunda förekommit började i augusti 1941 å tredje byrån uppläggas ett register över förbundet. Registret var emellertid upplagt allenast för att tjänstgöra såsom ett s.k. spaningsregister. I detsamma inflöt uppgifter ej blott om medlemmar i förbundet utan även om sådana personer, som på ett eller annat sätt kommit i beröring med förbundet utan att de var medlemmar i detsamma. T.o.m. ett blott omnämnande av vederbörandes namn vid ett telefonsamtal kunde medföra, att registerkort upplades över vederbörande.

Och denne övervakades sedan på alla polisens hemliga sätt! Det hade rentav hänt, avslöjar betänkandet, att registerkort hade upplagts över ”två i rikets förvaltning högt uppsatta personer” bara för att deras namn hade nämnts i telefon av en funktionär i Kämpande

Demokrati: hela deras delaktighet bestod i att de hade — avböjt att hålla föredrag för förbundet!

Kommissionärer för Trots allt! registrerades. ”Även enbart prenumeranter å sagda tidning registrerades till en början.” Då registreringen av medlemmar i Kämpande Demokrati upphörde i november 1944 (nu hade krigets utgång börjat klarna även för UD), fanns sammanlagt i 877 sådana bokförda, därtill i 306 kommissionärer och prenumeranter å Trots allt! — och folk som hade rekviderat av KD utsända s.k. V-nålar (segermärken i Churchills anda). Dessutom var 4 112 syndikalister registrerade.

Och vad skulle nu i händelse av krig göras med dessa farliga figurer? Jo, vissa skulle enligt ett cirkulär av den 11.4.1942 ”omhändertagas”. Här gjorde man en liten skillnad. Ifråga om nazister och kommunister gällde det de kända ledarna m.fl., resp. 891 och 2 011, resp. 91 och 180 kvinnor. Där var saken klar utan krusiduller. Men:

c. Vid uppgörandet av förteckningar över s.k. Englands-sympatisörer, varvid särskilt stor försiktighet skulle iakttagas, borde de ledande i Kämpande Demokrati och i Tisdagsklubben särskilt observeras.

Man fick vara försiktigare där — i den samlingen råkade finnas en del högt uppsatt folk! En dåvarande landshövding har senare berättat mej, att hans landsfogde hade visat honom ordern om razzian på Tisdagsklubbens medlemmar. Landshövdingen sa då:

— Min fru är med där. Hur har landsfogden tänkt göra med henne?

Den landsfogden utvecklade inte något större nit i ärendets fortsatta behandling.

Det gällde vidare, att ”riksdagsman tillsvidare icke skulle upptagas å förteckningarna”. Riksdagsmän är enligt lagen särskilt skyddade i häktningsärenden, och där fanns allt en och annan sådan med!

Av misstänkt aktiva s.k. Englands-sympatisörer hade i hela landet upptagits 60, därav 9 kvinnor. Att Amelie Posse var en av De nio behöver inte betvivlas. T. Nerman tillhörde med säkerhet de sextio. Jag var inte riksdagsman då. I remissdebatten 1948 tog jag opp det citerade betänkandets avslöjanden och anmärkte som ”mycket fult från regeringens sida att jämställa goda demokrater med de fjärrstyrda hjärnorna bland Hitlers och Stalins ombud, de två verkliga femtekolonnerna”. Det var inte bara ”en svårartad form av neutralitets-idioti” (ett uttryck av Svenska Dagbladet) ”utan ett brott mot de pålitligaste krafterna i kampen för svensk frihet och motståndsvilja”. Jag nämnde som en ledande i Tisdagsklubben Gustaf Stridsberg, högerman och ”en första klassens patriot och demokrat”. Även han hade förhörts i polisen. Listan på s.k. Englands-sympatisörer var ännu hemlig (är så ännu 1954). ”Det är synd — den borde publiceras som en hederslista.”

Saken hade blivit aktuell genom betänkandet. Den vore, menade jag, värd en principiell eftertanke:

Jag undrar bara: I vilket läge var det man skulle ha låtit Hitlers och Stalins agenter här i landet gå fria men burat in de västmaktssinnade? Kanske om England angrep Narvik? Men hade regeringen verkligen tänkt sej in i läget i så fall? Om Sverige hade reagerat mot ett engelskt angrepp på Narvik, då hade genast Hitler och eventuellt Stalin (möjligen bägge herrarna tillsammans, de var ju i bolag ett par år) ingripit som vår skyddsmakt. Vad det då hade blivit av de häktade svenska demokraterna kan man kanske ana. Balterna i Finland ger lite anvisningar.

*

Regeringen betraktade alltså oss aktiva demokrater principiellt på samma sätt som nazister och kommunister. Det får aldrig glömmas, och det hade vi tidigt en känsla av. Mycket snart slog den också till mot Trots allt!

Den 8 november 1939 exploderade en helvetesmaskin i Bürgerbräu-källaren i München, där Hitler hade firat årsdagen av sin München-kupp 1923 med ett av sina häftigaste hetstal mot England men själv hunnit avlägsna sej. Dagen efter framförde Sverige sitt deltagande till Hitler. Trots allts redaktör däremot firade tilldragelsen med en besk ledare Hitlers helvetesmaskin (den 10.11.1939). Det blev omedelbart beslag och därtill åtal. Jag hade använt orden ”skräckväldet” och ”nazistiska gangsterväldet” — onekligen hårda ord men de var ju sanna och hittills hade man fått säga så pass.

Av lojalitet mot regeringen gick jag genast opp till justitieminister Westman — jag kände honom sedan gammalt, vi var, som tidigare noterats, kamrater från Östgöta nation i Uppsala. Jag sa honom: ”Jag kommer för att be dej ursäkta, om jag med min tidning har gjort dej och regeringen svårigheter. Det vill jag inte.” Westman svarade mycket vänligt: ”Inte vill vi åt din tidning, men tyska legationen har varit ursinnig och velat ha beslag från första numret.” Därmed var saken klar oss emellan — liksom sammanhanget politiskt var klarlagt — och så hade vi en halvtimmes vänskapligt samtal om Westmans vetenskapliga specialitet gamla svenska landskapslagar och annat.

Jag ståndade inför rätta å Stockholms rådhus första gången den 23 november, utan advokat, det här skulle man väl kunna sköta själv. Rättens ordförande, rådman J. A. Rising, var mycket älskvärd. Han tog nu reda på mina antecedentia och måste själv le en smula när han frågade om jag var konfirmerad, något som jag på intet vis sökte dölja. Han konstaterade, att jag hade fullgjort vad rättssamhället ålagt mej i tre tidigare fall där jag varit straffad för brott: 1908 för spridning av ett antimilitaristiskt flygblad av Leo Tolstoj, 1910 för nykterhetsdemonstration mot bolagskrogen i Sundsvall och sist för ett å öppen gata i Stockholm yttrat förtrytsamt utrop ”Mördare!” vid den s.k. svenska brigadens hemkomst från Finland 1918. I samtliga fallen hade jag gäldat ådömda böter. Det togs till protokollet.

På min fråga om detaljer, om vad som i min artikel påstodes brottsligt, förklarade åklagaren, förste stadsfiskal Olof Cederstrand, att hela tendensen vore brottslig och artikelns uppläggning förgriplig och ägnad att sätta Sveriges goda förhållande till Tyskland i fara. Han nämnde sju speciella saker. Jag hade i min ledare sagt:

1. att nazismen vore byggd på våld och förtryck,
2. att Englands ”irländska” helvetesmaskiner vore av tyskt ursprung,
3. att England—Frankrike räknar rätt då de väntar att skräckväldet faller samman av sej självt,
4. att attentatets följder torde bli konvulsiviska,
5. att Tyskland som sådant vore en väldig helvetesmaskin,
6. att som fredsvillkor borde krävas det nazistiska ”gangster”-väldets utrotande,
7. att det tyska folket hade berövats sin frihet.

Ja, det var ju onekligen sju mycket grova osanningar!

Jag begärde uppskov för att kunna svara i detalj, och målet förekom åter den 7 december, då jag förebragte en lång aggressiv svarsinlaga, som jag började läsa men som domaren avbröt — med juridisk rätt, mina detaljer om Hitlers terror skulle komma först i mitt anförande inför juryn. I juryn invalde åklagaren några för mej okända politiska fällare och jag presenterade: f. justitie- och utrikesminister Eliel Löfgren, fil. dr Leif Kihlberg och advokat Hugo Lindberg, den sistnämnde utesluten av åklagaren, samt som suppleanter professor Herbert Tingsten, undervisningsrådet Ruben Wagnsson och typografernas förtroendeman Sigvard Cruse. Alla hade beredvilligt åtagit sej. Åklagaren uteslöt Cruse, och Löfgren blev sedan av sjukdom förhindrad. I hans ställe ryckte Tingsten opp. Från rätten utlottades fem mindre bekanta jurymedlemmar och parterna uteslöt var sin.

Den 29 december blev det jurysammanträde i rätten. Nu hade jag fått en ny åklagare, en ung assessor G. A. Widell. Han avstod från några av de naivaste anklagelsepunkterna och nöjde sej med tre fyra. Och han verkade inte särskilt road av sitt uppdrag från J.K., snarast lite besvärad. Jag höll mitt tal till juryn, gav detaljer om rättstillståndet i Hitlers Tyskland och började ge prov på den tyska propagandan mot Sverige. Men det tilläts inte! När jag påpekade, att tyskarna hade hetsat mot vår svenske utrikesminister Sandler för att få bort honom, avbröt domaren mej: ”Det ska vi inte tala om.” Jag fick alltså inte inför svensk domstol försvara svenska regeringen. Men det var kanske formellt juridiskt riktigt.

Juryn överlade tre timmar och förklarade så min artikel brottslig. Nå, lagrummet stadgade böter och ”högst” fängelse, det skulle väl bli några hundra kronors böter. Jag gick heller inte opp i rätten nyårsafton för att höra domen avkunnas. En bekant hade varit där och kom hem med budet: tre månaders fängelse! Och den domen stod sej sedan i alla instanser. Det gavs inte ens villkorlig dom, som man kunde få för både stölder och allehanda andra kriminella tilltag. Men det var tydligen en överenskommen sak — inspirerad varifrån? — att tre månader skulle vara måttet. Det blev så i de flesta tryckfrihetsmålen under kriget. Bara böter hade väl inte varit nog hövligt mot Hitler. Han triumferade alltså ännu när Högsta domstolen hösten 1940 utmätte mitt straff. Jag är inte säker på, att domen hade stått sej om proceduren hade dröjt till 1944. Något underligt föreföll mej, att åklagaren sökte påverka juryn med ett anförande av statsminister Hansson om lägets allvar, d.v.s. att första statsmakten utnyttjades till påtryckning vid domstol, men det var kanske till rikets nytta. I varje fall skrämde det rättens utlottade jurymän, av vilka inte de två som behövdes vågade fria.

Domen var emellertid inget att vara ledsn för. Den väckte uppseende och hela vänsterpressen, som dock också representerade samlingsregeringen, reagerade. Domaren var som sagt personligen mycket älskvärd, nästan generad. Han öppnade vid ett tillfälle artigt dörren för den anklagade och visade sej förresten vara en gammal Norgevän. Säkert fullgjorde han bara en besvärlig plikt. Inte heller åklagarna var värst intresserade. De gjorde sin tjänst och gick vidare i karriären: Cederstrand är förste kanslissekreterare och Widell blev statssekreterare hos försvarsminister Allan Vougt och sedan dennes efterträdare som landshövding i Malmö. Det finns ingen anledning att vara ”rättvisans” aktörer gramse. De spelade sina roller. På samma sätt regeringen — nå, den var väl inte så oansvarig. Enligt vad senare erfarits var justitieminister Westman bara ett redskap åt utrikesminister Günther. Och han — ja, han skötte spelet: spelet om Sveriges frihet och fred. Günther är en av landets största spelare, alltid med på travsportens mark. Flera år efteråt talade jag med Per Edvin Sköld och frågade rakt på sak om hans mening om Günther. Var det inte ett spel — och ett högt spel? Jovisst, bekräftade Sköld, visst var han spelare, men han var nyttig att ha de åren. Han hade rätt fria händer. Och det gällde att ”länsa undan”.

För övrigt blev hela åtalet och domen en ypperlig reklam för Trots allt!, och jag är inte alls otacksam.

Ytterligare två gånger åtalades Trots allt! Först nr 10 samma höst för ledaren Kommunisterna och nazisterna jämte en artikel Nya åtal, skugggrädsla för nazismen, den senare behandlande ett åtal mot Eskilstuna-Kuriren som f.ö. medförde friande juryutslag. I min ledare betonades, att i den allmänna harmen mot kommunisterna efter Rysslands överfall på Finland alldeles nyss skulle man inte glömma bort nazisterna. Målet förekom inför Stockholms rådhusrätt den 19 december. Jag svarade också denna gång utan rättegångsbiträde. Vad hade nu åklagaren — åter första mötet förste stadsfiskal Cederstrand, andra mötet assessor Widell — att särskilt andraga? Jo, båda artiklarna var ”smådliga mot främmande makt” och störande för ”det goda förhållandet till främmande makt”. Jag hade kallat nazismen ”mänsklighetens fiende nr i” och gett några belägg på brutal tysk krigföring. Om det omdömet sa åklagaren: ”Det är väl lite för

mycket sagt.” Och i artikeln om Eskilstuna-Kuriren hade jag citerat Hitlers omdöme om ryssarna som ”bolsjevistikiskt avskum”. O.s.v.

Rättens ordförande, fortfarande rådman Rising, frågade åklagaren vilken främmande makt han ansåg förolämpad. ”Nazismens rike”, svarade denne försiktigt. Ordföranden vågade emellertid till protokollet diktera: ”Tyskland.” Nu föll det mej in, att åklagaren hade slarvat. Han hade bara åtalat för smädelse av Hitler, hade glömt Stalin. Jag begärde då få bokfört i protokollet, att jag hade lika mycket nämnt Stalin och hans Ryssland, och dem hade åklagaren glömt. Rådman Rising fann detta riktigt och underströk min framställning, varpå åklagaren för ordningens skull tog med också Sovjet i sitt yrkande.

Det här sammanträdet var roligt. Jag njöt av att få argumentera mot en motpart, som verkade tjänstemässigt ointresserad och politiskt föga på hemmaplan. I juryn nämnde åklagaren sin uppsättning från förra målet på en när, jag nämnde Eliel Löfgren, Valfrid Spångberg och Zeth Höglund (utesluten av åklagaren), suppleanter Hugo Lindberg (utesluten av åklagaren), Sigvard Cruse och Ruben Wagnsson. Från rätten utlottades tillräckligt med orädda människor, juryn förklarade Trots allt!s artiklar icke brottsliga och domstolen måste frikänna.

Det tredje åtalet kom våren 1940. Det var allvarligare, helst vi nu hade flyttat över ansvaringskapet på ny man, Charles Lagerfelt. Jag hade redan fängelsedom på mej och borde ju inte en längre tid försvinna från redigeringen om det åter bleve åtal och fängelse. Det var mycket olustigt att möjligen förorsaka Lagerfelt fängelse, och nu tog vi rättegångsbiträde, advokat Gottfrid Ström.

Åtalet gällde tre saker i Trots allt! nr 16 av den 20 april. Först en artikel om Bruna Marinen, där med kliché avtrycktes en sida ur rullan på medlemmar i en hemlig nazicellbildning i svenska flottan. Under dokumentet hade jag satt ”Ett nazistiskt förrådardokument” och över: ”Sveriges flotta förrådes”. Så var det en artikel: ”Tysk central på Skeppsholmen!, hemliga sammanträden hos svensk amiralsfru, Tyskfödda amiralskan tar emot Tyska Kvinnoförbundet i svenska försvarets centrum.” Och den tredje artikeln handlade om en svensk amiral, som av en eljes trovärdig meddelare förklarades — kanske överdrivet — vara så tyskvänlig att man borde ”se upp med honom”. För övrigt var numret laddat med starka saker: ”Helvetet Polen”, ”Slå ned förråderiet!”, ”Bildla ortskommittéer för att bevaka och oskadliggöra misstänkta!” M.m. Här fanns alltså en viss anledning att vara orolig, helst Hitler vid det här laget hade knäckt Frankrike och läget var svartare än någonsin.

Artikeln om Brun Marin byggde på material jag hade fått från Amelie Posse. Vi hade råkat vid en filmförevisning dit hon hade inbjudit mej: propaganda för Tjeckoslovakien. Hennes son Slavo hade skaffat fram dokumenten från nazisterna. Hon hade, som hon själv berättar i Åtskilligt kan nu sägas, av oro för sjöförsvaret tagit kontakt med både socialministern och överståthållaren men inte vunnit beaktande. Inte heller ville ett stort dagblad ta hand om publiceringen. Då gav Amelie ”i ett slags desperation efter för Ture Nermans böner, att hans blad ensamt skulle få publiceringsrätten”. Ja, det är rätt: jag var mycket pigg på dokumentet, och jag fick det alltså. Vad som i den här artikeln oroad var dels rubriken ”Sveriges flotta förrådes”, som — det erkännes — var obetänksamt formulerad och kunde verka illa, dels att en del folk i flottan namngavs. Där fanns i materialet namn som kanske var lite mer ömtåliga än de vanliga plebejiska på -son. Man var, föreföll det, bekymrad på högsta ort, helst som rykten spreds att officerare hade omhändertagits. Det upplystes, att ”inga svenska officerare förhörts eller anhållits”, och så slog man till mot Trots allt!

Och uppgifterna om den tyska syaftonen på Skeppsholmen hos amiralens tyskfödda fru — inte heller det småstrunt — hur hade Trots allt! fått dem? Ett kallelsebrev hade kommit fel. Det skulle till en tyskfödd dam i en förnäm förstad men hamnade av misstag hos en helt annan person. Brevet var öppet, varför denne tittade i det och fann det värt vidare befordran till Trots

allt! Jag gjorde kliché och sände så omedelbart brevet till myndigheterna. Man borde få tack i stället för att bli åtalad när man påpekar sådant. Trots allt!:s uppgifter kunde inte bestridas, men amiralen ifråga ursäktade sej, det hela var så oskyldigt, damerna hade sytt åt Hitlers soldater, det var sant, men också åt svenska krigsmakten. Och det hade bara varit två gånger. Det blev emellertid ingen tredje tysk syafton på Skeppsholmen.

I detta mål skrev advokat Ström försvarsinlagan och skötte hela målet. Åklagare var assessor Widell. Han utsåg för sin del ungefär de vanliga jurymännen. Svaranden nämnde advokaterna A. Hemming-Sjöberg, Georg Branting och Hugo Lindberg, av vilka Lindberg slogs ut. Vi hade verklig tur att bland rättens lotter få två så fina vinster som professor Nils Ahnlund och författaren Torsten Fogelqvist. Det behövdes bara två av rättens för att fria, och de två var hundraprocentigt pålitliga. Juryn förklarade också sitt "icke brottslig" i alla tre punkterna, och rätten måste frikänna. Lagerfelt var glad, jag inte mindre. Jag återtog nu ansvaringskapet och bibehöll det sedan alltjämt utom för de tre månaderna på Långholmen, då Björklid vikarierade i rollen.

Efter dessa tre hemsökelse blev det inget mer åtal mot Trots allt! Väl däremot åtskilliga beslag utan åtal. Klart är, att jag också tog lärdom av de tre fallen och blev något försiktigare i mina uttalanden.

Hade publiceringen av namnen i Brun Marin något samband med ryktena om opålitlighet hos svenska officerare? Man frågade mej det vid ett polisförhör i samband med publiceringen. Jag kunde svara nej evad det gällde mina avsikter. Nå, hade det överhuvud kommit några rykten om högre officerare på grundval av det ifrågavarande materialet? Nej. Hade jag själv undersökt namnen? Jag hade letat något i telefonkatalogen men tämligen resultatlöst. Ja, kontentan var, att polisen, d.v.s. regeringen var orolig, att folk skulle kunna tro, att svenska officerare kunde vara opålitliga.

*

Amelie Posse hade varit åtskilligt i klammeri med polisen och hade väl sysslat med mera brandfarliga saker än jag, som hon berättar i Åtskilligt kan nu sägas: förberedelser för hemliga radiosändare o.d. Hon hade emellertid en styrka i sina förbindelser med hovet. Min verksamhet låg helt på tryckfrihetsmålens våglängd. Men också jag fick ett par samtal med polisen, dock utan påföljd.

Först någon gång på nyåret 1940. Det hängde ihop med en viss mr. Biggs, en medelålders engelsk reklamagent, tidigare anställd hos Paul U. Bergström. Han sökte mej på tidningen en dag och undrade, om jag kunde skaffa honom ett par kopior av i Bruna boken (Clartés förlag) återgivna svenska läkarattester om Görings sinnessjukdom under Sverige-vistelsen. Jag begärde och fick av Clarté några kopior och ansåg mej gott kunna ge Biggs dem. De fanns ju redan publicerade i en icke-beslagtagen bok. Något senare kom Biggs igen och undrade, om jag kunde ombesörja tryckning av två helt små, ganska menlösa antinazistiska skämtbilder, den ena den ryska björnen hållande Hitler i nosgrimm, den andra Stalin klappande Hitler på axeln med text (på tyska): "Härmed förlämnar jag kamrat Hitler medlemskap i Tysklands kommunistiska parti." Båda sakerna, intygen om Göring och bilderna, de senare gummerade, skulle brukas i internationell propaganda av ett i England bildat sällskap av författare, journalister och tidningsutgivare med en mr. Puxley i spetsen. Jag ansåg inte heller denna tjänst vara något kriminellt, ansåg mej tvärtom göra en god demokratisk gärning. Det var ännu inte brottsligt att tala med en engelsk antinazist och bistå honom som här skildrats.

För intyget om Göring ville Biggs betala. Det kostade mej ingenting och jag avböjde bestämt. För trycket av de två skämtbilderna (utfört av Lindvall i Boktryckerivara) mottog jag och överlämnade till boktryckaren i 40 kronor. Dessutom kostade biltransport — det var en rätt

stor packe, kanske 5 000 av vardera bilden — kronor: 75 eller något sådant. Inte heller här skulle det ha fallit mej in att som mellanhand ta personligt betalt. Boktryckaren och Biggs hölls givetvis okunniga om varandra. Lindvall uppkallades i polisen men blev aldrig åtalad. Polisen lät sej också nöja med min förklaring, och så skulle jag skriva under förhørsprotokollet. Polismannen som förhörde mej hade resonerat ungefär så här: ”Låt oss anta, att de här bilderna sprids i tusental i Tyskland. Då blir tyskarna arga, och får de så reda på, att de är tillverkade i Sverige, så kan det bli svårigheter för oss.” Det fann jag alldeles riktigt, och lojal som jag ville vara — för det ville jag — tillfogade jag till polisprotokollet, att jag beklagade om jag med min åtgärd hade gjort regeringen svårigheter.

En dag kom Biggs och antydde, att det omtalade sällskapet i London gärna ville tacka för mina två tjänster med ett anslag till Trots allt!s åtalsfond. Han lämnade mej ett brev från mr. Puxley, vari denne med ett tack meddelade att han önskade lämna ett sådant bidrag. Då man i frihetsarbetet aldrig har avvisat hederliga internationella bidrag till gemensam kamp, mottog jag av Biggs 100 kronor och redovisade dem på åtalsfonden den 27.1.1940 under namnet Internationalist.

Jag träffade sedan bemålde Biggs så vitt jag kan minnas tre gånger. En gång var han hemma hos mej och skulle då ha haft med sej en bekant, en sedermera sorgligt känd mr. Rickman. Jag kan inte erinra mej, att någon var med. I så fall var det säkert under annat namn eller hade jag inte uppfattat namnet. Hemma pratade vi också bara helt allmänt politik. En dag bjöds jag av Biggs på en biltur utanför Stockholm. Bilen kördes av en man som inte presenterades — det föreföll en aning mystiskt — men han befanns sedan vara en välkänd tysk bokförläggare Bermann-Fischer, god demokrat — det var väl för hans skull anonymiteten iaktogs. Under färden kannstöpte vi storpolitik. Varför det skulle ske i bil förstod jag aldrig. En tredje gång träffade jag Biggs i ett hus vid Stureplan, som troligtvis var Bermann-Fischers kontor. Där talade vi om att göra en lista på alla av tyskarna sänkta svenska fartyg för särskild spridning. Den listan gjorde jag opp och tryckte i Trots allt! nr i i men något särtryck kom aldrig till stånd.

Jag tyckte mej alltså inte ha begått något brott med detta som jag menade ganska försiktiga umgänge med en man som hade varit anställd hos Pub. Tyvärr kom jag dock genom det i åtskilligt obehag. Senare på våren kallades jag åter opp i polisen. Under tiden hade den nämnde mr. Rickman avslöjats som en mycket farlig sabotör, som hade samlat material för att bl.a. spränga i luften kajen i Oxelösund, där tyskarna hämtade svensk malm. Och mr. Biggs var hans medbrottsling. De fick resp. åtta och fem års straffarbete men utvisades innan straffen var avtjänade.

I polisen hade jag med mej brevet från mr. Puxley. Jag fick genast en kallusch. Förhørsledaren tittade på kuvertet och förklarade strax, att det var ett falsarium, skrivet i Stockholm. Jag var alltså skojad av Biggs (som nu satt häktad). Jag bad att genom polisen genast få återlämna de mo kronorna i åtalsfonden. Nej, sa förhørsledaren, mr. Biggs behövde inte dem, han vore väl försörjd. Då bad jag polisen omedelbart skicka folk till Trots allt! och gå igenom våra böcker. Så skedde, och där var ingenting att anmärka. Men vi beslöt i styrelsen stryka de wo kronorna från vår åtalsfond och lämna dem till den s.k. Norgehjälpen, för norska flyktingar. Dess kvitto av den 6.7.1940 har verifierats av notarius publicus.

Men nu kom förhöret in på underliga saker. Man hade hos Rickman hittat en utgiftsbok, där pengar fyra gånger noterats utgivna till en viss ”Nemo”, och ”Nemo” det skulle vara Nerman. Biggs hade erkänt samarbete med Rickman. Vad var det nu för summor?

De två första kunde jag verifiera som alldeles riktiga, de wo kronorna från Puxley och trycksumman för de två Hitler-bilderna. En tredje post var på 500 kronor och dem påstod Biggs att jag hade fått för att bevaka min politiska linje i Trots allt! vid omläggningen till

andelsförening. Det kunde jag med gott samvete förneka. Tvärtom hade jag ju efter den omläggningen friare händer. Kanske hade pengarna satts in på någon fond mej ovetande. Det kunde och kan jag inte blankt förneka. (Nu i skrivande stund, alltså efter fjorton år, slår det mej: Har vi kanske här den där "Solrosen", som nämndes s. gg?) I varje fall hade jag inte tagit emot några 500 kronor. Och så var där en fjärde summa, på 3 800 kronor. Hur var det med den? Jag hade inte fått den. Men det föll mej in, att där måste vännen Kurt Singer ha varit med. Och jag sa polisen, att troligtvis var det pengar som denne hade fått av brittiska legationen för att trycka en extra upplaga av Englands Vita bok 2. Tre veckor efter det att Trots allt! hade annonserat den för sista gången och med 6:e tusendet hade han en dag kommit med en stor annons om samma skrift i 9:e tusendet. Jag hade ruskat på huvet och Singer hade lett. Mitt antagande tycks ha stämt med polisens upplysningar i övrigt.

Ja, härmed var mina äventyr hos polisen slut. Utan påföljd. Men jag hade fått en läxa och aktade mej i fortsättningen för nya bekantskaper, utländska såväl som svenska. Överhuvud var 1939-1940 en provningens vinter, då man fick bränna fingrarna lite för att veta hur pass man kunde tala sanning på svenska.

Den 9 oktober hade justitieminister Westman besök av en deputation, som begärde att Trots allt! måtte frigges från det i april pålagda transportförbudet. Deputationen var av hög kvalitet: Lydia Wahlström, Anders Örne m.fl. Till den gjorde Westman en antydan, att han visste att Trots allt! och jag hade mottagit understöd av främmande makt eller dess ombud. Jag sände då samma dag till deputationens medlemmar en redogörelse för min beblandning med Biggs så som jag nyss har refererat den.

*

Så var det beslagen utan åtal, detta återupplivande av den sen nära hundra år döda men tyvärr inte begravda § 3: 9 i Tryckfrihetsförordningen, att regeringen kunde konfiskera utan åtal — utan att betala för de förluster en tidning resp. ett förlag så fick vidkännas och utan att ens förklara anledningen. "Den diplomatiska konfiskationen" som den så elegant och riktigt kallades av Allan Vougt i en debatt jag hade med honom i Uppsala 1941. Om paragrafens härjningar har förut berättats i allmänhet. Trots allt! fick känna av den i tio fall, de tre åtalen inräknade — där följde obligatoriskt konfiskation. Beslagen gällde också flera av våra böcker. Men i allmänhet blev skörden inte så stor för myndigheterna.

Jag skulle tro, att åtskilligt av vår bokproduktion också såldes underhand trots konfiskationen. Jag vet det beträffande Polens martyrium, som gick bra i flera upplagor.

Om hur beslagen verkade på ort och ställe, d.v.s. på Trots allt!s expedition, berättar Björklid bäst:

Poliserna var hos oss rätt ofta för beslag utan åtal. En gång kom jag in på expeditionen. Två poliser stod vid disken med ett tiotal broschyrer i handen. De talade om, att de var där för beslag, och nu ville de ha upplagan. Ja, sade jag, herrarna har ju den i händerna. Det här är ju ingen upplaga, påstod de. Vi kan tyvärr ej stå till tjänst med mera, sade jag, och herrarna vill väl inte att vi ska trycka fler för att herrarna ska få nöjet bära bort dem. Vi kommer att göra en ännu noggrannare undersökning, och om ni har ett enda exemplar mera blir det dyrt för er, sade de värderade polismännen. Då sade ett av våra skrivbiträden: Precis som ni kom gick en herre. Han köpte 25 exemplar kontant, och hade ni passat på tidigare, hade ni fått dem också.

En fredagskväll kom Björklid in på expeditionen efter stängningsdags, då personalen hade blivit uppehållen av två detektiver som skulle ta den just färdigexpedierade Trots allt! för veckan. De hittade inte många exemplar men fann bl.a. ett ex. av Nyheter från Storbritannien, som var Björklids privata och som de ville ta men som han då rev sönder framför dem. När

deckarna hade gått, upptäcktes det att flickan, som skötte telefonen, hade satt sej på en bunt av veckans Trots allt!

Utan att ge något namn kan jag ju berätta, att vi en längre tid hade anställd en mycket duktig och med företaget helt solidarisk ung dotter till en polisman.

Poliserna var själva inte heller särdeles glada åt sina rutinmässiga besök på Trots allt! Vid flera tillfällen sa de enligt Björklid rent ut, att det hade varit mera på sin plats att de hade fått jaga nazister i stället för anständiga skrifter.

*

En mycket ryktbar episod i beslagsraseriet blev sjutton tidningars samtidiga avtryck av rapporten om tortyren i Norge. I Tisdagsklubben hade vi goda förbindelser med Norge och då och då besök därifrån. Hösten 1941 hade terrorn ökat starkt.

I januari 1942 hade redaktör J. A. Selander i Eskilstuna-Kuriren efter ett möte i klubben talat med en där gästande norsk domare, landsflyktig i Sverige. Han hade norska London-regeringens uppdrag att anställa förhör med norska flyktingar som kände till något om tortyren. Men det skulle ske lika noga som inför en riktig norsk domstol. Selander fick läsa en del protokoll, visade dem för Norgevännen biskop Gustaf Aulén och föreslog att vittnesmålen skulle läggas fram på ett möte i Stockholms Konserthus av tre framstående personer, en från kyrkan, en från rättsskipningen och en från läkarkåren. En förberedande överläggning hölls i februari. Som jurist hade man hoppats på justitierådet Arthur Lindhagen, som lovade — om inte regeringen hade något emot mötet. Aulén och Fredrik Ström uppvaktade statsminister Hansson. Denne sa: ”Jag kan inte förbjuda er, men jag ska be att på det bestämdaste få avråda.” Under sådana förhållanden ville inte Lindhagen vara med. Då beslöt man sej för att publicera tortyrfallen endast i pressen.

Ombud för ett antal tidningar möttes på hotell Strand i Stockholm den 13 februari 1942 och där beslöt vi att på en och samma dag, den 12 mars, avtrycka de noga prövade tortyrfallen. Det var alltså en konspiration men en mycket lovvärd och nyttig sådan. Fjorton tidningar kom med materialet den 12 (en torsdag för att veckotidningarna, som trycktes då, skulle bli samtidiga). Omedelbart efter följde ytterligare tre. Sjutton tidningar — vad skulle den arma Westman göra? Säkert var han illa berörd av att nödgas ingripa mot så många på en gång. Men han var tvungen. För det goda förhållandet till Hitlers Tyskland.

Redan den 11.3 konfiskerades Nordens Frihet — innan ett enda exemplar hade hunnit ut, d.v.s. innan någon främmande makt hade kunnat veta vad som skulle stå i den! Den i 2 togs de åtta dagbladen Göteborgs Handels-Tidning, Vestmanlands Läns Tidning, Karlstads-Tidningen, Falu-Kuriren, Dala-Tidningen, Eskilstuna-Kuriren, Arbetarbladet och Hudiksvalls Nyheter samt veckotidningarna Nu och Trots allt! Den 13 och följande dagar togs vidare Bohuslänningen, Smålands Folkblad, Norrländska Social-Demokraten, Borås Nyheter, Arbetar-Tidningen i Göteborg och Norrlands-Folket i Kiruna, de två sista syndikalistiska.

Massbeslaget väckte ett mycket starkt uppseende, helst som i alla fall hundratusentals exemplar av de sjutton tidningarna hade nått ut till folket. Sam Larsson, folkpartist, interpellade i riksdagen. Det stora flertalet av tidningarna var folkpartiorgan men även tre socialdemokratiska var med. Ingen anständig människa tvivlade på att uppgifterna om tortyren var sanna. Massbeslaget blev en sådan skandal, att firman Günther—Westman skändes och hejdade sin tjänstvillighet för Hitler. Från och med nu var det slut med beslagspolitiken utan åtal, så när som på några få fall beslag på kommunisttidningar. Vår konspiration hade lyckats.

*

Den sista och besvärligaste åtgärden från statsmakterna mot Trots allt! var transportförbudet. Lagen beslöts den 28.2.1940 och innebar, att regeringen kunde förbjuda att en enligt TF 3:7 eller 3:9 dömd tidning transporterades per post, i luft, på tåg, i buss, bil och båt. Transportförbud kunde ges för sex månader i taget och lagen gavs retroaktiv verkan från krigets början eller den 1.9.1939. Man kan misstänka, att önskan att komma åt Trots allt! inte var upphovsmännen alldeles främmande. Möjligheten att fånga in tidningen var det lilla faktum, att jury hade förklarat Trots allt! skyldig den 2g och dom fallit den sista december 1939, en dom ännu ej till sin längd bestämd i Högsta domstolen men dock en dom. Först några dagar efter vårt tredje åtal — det som särskilt skrämde oss vederbörande — var man färdig att den 26 april förklara Trots allt! transportförbjuden. Det gällde för sex månader, alltså högsta möjliga. Tidpunkten var som man finner godtycklig.

Det är känt, att när första gången förbudet skulle igångsättas mot Trots allt! hade i den nämnd, som var tillsatt att råda regeringen i föreliggande slag av ärenden, den verkligt sakkunnige, d.v.s. tidningsmannarepresentanten fil. dr Knut Petersson från Göteborgs Handels-Tidning, röstat emot förbudet, och när det blev fråga om förlängt förbud både tidningsmännens och tidningsägarnas ombud. De tre ämbetsmännen i nämnden fällde då Trots allt! med i rösts majoritet, fast två av dem sa sej knappast ha sett tidningen, en av dem bara något nummer. Transportförbudet upprepades alltså efter ett halvår men nu bara på tre månader, man hade börjat bli generad. I regeringen lär förbudet den gången ha hängt på bara en röst. Vid ett tillfälle i slutet av 1940 träffade jag på Långholmen socialminister Möller, som ett par gånger var vänlig att hälsa på mej samtidigt som han besökte sin maka Else Kleen. Jag anmodade honom att försöka få Trots allt! fri nästa gång. Han svarade: ”Jag antar den blir det i januari, bara det inte blir något nytt beslag.”

Det vart inget nytt beslag och Trots allt! vart åter transportfri den 26 januari 1941. Karaktären av gottfinnande och godtycke framgår av det svar justitieministern gav en uppvaktning av svenska medborgare, som den 18.5.1940 hade begärt transportförbudets upphävande: han vore villig ta i övervägande att upphäva det ”såvida tidningen modifierade sin ton”. Saklig kritik finge förekomma, ”men ej smädelse, vilket han ansåg att tidningen Trots allt! gjort sig skyldig till”.

Jag skrev en i flera tidningar införd replik till justitieministern och förklarade, att Trots allt! lojalt stödde svenska regeringens neutralitetspolitik men hade satt som sin uppgift att ”bekämpa nazismen som en dödlig fara för mänskligheten och vårt land”. Tidningen hade modererat sin ton men med utländsk makts inflytande enligt Tryckfrihetsförordningens tillämpning fanns ju ”till sist inga möjligheter att i svensk press försvara svenskhet och humanitet mot ett militärt övermäktigt barbari”:

För att få transportförbudet mot Trots allt! upphävt skulle tidningen alltså mildras till den grad, att den inte stötte ”utländsk makt”, d.v.s. undvika allt sårande omnämnande av vad som försiggår i denna och dess underkuvade lydfolk. Därmed har Trots allt! som demokratisk kamptidning ingen uppgift. Det finns tillräckligt med svenska pressalster som är lojala mot det ifrågavarande utlandet.

Nå, Trots allt! blev till sist frigiven. Men nog var det en skam för Sverige att, som Segerstedt i GHT påvisade, ”tyskt krigsfolk och tyskt krigsmaterial obehindrat får fraktas på svenska järnvägar, allt under det att transport av Ture Nermans svenska tidning är förbjuden”. Transportförbudet kostade tidningen åtskilligt i pengar. Å andra sidan stärkte det känslan för tidningen och det fria ordet hos de bästa demokraterna och bidrog genom deras bistånd att hålla Trots allt! oppe i de värsta svårigheterna fram till bättre tider.

Den svenska utrikesledningen hade alltså ett gott öga till vår tidning — som ju heller inte sparade på kritiken mot herr Günther. I maj 1944 väddjade denne, enligt Nu, på en pressmottagning, där som vanligt Trots allt! inte var inbjuden, öppet till de närvarande tidnings-

männen att angripa Trots allt!, en vädjan som ”också följdes av de s.k. helt ansvarskännande tidningarna”. Günther använde tillfället då den socialdemokratiska partikongressen hade utfärdat sin bannbulla mot tidningen. Vår bolagsstämma antog en protest mot utrikesministerns beteende.

Långt senare har Günther i pressen förklarat, att han som utrikesminister egentligen inte tyckte illa om oppositionspressen. Jo, Trots allt! kände välviljan.

Kapitlet om Trots allt! och myndigheterna kan lämpligen avslutas med en liten sannsaga ur livet.

I juli 1944 utfärdade Överbefälhavaren ett förbud för vissa ”ytterlighetsorgan” ifråga om abonnemang med statsmedel och utläggning å militära lokaler. Det gällde nazibladerna (Dagsposten hade just avslöjats som tyskbesoldad) och kommunistpressen, men ÖB hade också tagit med Trots allt! på sin svarta lista. Jag skrev omedelbart ett brev till ÖB, där jag sa att jag förstod åtgärden mot direkt osvensk press och tidningar som medvetet undergrävde försvaret, men till ingendera gruppen hörde Trots allt! Jag hemställde att få veta, varför den hade medtagits bland de förbjudna pressalstren, och hoppades att den skulle strykas från listan. ÖB svarade genom sin adjutant, att han inte hade något att tillägga eller ändra beträffande sin högkvartersorder.

Någon dag senare ringde mej en vän från vår lilla motståndsrörelse, en f.d. officer, och bad mej komma till restaurant Riche nästa dag. En överste S. ville se mej på lunch. Jag undrade varför men fick inte veta det och lovade i alla fall komma. Överste S. — efteråt kom jag att tänka på ÖB:s brev och underskriften. Javisst, S. var ju ÖB:s adjutant. Jag kom till lunchen, där vi pratade ditt och datt och bl.a. även kom in på pressen och Trots allt! Då fick jag — så där i förbigående -- höra, att militären hade ingenting emot min tidning! Lunchen var alltså ordnad för att delge mej det, antingen jag nu var bjuden på lunch av ÖB genom hans adjutant eller denne var av annan mening än sin chef och ville betyga mej det. Hyggligt i alla fall och tack ännu en gång för vänligheten!

Någon dag senare var jag oppe och lyssnade i riksdagen. Där mötte jag landshövding Jonsson, vännen Conke, chef för Informationsstyrelsen. Han bad mej komma upp på ämbetet. ”Har jag gjort något galet nu igen?” skämtade jag. ”Nejdå”, sa Conke, ”det är tvärtom något bra det gäller.” Jag kom upp på Informationsstyrelsen till honom och Ragnar Lund och fick veta, att fr.o.m. nu skulle Trots allt! få vara med på informationsmötena! (Som tycks ha upphört strax efteråt, för jag minns knappast något.)

Nu passade jag på att berätta om min lunch och att militären inte hade något emot Trots allt! Lund trodde sej kunna försäkra mej, att inte heller regeringen hade det. (Vilket väl var lite för stor garanti.) Troligen hade tidningen bara hängt med i det icke önskvärda sällskapet från krigets början, av ren tradition. Jaha. Militären hade inget emot Trots allt! Den civila överheten alltså inte heller. Fanns det då, frågade jag, inte någonstans i överheten en karl som kunde bryta med den där traditionen?

Det fanns tydligen inte det.

*

Sitta på häkte är naturligtvis inget nöje i och för sej, helst om man har begått ett brott och känner samvetsqual. Men sitta på Långholmen tre månader för att man har sagt sanningen om Hitler var rena bagatellen, helst vid jämförelse med vad andra fick lida i kampen mot hans gangstervälde. Som jag nu får kalla det utan att komma tillbaka. Kanske tog jag också mina tre månader lite för lätt -som jag nog tar allt. Där fanns även ett journalistiskt intresse: en ny miljö som kunde vara bra att veta något om. Och så var det ju på tiden, att man som gammal

rabulist kom i häkte för sina idéer. Det var ju den socialistiska värnplikten. Hade inte Branting och Z. Höglund och alla andra goda socialister och sanningssägare i alla land suttit inne?

Årstiden var också den bästa: 10 oktober-10 januari, årets gråaste, dödaste tid. Och så ut igen till det nyvaknande ljusnande året! Cellen jag fick var en av de större med ett stort fönster — visserligen gallerprytt — med utsikt över en park bort till Bromma. Jag fick ta in både arbetsbord, skrivmaskin och en gungstol, allt jag ville i bokväg, några av mina käraste tavlor. Jag fick god mat från Norma i närheten — fängelsets smakade jag på men avstod. Jag hade ett underbart lugn, kunde skriva både facklig historik och en del till Trots allt! och annat. Det är säkert lättare att sitta i cell för en skrivkarl än för en mera utåtriktad. Hur som helst mätte jag hela tiden förträffligt, var aldrig en minut sjuk, sov som vanligt hyggligt varenda natt.

Utevistelsen blev alltför knapp. Men promenaden i det knappa båset under bar himmel var skön. Där fanns roliga inskriptioner på väggarna, som jag skrev av i min dagbok. Och medan jag gick där och insöp den friska höst- och vinterluften sjöng jag Daggstänkta berg och Internationalen och alla möjliga sånger — jag hade sångbok med mej. Eller läste jag långa scener ur *Cyrano de Bergerac*, som jag sedan ungdomen kunde utantill.

Jag hade ingenting att klaga på. Allt var idel välvilja, man kände sej knappast som fånge, snarare som en gäst. Alla var vänner: från direktören till medfångarna — på ena sidan en mördare (ett kärleksdrama), på andra en mindre kvalificerad, jag vill minnas stöld. Personalen var expressivt vänlig: från den gamle överkonstapeln som redan vid min ankomst berättade mej, att han hade ordnat med bästa cell, och till den vakt som stack in till mej om mornarna och gav mej de förmånliga nyheter som fanns från kriget innan jag fick mina tidningar. Där var tre präster, alla hyggliga. Särskilt blev jag vän med den yngste. Vi pratade en hel del politik och litteratur. Han fick höra, att jag var så glad i Orvar Odds diktning. En dag kom han och gav mej en sällsynt liten skrift av denne, som han hade letat upp i något antikvariat! Prästen var Karl-Erik Kejne.

Varje vecka fick jag på bestämd dag ta emot de mina (som f.ö. tog min frånvaro med gott humör), en annan dag min bror Birger och en tredje Björklid från Trots allt! Dessutom kom det så många andra vänner, och böcker, blommor, godsaker. ... Jag kan exempelvis nämna, att Martin Lamm med maka sände mej första delen av sin Strindberg-biografi och att Ester Nordhammar skickade rikliga prov på Vetekattens härliga bakverk.

Nej, inte for jag illa. Och inte hade jag den minsta känsla av att det var något märkvärdigt jag var med om, ingen som helst ansats till martyrgloria. Bara den goda, värmande samkänslan med vänner och idékamrater och ett visst medlidande med Sveriges stackars rädda regering, som måste hedra Hitler med att bura in pålitliga demokrater.

Något löjligt var det med censuren. Brev gick direkt efter genomsyn av fängelsets myndigheter. Men artiklar för pressen måste gå till Överståthållare-Ämbetet först. Där fastnade tre mycket oskyldiga ledare för Trots allt! som kunde tryckas först vid min återkomst på nyåret, och ur ett par bokrecensioner för *Folklig Kultur* utrensades några strofer av Karl-Erik Forsslund och en strof ur Pär Lagerkvists *Det sörjande Norden* — som den 17 januari lästes vid Bokens vecka i det av tyskarna ockuperade Köpenhamn!

Från min Långholms-visit fick jag en hel del erfarenheter och intryck. Att där fanns många tragedier. Att personalen, fackligt organiserad, var hygglig, även sådana vakter som skildrades som odjur i en viss herr Poukkas bok *Gröna ön*. På tal om den fick jag också veta något märkligt. Denne finske mördare, en av de ruskigaste personalen hade upplevat, sändes efter uttjänt straff ur riket, och kom han igen skulle han enligt svensk lag ha några månaders fängelse. Nå, han kom till Finland. Så kom ryssarna dit i december '939. Då flydde Poukka till Norge. Så kom tyskarna dit i april 1940. Då flydde Poukka på nytt. En dag kom över gränsen

till en svensk station i Värmland en man som gav falskt namn men avslöjades som herr Poukka. Han skulle lagenligt ha häktats och fått sina månader för otillåten återkomst. Men vad hände? Poukka begärde få telefonförbindelse med en bekant i Stockholm, ett papper kom snabbt från hög myndighet och lagen upphävdes: Poukka fördes i hemlighet genom Sverige direkt till Finland. Saken mörklades. Undantaget hade gjorts med hänsyn till hans sinnessillstånd ... Det finns chanser, om man har relationer.

Tre månader i fängelse, helst under sådana förhållanden som jag hade, är en bagatell. Men blir det längre kan jag förstå att det tar på nerverna. Min visit var alltså ingenting att skryta med. Och därför har jag heller inte velat bli med i den 1946 bildade klubben av politiska förbrytare. Där finns gamla kamrater till mej, som verkligen har varit med på allvar. Jag är för enkel.

Som slutvinjett till det här kapitlet kan jag ta mitt kanske vackraste minne från Långholmen: julafton 1940. Jag hade haft besök av familjen, fått en hel del brev och julklappar av vänner och njöt en stilla frid före läggdags med Gunnar Mascoll Silfverstolpes nyutkomna diktbok Hemland, där slutsidan gav den höga andakten, frihetens stridbara patos:

*Hemland —
våldet lät mig förstå
att jag också hör hemma där
jag aldrig skall gå.
Rättens och frihetens land
var det än finns,
grundat igår,
hägnat så länge man minns,
hemland som fyller
leden i Människans eviga front,
bortom min levnads idyller
sträckes i mörkret din stora hotade horisont!*

I bann hos socialdemokratin.

Tidigare anförda principuttalanden har visat, att jag i Trots allt! försökte vara lojal mot arbetarrörelsen, detta både för att jag alltså sedan ungdomen tillhörde den och därför att arbetarklassens frihetskänsla är frihetens viktigaste bålverk. Tidningen hade också i början en rätt hygglig arbetarpress, attacken mot mitt förmenta privatgeschäft domnade bort när vi bildade andelsförening, och när vi vid årsskiftet 1941-1942 flyttade över till Social-Demokratens tryckeri blev förhållandet till detta det allra bästa och var det så länge Trots allt! levde. Redaktionellt hade emellertid klimatet blivit kyligare sedan Zeth Höglund hösten 1940 ersatts som chefredaktör med Rickard Lindström.

Det vart tidigt klart, att det liberala inslag som fanns bland Trots allt!:'s vänner, och även i styrelsen, skulle väcka misshag på arbetarhåll, och det ska inte döljas, att vederbörande liberaler själva aktivt medverkade till det genom sina uttalanden. Motsättningen liberaler-socialdemokrater hade överhuvud skärpts sedan med trettitalet socialdemokratin hade riktat in sej på lång sikt på allians med Bondeförbundet och liberalismen alltså för lång framtid var hänvisad till oppositionens läger. Några av de liberaler, som stödde den partilösa Trots allt!, var folk som såg rött på den regerande socialdemokratin, som gav den skulden för allt, ehuru där ju rådde samregering, och som inte skrädde orden. Redan har omtalats, hur alltför stark liberal glöd hos Karin Schultz gav Förbundet Kämpande Demokrati något att tänka på, något som säkert även återverkade på bedömandet av Trots allt! Där var också Israel Holmgren, verklig vän till vår tidning och ytterst aktiv antinazist men bitter kritiker av socialdemokratin och särskilt Per Albin Hansson, som han gav huvudskulden för Sveriges undfallenhet för

Hitler. Holmgren understödde Trots allt! ekonomiskt, skrev broschyrer åt oss, for land och rike runt med föredrag mot nazismen och uttalade sej i tidningen utan att ta hänsyn till något annat än vad han ansåg vara Sanningen. Inte minst hans uttalanden i Trots allt! och broschyrerna retade socialdemokraterna. Och ändå hade vår styrelse lyckats förmå Holmgren att mildra några synnerligen starka uttryck.

Där var också en ung naturforskare och skald Åke Gustafsson i Svalöv, numera professor på Experimentalfältet och populär radioföreläsare, som på Förbundet Kämpande Demokratis förlag utgav en broschyr En demokratins dödgrävare, en samling citat av Allan Vougt med kommentar, först tryckt som artiklar i Göteborgs Handels-Tidning.

Till allt detta kom ytterligare, att våren 1943 bildades ett nytt politiskt parti Radikala Landsföreningen av folk, som vantrivdes med Folkpartiet och överhuvud samlingsregeringen. Partibildningen var utsiktslös, och jag gick inte med. Man kan ju inte tillhöra två varandra bekämpande partier. Jag skrev mitt ogillande i Trots allt! och fick tidningens årsstämma våren 1943 att uttala sej mot det nya partiet, Radikala Landsföreningen misslyckades också radikalt vid andrakammarvalen 1944 och försvann sedan hastigt ur svensk historia.

Här nämnda åtgöranden av liberala vänner till Trots allt! och självklart även rätt skarpa uttalanden av tidningen själv hade alltså skapat en förklarlig ovilja mot oss hos den socialdemokratiska ledningen — samtidigt med att massor av partiets arbetare stödde med prenumeration och lösnummerköp. Det som kom droppen att rinna över blev kanske dock en skrift jag gav ut i mars 1944. Tidigare hade jag i ledare och artiklar kritiserat såväl Per Albin som Sköld och Vougt. Nu kom jag — möjligen inspirerad av Åke Gustafssons broschyr — på en idé: att samla de allvarligaste uttalandena av några bland de politiker jag räknade som defaitister. Jag valde ut citat av Rickard Lindström, Allan Vougt och Harald Åkerberg, tre ledande socialdemokratiska tidningsmän, samt Ivar Österström, liberal journalist och vice talman. Alla dessa fyra hade enligt min och mångas mening gått betydligt långt i undfallenhet mot Hitler, ett par av dem hade rentav förberett sina läsare på att han skulle bli den definitive segerherren som hade en historisk uppgift och som man därför hade att foga sej under. Allt detta hårresande saker för den som aldrig trodde på Hitlers slutseger och aldrig ville ge opp ens inför en sådan. Jag samlade alltså en rad, som jag tyckte, tillräckligt fylliga citat, gjorde inga kommentarer och kallade skriften 1940 års män, efter benämningen på s.k. årsföreningar.

I den aktivt demokratiska pressen mottogs den med stor förståelse och termen ”1940 års män” accepterades allmänt. Men i socialdemokratins press kom den lilla skriften vreden att kulminera. Det råkade också vara valår och det skulle bli partikongress i maj. Den kongressen, till vilken även jag hade ställt opp men fallit igenom, tog opp Trots allt!s och Kämpande Demokratis synder till granskning och slog till med storsläggan. Den använde så där fyra timmar till debatt om oss och därtill en timme till debattens förspel. Och hur gick debatten? Den är värd några sidor referat.

Det började den 20 maj under rubrik utrikespolitiken. Statsministern-partiordföranden Per Albin Hansson inledde. Han erkände, att genomsläppandet av Hitlers Division Engelbrecht mot Ryssland var ”ett klart avsteg från den neutrala linjen”, ”ett klart brott mot neutraliteten”, men det betydde inte ”något intrång på vår frihet och vårt oberoende”. Regeringen hade inte fått något tyskt ultimatum men väl antydningar och alltid måst räkna med krigsrisk. Trots allt! hade 1940 varit för tvärsäker på segern, sa Per.

Senare på förmiddagen kom en journalist Evert Kumm, f.d. kommunist, opp och framförde ”med mycket stor tvekan” ett ärende. Statsministern hade berört Trots allt!, och kanske ”man från det hållet inte har någon större lust att blanda sig i debatten”, men ”den här byken” hade ”kanske ett intresse för landet i dess helhet”, och därför hade Kumm övervunnit sin tvekan och dragit opp frågan på kongressen. Han gick så in på Kämpande Demokratis och Trots

allt!s ”illojala verksamhet” av ”en mycket underlig samling människor som drivits samman”. Han citerade hårda ord om regeringen och Vougt. Skulle det nu bli ett socialdemokratiskt valnederlag i höst, så vore en av huvudorsakerna Trots allt! med sina 50 000 ex. ”och som har givits sken av att vara en partitidning, därför att ledande socialdemokrater antingen redigerat den, suttit i styrelsen för tidningen eller också — och det har ju varit fallet även med en person som tillhör partiets verkställande utskott — har givit tidningen sitt moraliska stöd”.

När jag nu först nio år efteråt har läst kongressprotokollet har det redan här slagit mej vem Kumm egentligen var ute efter: Zeth Höglund! Jag ska ge belägg på det.

Kumm var förvånad över, att inte partistyrelsen redan hade ingripit och ställt ”dessa partivänner” (i Trots allt!) ”i valet mellan att ge ut en sådan tidning och att tillhöra partiet”. Men det var fel att skylla ”enbart på Ture Nerman”. Man borde lägga ”huvudvikten på dem som moraliskt stött tidningen”. ”Att dessa moraliska stödjare har befunnit sig så högt uppe i partiets ledning, tycker jag ytterligare motiverar en förklaring, varför detta ägt rum.” Kumm ville också ha en deklaration från Stockholms-bänken, ”att majoriteten av Stockholms arbetarrörelse icke står bakom denna illojalitet”.

Nu kom annat emellan men debatten sköt ny fart morgonen den 22 maj, i samband med dechargen. Det gällde här bl.a. uppkomsten av särorganisationer, som kunde anses ”medföra risk för splittring inom partiet”. Dechargeutskottet hade emellertid ansett dylika tendenser som övergående kristidsföreteelser, som skulle komma att avvecklas med särskilt den tyska permittenttrafiken, och föreslog utan att nämna namn, att partimedlemmarna skulle manas att undvika tendenser som kunde mynna ut i splittring och nya partibildningar. Vikten av sammanhållning och lojalitet mot av ansvariga instanser fattade beslut underströks.

Utskottet hade alltså inte velat nämna några namn. Vad som främst åsyftades blev emellertid klart, då ombudet Peter Nilsson från Trälleborg genast tog ordet och redogjorde för en motion från Trälleborgs arbetarkommun, som hade fört fram frågan utan omsvep till kongressen. Utskottets uttalande var för matt. Det gällde ingen Stockholms-fråga. Saken hade visserligen sin rot i Stockholm men kändes kanske betydligt hårdare i landsorten. Och så berättade Peter Nilsson om Kämpande Demokrati:

Vi hade en dylik organisation bildad nere i Trälleborg, och jag kan ju säga att när särorganisationens kvinnliga ordförande kom till Trälleborg för att tala, slog hon ihjäl organisationen på den platsen. Hon talade nämligen om, att vårt svenska land regeras av medelsvenssoner, ja, en sådan som t.ex. regeringschefen var under medelmåttan. Detta blev för magstarkt även för de varma anhängarna av Kämpande Demokrati i Trälleborg, och på det sättet kom det sig, att organisationen där nere åtminstone officiellt slogs sönder.

Och nu hade Trälleborgs arbetarkommun gjort det uttalandet, att medlemskap i Kämpande Demokrati vore oförenligt med medlemskap i kommunen. Vilket Nilsson önskade, att också partikongressen uttalade.

Vem Kumms aktion siktade på och ville provocera var alldeles klart. Man ville få Zeth Höglund att ta avstånd från Trots allt! och dess redaktör. Nu gick också Höglund opp i debatten och gjorde det i ett mycket starkt anförande, där han kom vederbörandes förhoppningar på skam och djärvt tog Trots allt!s parti. Ty djärvt var det på den kongressen. Z. visste vad det skulle komma att kosta — och kom att kosta! — och att han hade sluppit det priset om han hade tagit avstånd.

Men Z. föll inte undan. Han polemiserade mot ”Stockholms-bänkens Kumm” och åberopade sin kritik mot partiledningen både som chefredaktör för Social-Demokraten och även i riksdagen. Han betonade, hur transiteringen av tyska trupper ”i det norska folkets sinne och hjärta framkallat ett blödande öppet sår, vars flöde det är mycket svårt att stilla, även om vårt land f.n. har slagit in på en annan politik”. Z. fortsatte:

Jag tror, att det icke minst ur den synpunkten har varit till gagn för partiet, att det dock fanns en opposition mot detta beslut, och att denna opposition, även om den inte på något sätt var avgörande för den förändring, som sedermera inträdde, i alla fall bidrog till den opinionsbildning, som åtminstone har medverkat till denna förändring av den svenska politiken.

Z. erinrade vidare om beslagspolitiken mot det fria ordet och nämnde ett beklämmande fall av undfallenhet, då utrikesdepartementet sökt hindra en för tyske ministern misshaglig rubrik i SocialDemokraten! Regeringspolitiken hade i åtskilliga avseenden varit för efterlåten, särskilt mot nazismen. Han minde om, att partiets tidskrift Tiden hade gjort ett mycket fränt angrepp mot Vougt och att Afton-Tidningen, LO:s organ, häftigt hade attackerat Sköld samt att i riksdagen Sandler, Undén och andra gått i mycket stark opposition mot vissa sidor av regeringens politik. Till sist varnade Z. för att i Norge skapa intryck att man ville fördöma dem som ”starkast ställt sig på Norges sida” och ”gjort sitt bästa för att skapa ett gynnsammare förhållande till det norska folket”.

Nu kom Kumm opp igen, ”glad över att Z. Höglund har tagit till orda på Trots allt!s vägnar, därför att det på så sätt blivit mera tyngd över inlägget”: ”Den närmast ansvarige för denna krisföreteelse har alltså förklarat en del av orsakerna till dess uppkomst.” Men ingen grupp av partiet har rätt att utnyttja stämningarna för Norge, ”stämningar som till följd av vårt lands utrikespolitiska läge icke har kunnat komma till uttryck i den lojala pressen på samma sätt, och att likaså använda t.ex. tryckfrihetsfrågan för att driva särpolitik”. Kumm tog också opp 1940 års män och anmärkte på, att Trällebogs-resolutionen inte nämnde Trots allt! Man borde vidare inte kräva uteslutning men att partivännerna bakom Trots allt! ginge ut frivilligt. Han föreslog följande uttalande:

Kongressen uttalar sitt beklagande över, att enskilda partivänner engagerat sig i en verksamhet, som genom personliga angrepp och ovederhäftiga uppgifter haft till uppenbart syfte att skada partiet. Tidningen Trots allt! och Förbundet Kämpande Demokrati har i en svår tid skapat misstroende gentemot partiets politik och vid flera tillfällen beskyllt ledande partivänner för nazistsympatier. Detta har skapat olust inom partiet. Kongressen riktar en enträgen maning till de partivänner, som ännu upprätthåller denna verksamhet, att ofördröjligen se till att den bringas att upphöra.

Kumms resolutionsförslag föranledde en mycket lång debatt på partikongressen, intressant för motståndsrörelsens historia men också för socialdemokratins. Under debatten anmärkte ett Stockholmsombud på, att Stockholms distrikt av det socialdemokratiska ungdomsförbundet hade visat illojalitetstendenser och de hade samband med Trots allt! Talaren provocerade Ewald Johannesson, som var ombud: man hade ju här en styrelseledamot i Trots allt!, som ingenting hade sagt. ”Detta är enligt min mening ett uttryck för en moralisk oärlighet av stora mått. Dessa människor borde icke tala om den höga och rena moralen.”

Johannesson begärde ordet. Innan han fick det sa Nilsson från Trälleborg, att han hade inte trott att Z. Höglund hade någon trasa med i Kämpande Demokrati-byken, ”men efter hans anförande här i dag förefaller det som om även den rörelsen emanerat från hans håll”. Gustav Vahlberg i dechargeutskottet, senare generaldirektör, fann utskottets formulering stark nog. Men han ville ”försäkra Kumm, att åtminstone majoriteten i dechargeutskottet har den meningen, att ett godkännande av dess uttalande innebär, att partistyrelsen, för att nu nämna ett namn, kan utesluta Ture Nerman ur partiet och även bör utesluta honom, om han fortsätter den verksamhet som han under några år bedrivit, och kanske även några andra med honom”. Till detta må fogas, att Allan Vougt i Arbetet den 23.5.1944 omnämner, att ”de flesta vet nog att en upprensning med de element som idkat samröre med syndikalister, liberaler, kommunister och — i vissa fall — Flyg-socialister inom Kämpande Demokrati, tidigare varit på tal inom partistyrelsen”. (Kommunister och Flyg-socialister fanns inga i KD!) Vahlberg sa också, att Höglund, som anförde AT, inte kunde få LO:s stöd i försvaret för Trots allt!

I debattens fortsättning polemiserade Z. Höglund mot Per Albin och förklarade sej — absolut sanningsenligt – inte ha haft något att göra med Kämpande Demokrati. Sven Andersson, Göteborg, senare statsråd, fann utskottets uttalande bra, och Gösta Elfving, Borås, senare chefredaktör för Morgon-Tidningen och senator, menade, att man borde inte bruka stora släggan mot Kämpande Demokrati. Där fanns kverulanter men också hyggligt folk, nu på väg ”tillbaka” till socialdemokratin.

Så kom Johannesson. Han ville göra Trots allt! mera rättvisa genom att se på de publikationer tidningen hade utgivit:

Medan alla andra inte ville eller inte vågade skriva något i bokväg eller broschyrväg om nazismen, utgavs det en rad böcker i sådan anda, som jag nyss talat om, på Trots allt!s förlag. Numera utger man litet varstans sådana böcker med ungefär samma innehåll och uttryckssätt, men då var det av en oerhört stor betydelse både för den svenska demokratiska opinionen och för våra kämpande brödraländer.

Under Johannessons tid i styrelsen hade Trots allt! aldrig angripit regeringens officiella neutralitetspolitik men ideligen avstegen därifrån. I dag trycker Morgon-Tidningen av skarpa ord ur den socialdemokratiska Östgöten mot Günther. Trots allt! har haft ”en oerhört stor mission att fylla, och det är därför jag ansett mig böra stödja den”. Johannesson hade ej tillhört Kämpande Demokrati (också riktigt). Han yrkade, att man borde rösta om Trots allt! särskilt. Beträffande KD och Radikala Landsföreningen var han enig med utskottet.

Och så kom Kumm tillbaka och sköt ytterligare in sej på Z. Höglund:

När det gäller Z. Höglund har jag inte sagt, att han har någon trasa med i Trots allt!s byk. Han har faktiskt överlämnat jobbet åt tvätterskorna. Men däremot vill jag spetsa till mitt uttalande så, att mot Z. Höglunds vilja skulle Trots allt! överhuvudtaget inte komma ut; han är den främste inspiratorn bakom tidningen. Han tog också ordet här såsom den främste att hävda de synpunkter som Trots allt! har hävdad.

Fredrik Ström fick, frånvarande, en släng av Kumm för krigisk tapperhet på ålderdomen, liksom professor Holmgren. Medlem av Radikala Landsföreningen finge man gärna bli om man lämnade socialdemokratiska partiet, men de som stannar kvar och driver illojal verksamhet dem ”vill vi ha brännmärkta”.

Valter Åman, sedermera TCO:s chef, fann sammanhållning väsentligast. Vi ska inte avsäga oss vår kritikkraft. ”Men när vi har en socialdemokratisk riksdagsgrupp och denna har intagit en viss ställning i väsentliga frågor, då måste det vara vår huvuduppgift att övertyga medborgarna om att denna politik är riktig och inte motsatsen.” Åman blev följande år medlem av riksdagsgruppen. Men det är kanske inte alldeles säkert, att partiet godtar hans princip att ledas av riksdagsgruppen.

Rolf Edberg, Göteborg, Ny Tids redaktör, riksdagsman 1948, opponerade mot att Trots allt! ”tagit monopol på Norges lidanden och vägrat att se och höra vad andra har sagt i detta sammanhang”. Nej tack! Trots allt! snappade tvärtom opp alla starka uttalanden för Norge, helst i den socialdemokratiska pressen. Tyvärr var de inte så lätta att hitta. Edberg fortsatte:

Jag tror, att detta hänger samman med, att det i själva verket inte alls har gällt Norge, och inte tryckfriheten heller, utan dessa ting har gjorts till medel i en kamp som gällt någonting helt annat: det har bl.a. varit vissa personliga motsättningar som gjort sig gällande och det har gällt att i den striden utnyttja alla de kampmedel som förhållandena har kunnat leverera.

Återigen tydligen Höglund! Så snedvriden var uppfattningen på den ”lojala” sidan. Edbergs beskyllning var ett lågvattensmärke i kongressdebatten.

Till sist kom ett uttalande av Per Albin mot Höglund men också en släng åt Afton-Tidningen för en fras: ”den neutralitetsidioti som sprutar ur samlingsregeringens mun”. (AT var tydligen

ibland lika ful i mun som Trots allt!) Detta och mycket annat hade oroat, men partiledningen hade visat tolerans. Kumms förslag till uttalande kunde enligt PA ha varit bättre skrivet, men han fann dock inte skäl att remittera det till redaktionsutskottet.

Vem som hade kommit opp med Kumms förslag är okänt. Inte heller vet jag hur aktionen planlades och vilka trådar som hade spunnits mellan honom och partichefen. Av dennes yttrande om bristfälligheten att döma blåste tydligen PA vidare med vinden från Kumm.

Och så var den långa dechargedebatten om Trots allt! och Kämpande Demokrati slut och man gick till votering. Först antogs dechargeutskottets förslag rörande särorganisationer med under debatten framställt ändringsförslag — ett understrykande av regeringens neutralitetspolitik. Till röstningen om Kumms förslag rörande Trots allt! och KD begärde 38 medlemmar, alla från Skåne, namnupprop. Sådant följde, och kongressen antog sedan Kumm-resolutionen med den förkrossande majoriteten 303 röster mot 15. 22 ombud var permitterade och 10 avstod från att rösta.

Omröstningen var ett verkligt belägg på det svenska arbetarpartiets osvikliga lojalitet. Det var värdefullt att få namnuppropet. I majoriteten möter denna lojala massa, till stor del dåvarande och blivande riksdagsmän — jag räknar hittills drygt 40, inklusive ett par blivande statsråd — men dessutom några som jag inte hade väntat men där det snarast gällde ”neutralitet” österut och därför motvilja för Trots allt! Där var också några klara Sovjet-sympatisörer.

Mot bannbullar röstade följande 15 man — deras namn bör bevaras i denna bok: B. Erik Karlsson, Olovström, Harald Hjern, Ernst Jungen, Ebbe Linde, Göteborg, Sigfrid Jonsson, Alsen, Aron Borelius, Lund, Helge Berglund, Sundbyberg, Carl Albert Andersson, Wilhelm Forsberg, Georg Branting, Sigvard Cruse, Ewald Johannesson, Zeth Höglund, Stockholm, John Eriksson och Ernst Rosenlund, Norrköping. Av listan på permitterade kan man få fram vilka som var kvar men avstod. Östgötarna var oppositionella. Arbetarbladet i Gävle, som kallar kongressens behandling av Trots allt! och Kämpande Demokrati ”en sannskyldig kättarprocess”, talar om ”den kompakta majoritetens blodtörst” och nämner ironiskt, att ombuden från Östergötland ”väckte en pinsam uppmärksamhet genom att antingen rösta nej eller avstå”. Det smickrar en gammal östgöte att höra det om sina landsmän.

Jag har med citat hävdad, att attacken på Trots allt! och Kämpande Demokrati i högre grad gällde Zeth Höglund, som var fullkomligt oskyldig i båda synderna — alltså en ny scen i den gamla kampen Z. Höglund—Per Albin Hansson. Kongressens nu följande partistyrrelseval bekräftar tillfullo den uppfattningen. Höglund slogs ut ur partistyrrelsens verkställande utskott. Till detta valdes: Wigforss med 331 röster, Möller 330, Åman 253, Erlander 244, Strand 205, de tre sista nyvalda. Närmast i röstetal kom Rickard Lindström med 97, Alva Myrdal 91, Z. Höglund 64 och Disa Västberg 33. Till suppleanter i VU insattes Gustav Vahlberg med 297 röster, Frans Severin 289, Anders Nilsson 288, Rickard Lindström 282, Einar Norrman 271, Fritiof Ekman 260 och Disa Västberg 218. Närmast kom Georg Branting med 189. Även Branting fick betala sitt partitagande med att förlora sin suppleantplats i partistyrrelsens VU. Höglund kandiderade inte som suppleant.

Härmed försvann Zeth Höglund från socialdemokratins partiledning efter tjugu år. Per Albin hade tagit hem spelet. Z. fick helt övergå till Stockholms kommunalförvaltning.

Vad röstningen gällde har till yttermera visso Kumm två år senare klart omtalat i sin tidning Oskarshamns Nyheter (15.5.1946):

Vi ska i detta sammanhang helt utelämnas Trots allt!:s roll som fraktionsorgan inom socialdemokratien. Det var om den saken och inte om Ture Nermans utrikespolitiska linje som partikongressen 1944 uttalade sig. Den resolution, som då framlades mot Zätas och Nermans partisankrig inom partiet ...

Pressen sysslade en del med kongressens bannbulla. Morgon-Tidningen konstaterade kompakt partikongress mot Trots allt!, och partiet utgav ett helt nummer av Fakta SAP om de två syndkomplexen, sedermera uppfriskat i en broschyr om Trots allt!s redaktör till höstens andrakammarval. Den nazistiska Dagsposten var förstående, skrev den 24.5 en ledare om Renlighetsakten på partikongressen. Socialdemokratins press följde kongressmajoriteten med ett par undantag, där man kunde se något gott även på syndarsidan. Arbetarbladet först(d, att kongressen reagerat mot misstänklighörandet av partiets förtroendemän:

Det skulle emellertid ha varit klädsamt, om man till allt klandret också velat foga några erkännansamma ord om den roll Kämpande Demokrati och Trots allt! dock i alla fall spelat i kampen mot de krafter som önskat bryta ned vår demokratiska samhällsordning, ödelägga vår medborgerliga frihet och förvandla vårt land till en nazismens lydstat. Denna kamp har förts med verklig bravur och den har icke varit utan sina gynnsamma verkningar. Man bör inte heller glömma, att den fördes även på en tid då de tendenser som representerades av ”1940 års män” hotade att förvandla vårt eget parti till ett defaitismens hemvist. Det finns en del som man med fog kan klandra Kämpande Demokrati och Trots allt! för. Men det finns också en del — och det är den viktigaste delen — som man bör hålla dem räkning för!

Partikongressens bannbulla efterlevdes inte riktigt av partiets ungdom, upptäckte Aftonbladet med oro den 30.5; en rubrik meddelade: ”PA:s ungdomar propagerade för Trots allt! Politisk sensation vid Råsundastadion ...”

Den ungdomen!

Vad beträffar Trots allt!s utgivning fick — trots hotet i uttalandet av Gustav Vahlberg — partikongressens bannbulla ingen som helst effekt. Såväl tidningsstyrelsens ordförande som tidningens redaktör förklarade offentligt, att de inte kände sej skrämda utan ämnade fortsätta trots förbudet för partivänner att ha något med tidningen att göra. Och Trots allt! fortsatte att utkomma tryckt (och tryggt) hos Morgon-Tidningen ännu två år — så länge den levde. Varför skulle förresten MT släppa en god kund? MT annonserade t.o.m. i Trots allt!

Kämpande Demokratiska Stockholms-avdelning protesterade skarpt mot bannbullen och Trots allt! ägnade sitt närmaste nummer till en allvarlig protest och påvisade vad tidningen och förlaget hade velat och presterat.

Visst var Trots allt! en krisföreteelse. Den försvann ju även, som periodiskt organ, när krigskrisen var över och den inte längre hade nog marknad. Då kom också ett visst erkännande från högre ort. Man får väl tolka det så, då dess redaktör av statsminister Hansson insattes i en officiell nämnd för att granska befordringsärenden för statsanställda misstänkta för nazism. Och förresten har Per Albin till en vår gemensamme vän, en riksdagsman i andra kammaren, gett ett erkännande. Denne hade vid ett tillfälle efter kriget sagt, att motståndspressen (GHT och Trots allt! etc.) gjorde väl ändå en viss nytta för att hålla svenska folkets humör oppe. ”Joo”, hade PA svarat, ”man kan kanske säga, att den gav större stadga åt vår hållning.”

Nå, jag kvitterar gärna med erkännandet, att regeringen hade det svårt. Alla de fyra ”1940 års män” är nu döda. Med två blev jag vän efteråt: Rickard Lindström och Harald Åkerberg. Vougt såg mej aldrig mer när vi råkade passera varann. Österström gick tidigt bort. Mitt erkännande om regeringens svårigheter innebär dock inte någon ändring i min syn på den förda politiken. Regeringen och dess anhängare — i alla partier — kunde ha varit mindre eftergivna för Hitler. Och det var ju bara den överdrivna undfallenheten Trots allt! kritiserade. Undfallenheten direkt och i form av undertryckandet av vårt fria ord.

Goda vänner, trogna grannar.

Trots allt!s styrelse bestod alltså av en blandning socialdemokrater, syndikalister, liberaler och partilösa — överhuvud vad man kunde samla i krigstid då massorna hukade parti-

solidariskt. Tidningens vänner utanför styrelsen var samma sorter och så folk i allmänhet som gladdes åt att finna en röst för vad de själva tänkte. Detta må kallas lösligt, men den känslö- och tankegrund varpå vi samlades var motsatsen till löslighet, den var kärna.

Solidariteten var stor och tog sej gripande uttryck. Många välkända svenskar hörde till tidningens vänner. De fanns ända opp i kungahuset, främst prins Wilhelm, som trots neutraliteten och till regeringens förargelse sjöng ut starkt mot mänsklighetens bödlar och muntligt och skriftligt uppmuntrade Trots allt!:'s redaktör.

Tidigare har jag berättat, hur Arthur Engberg som statsråd privat stödde mej och att själva Westman förklarade, att regeringen inte hade något emot Trots allt! Bland politikerna var mina gamla kamrater Fredrik Ström och Zeth Höglund starka stöd. Ström gav under transportförbudet regelbundet veckobidrag. Z. bistod som nämnt med notiser och pressuttalanden i Social-Demokraten och eljes med reklamuttalanden. Men han var visst inte tidningens spiritus rector. En god vän och medarbetare — liksom nästan alla gratis — var E. G. C. Brandt, som snart gjorde sej omöjlig i riksdagen för sin radikala hetta. Georg Branting skrev en god bok Lagröta för vårt förlag och var en trofast vän på partikongressen 1944. Och bland f.d. politiker och ämbetsmän — vem har mera rättrådig och helhjärtat ryckt opp i all frihetskamp än Anders Örne! Självklart uttalade han sej ofta i Trots allt! och bistod oss på olika sätt, liksom han var mycket aktiv i Tisdagsklubben.

Bland vetenskapsmän var Israel Holmgren en av Trots allt!:'s mest trofasta vänner och gav likt Ström veckounderstöd i vår svåra tid. Hans gärning i frihetens tjänst har redan berörts. En betecknande episod minner om hans impulsiva aktivitet. Under Hitlers krig mot Norge ryktades, att tre norska chaufförer, som tvungits transportera tyska trupper, hade kört sina med Hitler-soldater fullastade bussar utför en brant, varvid alla omkommit. Historien har senare dementerats, men den tände många i het beundran för heroismen, och Israel Holmgren donerade genast 300 kronor till fördelning bland de omkomna chaufförernas efterlevande genom norska legationen. Gåvan åtföljdes av några rader: ”Denna stolta självupppoffring i fosterlandets tjänst är ett föredöme för oss alla. För att ge ett uttryck åt min personliga beundran och vördnad inför detta hjältemod” etc. En av Stockholms stora tidningar skulle överlämna summan och införa uttalandet men kom av någon anledning att backa. Israel bad då mej utföra uppdraget och införa hans hälsning i Trots allt! Så skedde.

En annan vetenskapsman som stod oss bi på olika sätt var Ture Arne. I juryn i det svåraste åtalet, nr 3, satt Nils Ahnlund och Torsten Fogelqvist. Natanael Beskow var solidarisk i uttalanden. Johnny Roosval visade på flera sätt sin samhörighet. Alfred Petrén var en av Trots allt!:'s intensivaste vänner, njöt av att i spårvagnar och bussar demonstrativt läsa tidningen. K. A. Andersson, Gunnar Aspelin, Sven Cederblad, Bertil von Friesen, Harald Hagedahl, Josua Tillgren, Gunnar Westin Silverstolpe m.fl. hörde mer eller mindre till kretsen. Maj och Yngve Lorents likaså, fast närmast till Nordens Frihet. Bertil Stålhane stödde oss frikostigt. Johan Richert skrev sin indignation. Min bror Birger var varm vän och medarbetare. Och i kärt minne bevarad är den senare avlidne doktor Georg Fogelgren, som bistod Trots allt! Ekonomiskt och dessutom i de besvärliga åren uppvaktade dess redaktör med ägg och smör och andra godsaker! Det hade också sina goda sidor materiellt att vara den redaktören. Kontakten förde Fogelgren och mej samman i återblickar på ungdomstid och i syn på nu och framtid.

En lång rad författare och konstnärer stod Trots allt! nära. Av de äldre i främsta ledet Gurli Hertzman-Ericson, alltid med där det gällde höga värden, frihet och rätt, hela tiden vår styrelsemedlem, ofta talare på våra möten, Frida Steenhoff och Ellen Hagen, detta utomordentliga systerpar, den alltid stridbara Marika Stiernstedt, Anna Lenah Elgström, Ludvig Nordström, Hedenvind-Eriksson, Alice Lyttkens, Eyvind Johnson, Gunnar Beskow, Axel Strindberg, Henry Peter Matthis, min gamle studentkamrat Giovanni Lindeberg och

andra. Bland konstnärer har jag redan nämnt Isaac Grünewald, som målade Trots allt!s storslagna affisch. Där var också Bertil Lybeck och vår ovärderlige faste tecknare Ivar Starkenberg. Gösta Chatham skänkte ett par teckningar innan han försvann i fiendeläget.

Av tidningsmän som med sympati följde Trots allt! hade vi i Göteborgs Handels-Tidning Torgny Segerstedt, Knut Petersson och Harald Wigforss, J. A. Selander i Eskilstuna-Kuriren och familjen Pers i Vestmanlands Läns Tidning. Ivar Harrie var sympatisör. En mycket god vän var gamle förnämlige radikalen Valfrid Spångberg, som i Tidningsutgivarnas opinionsnämnd ensam av tre motsatte sej Pressbyråns bojkott av Trots allt! i den svåra tiden. Torsten Tegnér skrev vänligt i Idrottsbladet och annonserade även. I den socialde mokratiska pressen hade tidningen sin främste vän i N. S. Norling i Arbetarbladet. Arbetaren under Albert Jensen gjorde en egen stark insats för friheten och Arbetarens tryckeri hjälpte även Trots allt! genom att ta sej an trycket av det ekonomiskt tvivelaktiga bladet.

Ett par prästmän må nämnas: biskop Gustaf Aulén och komminister Per Gyberg. Andra har utifrån landsorten brevledes röjt sina sympatier. Bland lärare står i särklass framför alla andra Gillis Hammar, flitig skribent i Trots allt! Rektor Johannes Hallbäck i Umeå var också en riktigt god vän. Niklas Bergius och hans maka Eva von Bahr kan tidningen tacka för stort ekonomiskt stöd. Detsamma gäller eldsjälens direktör Malcolm Lilliehöök.

Från känt folk inom arbetarrörelsen var inslaget relativt svagt. Socialdemokraternas ledning behövde verkligen inte oroa sej. Jag har redan nämnt namnen Fredrik Ström och Zeth Höglund, Emil Malmborg, Sigvard Cruse och John Bjuvberg. Charles Lindley var en livlig anhängare, kunde i Trots allt! trycka det han inte fick in i regeringspressen och är överhuvud en enveten frihetsman. Trots allt! fick uttalanden av gamla vördnadsvärda Elin Engström och Fabians goda Maja. F.d. ungsocialisten från nitti-talet, numera bokförläggaren m.m. Karl Börjesson gav mej spontant en gång på gatan en större sedel till tidningen.

Från nykterhetsrörelsen hade vi utom Björklid goda vänner i Oskar Franzén, som annonserade Oskar Eklunds förlag redan i startnumret 1939, J. L. Olsson som satt med i styrelsen, August Ljunggren och Ingvar Laurin — f.ö. också brodern Nils.

Av enskilda bekanta i övrigt erinrar jag mej den klassiske skridskokungen Ulrich Salchow. En dag kom doktor Aron Lindström opp med en god sedel.

Och där var många många andra som borde nämnas. Men alldeles särskilt vill jag tacka och prisa damerna och alldeles extra särskilt de äldre. I min ungdom sjöng jag de unga flickornas lov. Det är inte bara årens s.k. tyngd som har gjort, att jag nu främst hyllar de äldre damerna, de ännu i anden levande. Utan dem hade idélivet sjunkit ännu djupare. En dag när vi hade det som värst i portföret kom Gertrud Bergström med ett par hundra kronor, och hon förblev Trots allt!s aktiva vän. Signe Bergman kom ofta på besök, god och rar och trosvis för vår gemensamma sak. Ester Nordhammars grandiosa ekonomiska stöd har jag redan redovisat. Lydia Wahlström skrev i tidningen och gick till Westman för att få den fri ur transportförbudet. Amelie Posse var vår lidelsefulla medkonspiratör mot fegheten. Anna Lindhagen medarbetade. Ellen Kleman och Gurli Linder fanns med bland andelsägarna i begynnelsen. Elsa Thulin understödde hängivet. Gwendoleen Fleetwood och Ingrid De Geer var med — nu rör jag mej bland de något yngre damerna. Hit hör också Karin Schultz, redan omtalad från styrelsen. Goda vänner till tidningen var fruarna Maud von Steyern och Greta Lamm, som visade sin vänskap i pengar och hjärta.

Det må vara pinsamt för våra fiender: med utlänningar hade Trots allt! mycket få förbindelser. Men goda — med norrmännen i Sverige. Minister Jens Bull och andra visade demonstrativt sin solidaritet, jag återkommer strax till dem. Och så var det en till — brittiske pressattachén Peter Tennant. Det förekom inga som helst ekonomiska stöd till Trots allt! från hans legation,

men jag mötte Tennant här och där i familjer, fick del av hans syn på läget och blev en gång hembjuden till honom och av honom varnad för nazistiska planer mot Trots allt! som han hade hört antydast.

*

Jag har lämnat en lång namnlista på känt folk kring Trots allt! Den har sin betydelse för att ge tidningens atmosfär. De vännerna hör också skylta med vackert betyg — liksom Trots allt! på sin tid publicerade Dagspostens aktieägare av annan anledning. Men Trots allt! hade också många okända eller anonyma vänner som här borde tackas. T.ex. de hundra medlemmarna av en fackförening ute i landet, som tecknade to öre var på tidningens stödfond och alla skrev sitt namn på listan. Och andra, organisationer och enskilda, som skyltade i insamlingen vecka efter vecka i startkvartalet.

I en stor stad i södra Sverige satt en gammal pensionerad rådman, bror till en av våra främsta skalder kring sekelskiftet. Han skickade en lång tid regelbundet 10 kronor av sin pension och ofta ett uppmuntrande brev. Det var under transportförbudet 1940. Men han skrev belåtet: ”Jag får tidningen varje vecka.” Varifrån? Jag vet inte. Där var en 81-årig dam som skänkte en premieobligation av 1889. Där var en postmästarinna ”någonstans i Sverige”, som triumferande skrev och talade om, att hon fick tidningen trots förbudet och läste den varje lördag tillsammans med ett par av ortens bönder. Där kom många vänliga brev, ovänliga också men betydligt färre och alltid anonyma. Då och då kom det blommor.

Solidariteten räckte till även för Trots allt!s kolportörer, de åtta som stod på olika håll i Stockholm under transportförbudet och inte fick bjuda ut tidningen, bara stå och skylta som dövtumma. I ett par fall bjöds sådana kolportörer på kaffe, i ett känt fall även på middag. En kolportör fick av en äldre herre 20 kronor, som han överlämnade till tidningen. Ja, den fick ibland bidrag av kolportörerna själva.

En alldeles särskilt stimulerande historia var spridningen av Trots allt! i Stockholm den 1 maj 1940, då ett antal studenter och andra ungdomar sålde massor av den vid de stora partiernas det året gemensamma demonstration.

På tidningens treårsfest hade jag tillfälle att tacka Trots allt!s vänner och peka på, att även om vi efter segern åter skulle söndras i socialgrupper och partipolitik, kampens svåra tid hade dock givit oss något ovärderligt:

Men då är det gott att veta, att det fanns och finns frihetsvänner i alla demokratiska partier. Det är en oförgänglig vinst av de här mörka åren, då vi socialistiska internationalister har kunnat samarbeta fullt kamratligt med utpräglade liberaler och högermän i de mänskliga idealens tecken. Det kommer att göra det lättare för oss alla att i framtiden skilja på sak och person, att se människan som det viktigaste. Partier är nödvändiga, ”parti är fria staters liv”. Alltså fria partier, inga statspartier! Men störst av allt är mänsklig solidaritet.

Jag är kamptiden tacksam för den lärdomen.

*

Många av Trots allt!s vänner hörde intimt samman med två sammanslutningar som uppkom av samma skäl som tidningen, d.v.s. som motståndsrörelser: Tisdagsklubben och Förbundet Kämpande Demokrati. Om *Tisdagsklubben* har ”klubbens moder” Amelie Posse berättat i sin bok Åtskilligt kan nu sägas. Man får hoppas, att ännu mer kan komma fram. Några protokoll från våra sammanträden finns tyvärr inte. Allt skulle ju av politiska skäl vara så informellt. Och ingen har — veterligt — ens bokfört vilka föredrag och diskussioner som förekom där tisdag efter tisdag under så gott som hela kriget. Jag var med på ett förberedande rådslag hemma hos initiativtagerskan Amelie Posse strax innan vi satte igång den historiska 9 april

1940. För Trots allt! hade sammanträdena stor betydelse som stimulans och för de upplysningar som där gavs om tillståndet i stora världen, särskilt från Norge, varifrån vi ofta hade besök. Våra nordiska broderfolks representanter i Sverige räknades också som goda medlemmar då de ville vara med, och åtskilliga i deras frihetskamp ledande gladde oss med sin närvaro.

Vad Tisdagsklubben hade kunnat bli under än allvarligare förhållanden är omöjligt att säga. Där tycks också ha funnits avläggare av klubben på sina håll ute i landet.

Att teckna Amelie Posses porträtt är en verkligt frestande uppgift men så svår att den måste lämnas till kunnigare konstnär — och med större utrymme. Utrymme inte för att Amelie är en beaktansvärd fysisk volym men för den andliga vingbredden. Hon är också en mycket säregen företeelse, denna dotter av högadeln med de mest demokratiska fasoner, denna kungahusets väninna och frihetens, sjuk, ofta sängliggande i månader men vitalare än tio vanliga friska, sjutti år gammal nu i prästbetyget men sjutton i sin stridbara amasons själ. I sina böcker och sitt tal har hon en yvig och detaljrik berättarglädje som rycker läsaren-åhöraren med i lusten åt både den breda, stundom groteska humorn, äventyren och det varmt mänskliga hjärtelaget. ”Grevinnan” hör snarare hemma i frihetens adelskalender än i bördens.

När Amelie 1944 fyllde sextio, var en fest ordnad på Stallmästargården, en oförglömlig kväll i segerns gryning, där vi alla stående sjöng Marseljäsen med Amelie som centrum hägnad av prinsarna Eugen och Wilhelm, båda med av bräddfyllt hjärta och den långe Pewe med sina armar nästan oppe i taket av hänförelse. ”Det franska blodet svallar”, sa Eugen. På den festen sjöng Isaac Grünewald en av Karl Gerhards kvickaste visor (KG var själv förhindrad närvara), en hyllning till festföremålet efter en av hans mest kända schlager kallad: ”Och så kommer det en Posse.” Visans publicering har varit förbjuden. Med risk för åtal återger jag ett par avsnitt, först första refrängen:

*Och så kommer det en Posse
med en tunga som en rakkniv vass.
Frygisk mössa har hon på se',
ty hon älskar slåss med Barrabas.
Hon är nå't av renässanska,
så stolt och tjeck.
Hon är Stockholms partisanska
och UD:s skräck.
Hon för Riddarhusets Possar
är den effektivaste reklam,
fast av fasa snart nog lossar
hennes stamfar ur sin tunga ram.
Men Danton och Robespierre
de säga: ”Vi
var nog inte mycket värre
än Amelie — Amelie, Amelie.”*

Och så slutversen:

*Den tjeckiska legationen
och hon är samma begrepp.
Gemensam byk
med Masaryk
har hon haft. Bakom raiden mot Dieppe
står denna kvinnopersonen.
Gu' vet om Churchill ej ment,*

*när andra fronten en gång kommer, om det också blir sent:
att då kommer det en Posse
i en roddbåt över Pas-de-Calais.
Springer gör var Volksgenosse
när de Amelies gestalt får se.
Hitler börjar häftigt stimma
men blir snart stum
när med henne han en timma
har delat rum.
Roosevelt och Churchill, Stalin
tåga in där förut låg Berlin.
Som Jeanne d'Arc får våran Malin
i Paris en guldstaty så fin.
Churchill säger: "Meine Knapen,
där fick ni tji.
V å r a t hemmeliga vapen
är Amelie — Amelie, Amelie!"*

Och därmed lämnar vi Amelie Posse, om vilken en bok kunde skrivas mycket tjockare än denna, om henne som frihetskämpe, som flyktingarnas uppoffrande vän, som ingenium och hjärta. En stor A-människa, redan i livstiden legendarisk.

*

Tisdagsklubben var vad Stockholm beträffar huvudsakligen frekventerad av s.k. intellektuella och liksom överhuvud motståndsrörelsen mest av radikala "borgerliga" och socialdemokrater, oppositionella mot den officiella undfallenheten. Som ordförande för kvällen satt ofta Anders Örne, ibland Gordon Stiernstedt eller Otto Wangson. En aning "folkligare" karaktär har väl Förbundet Kämpande Demokrati haft. Om dess bildande har jag tidigare berättat. Det är heller inte min sak att här försöka skriva dess historia, som för övrigt inte är avslutad än och som en gång bör komma. Här ger jag bara några korta upplysningar. Kämpande Demokrati har stått Trots allt! mycket nära, ja, efter kriget beslöt Stockholms-avdelningen att räkna tidningen som sitt organ om den levde opp igen.

Förbundet Kämpande Demokratiska program är förut återgivet. Dess ställning till alla diktaturer var från början helt klar. För att ytterligare dokumentera inriktningen mot även Stalins anhängare gjorde förbundets styrelse 1942 ett uttalande, vari uttalades förståelse för ryska folkets försvar av sitt land men också att Sverige måste skydda sej mot all propaganda i andra staters tjänst och att kommunisterna i Sverige lyder under Sovjet-Unionen. Deras kränkningar av svensk lag måste därför beivras. Uttalandet slutade:

Kan under de nu ändrade förhållandena — med Sovjet som de stora demokratiernas militära bundsförvant — kommunisterna från Kommunistiska Internationalen godtagas såsom medlemmar i Förbundet Kämpande Demokrati? Förbundets namn och program anger klart, att principiella diktaturanhängare icke hör hemma i denna demokratiska kamporganisation. Någon annan inställning till kommunisterna är omöjlig för Förbundet Kämpande Demokrati, innan demokratien som princip erkänts av Sovjets statsledning och omsatts i handling, inrikes- och utrikespolitiskt.

Förbundet Kämpande Demokrati växte under kriget ut till en riksorganisation, som hösten 1943 kunde redovisa tjugusex lokalavdelningar landet runt och två ungdomsavdelningar, sammanlagt oppåt 2 500 medlemmar. Avdelningarnas adresser annonserades gemensamt i Trots allt! under flera år.

Som förbundets ordförande fungerade i fyra år fil. lic. Karin Schultz, i vars hem vi hade våra styrelsemöten. Hennes livliga temperament har jag tidigare talat om. Stridbart rapp kunde hon

råka ut för fataliteter. En dag 1943 kom hon gående i närheten av Vasateatern och attackerades av en nazistisk flygbladsutdelare. Hon slog impulsivt ifrån sej och slog till hans flygblad, dock utan att han tappade dem. Omedelbart ryckte en nazikvinna fram ur omgivningen och vittnade för en hastigt tillkommen polis. Karin Schultz, som väl inte kände nazisternas metod med påpassliga ”vittnen”, måste med till poliskontoret och nödgades i sinom tid böta 20 kronor för ”förargelseväckande beteende”. Hon var på väg till en föreläsning. Publiken satt dock kvar tills hon något försenad infann sej. Historien är karakteristisk för den rättfram heta Karin. Som jag högaktningsfullt skulle vilja jämföra med Blenda av Småland och en aning Kata Dalström.

Nyåret 1944 avgick Karin Schultz som KD:s riksordförande. Hon efterträddes av redaktör A. Emil Jacobsson i GHT. Som kassör fungerade så länge det fanns någon kassa att fungera med den syndikalistiske idealisten Gunnar Svensson. Övriga riksstyrelsemedlemmar var länge Gillis Hammar, Carl Randze och Harry Rydberg, vilken ofta livade stämningen i kretsen med sin luta. I Göteborgs-avdelningen var bl.a. professorerna Gunnar Aspelin och Harald Hagedahl, fru Ellen von Sydow och bokhandlare Theodor Högberg verksamma, i Gävle-avdelningen var folkskollärare Gösta Ahlstrand den centrala kraften, i Borås stadsbibliotekarien Gösta Östling, i Örebro folkskollärare Emanuel Björling, i Stockholm rektor Gillis Hammar.

Förbundet verkade med föredrag, där särskilt professor Israel Holmgren var livligt i farten, med tidvis stora möten i Stockholm och Göteborg och även andra städer, med några broschyrer av Gillis Hammar, Gunnar Aspelin och Åke Gustafsson samt vid ett tillfälle i valrörelse: 1942 års kommunalval. Förbundet var då lokalt så kraftigt, att det slog in några medlemmar — partimässigt socialdemokrater — i kommunalstyrelsen i Karlskrona och Skoghall. Inte underligt att socialdemokratiska partiet började bli oroligt. Vi sprängde kanske rangordningen på dess representanter.

Alltefter som demokratins krigsframgångar växte och svenska folket lugnade sej sjönk nu såväl Kämpande Demokrati som Trots allt! och vid krigets slut levde väl egentligen bara tre av förbundets avdelningar: Stockholm, Göteborg och Örebro. I dag en liten grupp i Örebro och en lite större i Stockholm. På papperet har den senare hundra medlemmar. Dess möten samlar så där tjugutretti trogna, en kärna av äldre folk som är med sedan krigstiden och som tyvärr blir ett år äldre för vart år. Sammanträdena hålls under säsongen en gång i månaden och är goda, med ofta mycket värdefulla föredrag och alltid livliga och givande debatter. I dem deltar med lidelse fru Kjersti Strid och lugnare gamle styrelseledamoten från förbundet och Trots allt! Carl Randze. Avdelningens sekretariat och kassa sköts med nit av fru Ester Wäre, med hjälp av make. Kassan är inte betungande.

Den centrala gestalten i Kämpande Demokratiska Stockholms-avdelning är från första början rektor Gillis Hammar. Hammar är en av de mest levande kultur- och frihetsmännen i detta land. Fostrad som student av Hans Larsson i humanitetens evangelium — och lag — har han i arbetarrörelsen stått närmast syndikalisterna och har deras frihetspatos och känsla för individens människovärde. Han blev rektor för Birkagården efter Natanael Beskow, en av de få verkliga kristna på svensk botten, och har i sin skola fostrat generationer av idéungdom, som älskar honom för hans blida men envisa idealitet. Hans lärargärning hör till de stora.

Vad fascism och nazism var förstod Hammar från första början. Hela hans stridbara själ reste sej till värn för det hotade människovärdet. Han gjorde under Hitler-tiden ett stort verk för flyktingarna, de olyckliga människospillror som sköljde opp på våra kuster. Ständigt var han i elden och fäste genom artiklar och föredrag uppmärksamheten på bristerna i svensk flyktingspolitik samtidigt som han utförde en rad personliga räddningsaktioner för flyktingar

hos myndigheter och enskilda. Självklart var han också en av det kämpande Norges främsta vänner i Sverige.

Med Gillis Hammar i spetsen har den lilla skaran i KD:s Stockholms-avdelning i all sin ringhet förstått tiden och inte lagt ner vapnen vid Hitlers fall. KD:s program från 1939 står sej, och nu gäller det särskilt österut. Växer skaran inte med ny ungdom, så är den dock ett frihetens gamla garde, som visserligen blir allt äldre men som ändå kommer att dö förrän det ger sej.

Och vad kan man mera begära?

*

Grannas är närmast och hur än Trots allt! sökte hålla det internationellt mänskliga intresset oppe för alla lidande och för liv och frihet kämpande folk blev det de närmaste och mest besläktade grannarna som tog det mesta intresset. För Finland tog tidningen klart parti mot det överfallande Ryssland 1939. I andra omgången, där Finland gick, eller drogs, med Hitler, var känslan mindre stark — och det var väl naturligt.

Norge var det allra närmaste broderlandet. Både därför att Norge från början kämpade så intensivt för sin frihet och därför att jag från ungdomen var betydligt gripen av norsk dikt och kultur överhuvud kom Trots allt! att alldeles särskilt sluta opp invid den norska fronten av det stora mänskliga dramat. Främst genom Norge kom man — på avstånd — med i mänsklighetens frihetskrig. Och så var det ju särskilt lätt att få kontakter med Norge och nyheter från dess aktioner under jorden. Danmark kom med lite senare men då strålände.

Svenska folkets samband med Norge 1940-1945 var utomordentligt starkt, trots den påtvingna neutraliteten. Hitkomna flyktingar, och de var tiotusental, har vittnat om hur odiplomatiskt hjärtligt de mestadels togs emot av gränsbefolkningen. Det officiella Sverige gjorde ju också en hel del gott för Norge: hjälpen åt flyktingarna, utrustningen av norska poliser som faktiskt var soldater o.s.v. Detta med ena handen. Men den andra tillät man tysktågen, försenade de norska fartygen i Göteborg, dröjde bedrövt länge att ge den lagliga norska regeringen i London svenskt sändebud o.s.v. Det ena fick ta ut det andra. Stater är inte heroiska, inte ens moraliska, helst när de är rädda.

Trots allt! blev alltså i högsta grad en den norska frihetens röst i Sverige. Samverkan var också enastående, jag har aldrig känt något så stimulerande. När man inte fick delta i mänsklighetens kamp direkt, när ens eget fosterland tvangs tuga, blev Norge mitt levande, stridande fosterland. Och det räckte handen på ett sätt som aldrig ska glömmas. Inte nog med alla vänliga brev från norrmän här och på andra sidan Kölen och personliga bjudningar i norska kretsar, där man kände sej som hos de sina. De bästa norska diktare yttrade sej i Trots allt! Där fick jag ta emot Sigrid Undset, Arnulf Överland och Ronald Fangen. Där talade också min gamle vän i arbetarrörelsen Martin Tranmæl, Oscar Torp och andra ledande arbetarpolitiker, Jacob Worm-Muller och andra kulturpersonligheter. Där fick jag just i de svåra dagarna, då partikongressen bannlyste Trots allt! — och Günther manade den ”lojala” pressen att bekämpa den — den förut nämnda hälsningen från norske ministern Bull och där skrev t 941 Norges statsminister Johan Nygaardsvold en artikel Frihetens pris. Något ”monopol” ville jag verkligen inte ta på Norge. Det föll sej bara så, att norrmännen kände samhörigheten.

Nygaardsvold slutade sin artikel i Trots allt! med orden:

Vi är i samma båt. Våra vägar har varit olika, och ingen vet vad framtiden kan bjuda, Vi hoppas, att det svenska folket ska undgå de prövningar, som Norges folk har måst genomgå, men vi ser fram mot den tid, då de svenska och norska broderfolken åter kan mötas till byggande arbete i ett Norden som är befriat, ett Norden som kan bli ett föredöme för den värld, som efter detta Ragnarök ska byggas och tryggas.

För det målet räcker fria norrmän det svenska broderfolket handen.

På den hälsningen svarade jag i ett personligt brev den norske statsministern:

Ni får intet officiellt svar på Er hälsning — ännu. Men det kommer — senare! Till dess tror sej Trots allt! ha rätt att å de vaknaste svenska demokraternas vägnar med värme återgälda hälsningen — till Eder, Norges lagliga demokratiska styrelse och alla för sitt land och folk och därmed även för oss svenskar kämpande norska patrioter.

Trots allt! gav ut flera särskilda Norge-nummer och höll alltid en specialavdelning för norska nyheter. En del fick vi genom Willy Brandts förmedling, och i ett hål nere vid Dalslands norska gräns flöt en del igenom. Ibland kom det också andra vägar.

Trots allt! smugglades regelbundet in i Norge och lästes där tills det bara fanns trasor kvar av exemplaret, har en och annan norrmän berättat. Det känns skönt och det gällde ju överhuvud aktiv svensk press, främst Segerstedts Handels-Tidning. Ett sådant där tidningsnummer kunde skapa kontakt. Hösten 1941 hade en student någonstans i Norge fått tag på ett nummer av Trots allt! och beslöt upprätta förbindelse. Han smugglade över gränsen i Dalsland in ett brev till mej (se s. 161) och sedan en hel del värdefulla underrättelser och underjordiska norska tidningar. Han kallade sej anonymt Pro libertate (För friheten). Så tog plötsligt hans sändningar slut och vi befarade det värsta. En dag ringde det emellertid på min dörr och — där stod den unge norske studenten, till på köpet med sin fästmö, som också hade lyckats rädda sej över. Ja, hans verksamhet hade upptäckts, han hade måst fly till Sverige men nu skulle han, berättade han lycklig, få flyga med sin flicka till England och därifrån fortsätta kampen för sitt folks frihet. Längre fram, när segern hade vunnits, fick jag en ny hälsning från Per Waage.

I det material från Norge som Trots allt! under de första krigsåren kunde trycka av fanns också frihetsdikter. Så var Trots allt! först att återge Nordahl Griegs 17 Mai 1940: Idag står flaggstången naken och Vi överlever allt, den gången anonym, nu känd som en av Arnulf Överlands klassiska dikter.

Hitlers planer på överfallet på Norge var inte alldeles okända före den 9 april. Svenska UD hade fått och vidarebefordrat varningsrykten. Som en kuriositet kan erinras om, att Trots allt! ett par veckor i förväg återgav ett från diplomatiskt håll (namn angår ingen) meddelat rykte, att en hemlig tysk militärdelegation hade besökt Stockholm i samband med att tyskarna pressade finnarna till fred med Ryssland. På tyska legationen hade en hög svensk officer talat med en av de tyska herrarna. Svensken hade strålande av förtjusning över den väntade finska freden vänt sej till tysken med orden: ”Ett nordiskt försvarsförbund är väl bra, och Tyskland kan väl inte vara annat än belåtet med det?” Den tyske officern uppges ha svarat: ”Jo, försvarsförbund är nog bra, men ta inte Norge med. Norge kommer vi själva att ta hand om.” Nog är det kuriöst att läsa detta den 23 mars 1940 i Trots allt!

Under flera år återgav Trots allt! varje vecka meddelandena om nya avrättningar i Norge med motsvarande antal kors i rubriken.

Tidigare har nämnts den ansenliga samling skrifter vi gav ut om och för Norge. Böckerna gick att börja med strålande — svenska folket ville läsa sådant. Flera stora fester arrangerade tidningen för Norge och senare gemensamt för Norge-Danmark. Här var vännen Björklid särskilt nitisk och värd högsta betyg. Första beslutet om ett Norge-möte fattades — säkert på hans initiativ — av vår tidningsstyrelse redan den 4 maj 1940. Det skulle ordnas i samråd med några folkliga organisationer men vi ville inte gå i vägen för starkare arrangörer, och så fick Stockholms arbetarkommun överta den första Norge-festligheten. Vår egen första Norge-dag firade vi, tillsammans med Stockholms typografer och IOGT-logen Frihetskampen, på Konserthuset den 17 maj 1941. På Långholmen hade jag skrivit en dikt Till Norge, som vi

tryckte i januari 1941 och på vars överskott vi satte igång en insamling för Norges barn. Man kunde inte med säkerhet få fram kläder och mat till barn i Norge och därför bistod vi norska flyktingars barn i Sverige, med 30 kronor per barn och månad. Fackföreningar och andra organisationer liksom privatpersoner åtog sej snart egna barn i vår regi, och vi kom opp i över hundra sådana Trots allt!:'s Norge-barn. Av praktiska skäl överfördes de efter ett år till de stora hjälporganisationer som då hade kommit igång. I samband härmed överlämnades återstående medel våren 1944 till Norsk Legations helsekontor och Stockholms-kommittén för Svenska Norge-hjälpen. Nyåret 1944 ser jag redovisad en summa på kronor 55 313: 61.

Det var rörande att uppleva samvaron med de norska småttingarna. Vårt första Norge-barn, en liten käck fyraåring Trond Hammer, var för övrigt en hjälte: han räddade en svensk lekkamrat från att drunkna och avtackades på vår Norge-fest den 30 oktober 1941 med officiell medalj. Bland våra Norge-barn var två små dottersöner till August Strindberg.

På styrelsemöte i januari 1942 föreslog jag på norsk impuls, att man borde starta en liten särskild norsk tidning, uteslutande för norrmän i Sverige — och i Norge i mån den kunde smugglas in dit förstås. ”Sanningen om Norge” eller något i den stilen. Gärna kunde Trots allt! trycka den. Intresserade norrmän och svenskar sammanträdde på Göteborgs Handels-Tidnings redaktion i Stockholm, och min kandidat Eyvind Johnson åtog sej redaktörskapet, d.v.s. en ledare i varje nummer. Resten skötte norrmännen själva. Eyvind gjorde sin sak glänsande, och Håndslag, Fakta og orientering for nordmenn, som utkom i behändigt fickformat och torde ha tryckts i 5 000 ex., blev ytterst populär framför allt hemma i Norge, dit avsevärda massor fann vägen.

*

Om jag inte här redovisar Danmark i samma utsträckning som Norge, beror det på att Danmarks kamp i större utsträckning vaknade först senare och att våra förbindelser med Danmarks underjordiska frihetsrörelse att börja med var mycket svaga. Endast enstaka illegala tidningar nådde oss. Det blev livligare efter utbrottet av judeföljelserna i Danmark hösten 1943, och vid den tiden vågade ju också alla svenska tidningar tala tydligare om sin skandinaviska broderskänsla. Några starkare personliga förbindelser med den danska frihetsrörelsen hann Trots allt! inte få under kamptiden. Men alla följde vi ju med hänförelse utvecklingen i vårt södra broderland, hur undfallenheten hos det officiella Danmark (kung Christian hade dock en stram hållning) bröts av det lilla fåtalet modiga och hur överlägset danskarna skötte Hitlers patrisk, hur man lurade tyskarna och förde över en massa båtar till Sverige o.s.v. Det bestialiska mordet på Kaj Munk upprörde oss alla, även dem som inte direkt hade någon beundran för den djärve prästens tidigare inställning. Apropos Munk en liten betecknande kuriositet — hur naziledaren Per Engdahl i Vägen framåt sökte trolla bort den för nazisterna i motgångens tid besvärande mordpolitiken: ”Jag anklagar Torgny Segerstedt, Ture Nerman och Claes Lindskog för att de genom sin publicistiska verksamhet moraliskt medverkat till mordet på Kaj Munk.”

Det goda sambandet med Danmarks fria medborgare kan utläsas i det upprop för Trots allt! som de danska studenterna i Sverige införde i tidningen sommaren 1944 — efter partikongressens bannbulla — och det de utfärdade innan de reste hem 1945.

*

Till sist tog dock kriget slut, Hitler blev aska av sämsta sort och de underkuvade folkens gastkramning upphörde. Tysklands kapitulation var en av livets största upplevelser. Den 5 maj 1945 var Danmark fritt. Men hur skulle det gå i Norge? Man var ännu i en fruktansvärd spänning. Skulle tyskarna kapitulera också där eller fortsätta slåss i desperation till obeskrivlig förödelse? Den 7 maj kom budet, att också Norge var fritt. Lyckokänslan den 7 maj 1945 i

Stockholm med dess starka inslag av norrmän och danskar var som den ljusaste karnevalsglädje. Aldrig glömmes man människohavet och flaggorna och jublet på Kungsgatan. Det var en frihetens höga visa sådan inte varje generation får uppleva.

Men där var också vemod i glädjen. Inte bara minnet av de offer frihetskampen hade kostat. Jag kom den dagen in på ett konditori för att nästan utmattad av glädjen på gatorna stärka mej med en kopp kaffe. Vid ett bord i en mörk vrå satt fyra goda tyska socialister, flyktingar ur Hitlers Tyskland. ”Vi gläds alla med er”, sa en av dem, en gammal vän, ”men vi har svårt att visa oss ute i dag.”

*

Sejerlyckan fortsatte i ett första besök i det fria Norge. Hemmafrontens ledning inbjöd omedelbart tre svenska tidningar: Göteborgs Handels-Tidning, efter Segerstedts död företrädd av Knut Petersson, Eskilstuna-Kuriren genom J. A. Selander och Trots allt! Det blev en hedrande upplevelse utan like för oss tre att först av alla svenskar få möta det befriade broderfolket i dess kamplledning, för min del tala på arbetarrörelsens första möte på Folkets hus och bli bekant med folk som hade gjort verklig historia! Bland de många vänner jag fick i Oslo nämner jag i främsta rummet höiesteretsdommer Ferdinand Schjelderup, en av hemmafrontens främste, en av de största i all sin anspråkslösa enkelhet.

Något av de ljusaste jag har upplevat blev resan över till Oslo den 16 maj. Selander och jag kom av en händelse att få sällskap med några av Oslos mest bekanta skådespelare. Deras växande lyckokänsla på hemfärden, avstigningen vid svensk-norska gränsmonumentet, där vi fick tåget att stoppa och sjöng nationalsångerna och hurrade, norrmännens möte med den norska tågbetjäningen, deras andakt vid återseendet med sitt land — oförgätligt, oförgätligt! Våra norska vänner stod som barn i tågfönsterna, sjöng och log med ögona blanka av tårar. På fotot av sällskapet ser man en ung flicka längst ner i vänstra hörnet. Hon heter Stella Dybwad och är en av Oslo-scenens populäraste aktriser. När vi sent på kvällen gled in i Oslo, var stämningen på kokpunkten. Oslo i ljus efter alla mörkläggningsåren! Alla hängde i fönsterna. Skådespelaren Jöns Ording (längst till höger på fotot) hade inte klart för sej, på vilken sida stationen var. Han vände sej om och frågade:

— Hvilken side har vi Oslo?

— Alle sider! Alle sider! gallskek lilla Stella Dybwad, kastade sej om halsen på honom och sparkade ursinnigt av lycka.

*

Jag nämnde Torgny Segerstedt. Det var illa ordnat av försynen, att han inte fick uppleva segern och komma till Norge och Danmark, så våldsamt kär som han var där. Men han hade dött i segerns gryning. Jag kan inte teckna Torgny Segerstedts bild. Var han individualist, aristokrat? Kanske. Han hade på sin tid varit svag för Mussolini, kraftmannen. Vid hans bortgång skrev konkurrentredaktören Hjørne i Göteborgs-Posten följande rader, som jag tror träffar prick:

Det har talats mycket om hans negativism, hans människoförakt och hans tvivel på allt och alla. Man har glömt, att han betraktade kritiken och tvivlet som positiva makter: deras uppgift var att skingra känslotänkande och svammel, avslöja oäkthet och humbug, hålla luften frisk för den mänskliga samvaron. Föraktade han människor, var det därför att de svek sina principer, kanske inte orkade eller vågade ha några. — Man kan nog säga, att idéerna betydde mera för honom än människorna.

Man kan, även som socialist, instämma i en sådan syn på idéerna. Människor utan principer, utan ideal — för all del, alltid finns det en hel del gott även i dem, visst har även de en

uppgift. Men det är först principmänniskorna, idémänniskorna som är de verkliga människorna, som kan tända andra. Jag ber om överseende, att jag tänker det. Och väl är det sant, att Segerstedt blev stor genom tiden. Men är det inte så mestadels: att tiden, tillfället driver fram det bästa (det sämsta också)?

Det var en högtidsstund att vara med i Göteborg på Torgny Segerstedts 65-årsfest och där höra honom vittna om hur han med berätt mod hade satt både sej själv och hela tidningsföretaget med alla dess människor på spel genom att i frihetens namn så brutalt utmana mörksens makter. Det var inga ofarliga motståndare han hade ekonomiskt. Som en ljusgestalt den här tiden står han alltså för oss som var med på den rätta sidan.

*

Fem gånger var Trots allt!s redaktör inbjuden till Oslo från maj till december 1945 och ytterligare åtta gånger de närmaste åren efter. Efter hemmafronten i maj var det Trondheims arbetarsamfund, den Norske forfatterforening, Oslo studenter, den underjordiska pressen m.fl. som kallade. 1946 och följande år blev det också Danmark. I såväl Oslo som Köpenhamn hade jag tillfälle att tala till studenterna om hur vardagen hade kommit tillbaka och gjort många av de stora insatsernas människor modstulna, då de nu fick vika för vardagen och folk som inte hade gjort något för friheten, kanske rentav gjort affärer med tyskarna, men hur man fick finna sej i att helgen var slut och söka få fotfäste i vardagen. 1948 hedrades jag med danskarnas Segerstedts-stipendium vid dess första utdelning och kom genom det i nära kontakt med Danmark och dess frihetsfolk. Allt detta måste jag emellertid här lämna åsido.

Men ett par små minnen till vill jag ha med.

Arnulf Överland hade kommit från Hitler-lägrät i Sachsenhausen med andra befriade fångar i april 1945. Han vilade först ut några dagar på västkusten och kom så till Stockholm den 28 april, där jag fick träffa honom redan första kvällen hos hans norska diktarkollega Sigurd Hoel, som några år hade bott här i en förstad. Överland var sej lik, nästan samma utseende som jag mindes från tidigare sammanträffanden, i Moskva 1927 och senare i Stockholm. Lite gråare i luggen men eljes solbränd och förbluffande spänstig. Man hade knapast väntat, att denne spenslige man skulle så väl uthärda vad han har uthärdat. Men han har nerver och en inre motståndskraft som övervinner allt.

Överland hade varit med om ohyggliga saker, som han gav oss del av. Men stundvis satt han tyst, i tankar. Så kunde han plötsligt råta på sej och utbrista:

— Å, venner, hvor er det hyggelig å komme til livet igjen. Hvor er det vidunderlig at få vare sammen med mennesker, med venner! Det er gott å vare til!

Överland var strumpstickare i Sachsenhausen. Kunde han dikta något? Ja, märkvärdigt nog. Han läste för oss ett par stora saker, som sedan kom ut i tryck. Det var trots- och frihetsdikter som han gick omkring i barackerna och läste högt för sina lidandeskamrater — med betydande risk.

Men hans första dikt i Sachsenhausen var rätt egendomlig, berättar han. Han hade legat nästan död i dysenteri och undrade, när han återvände till livet, om han kunde skriva vers mer. Han skrev och skrev, men det blev bara om mat. Jag fick dikten utskrivna av honom. Så här låter den:

Fire bløtkokte egg.

Fire speilegg.

En liter nudelsuppe med melk.

En liter fiskesuppe med åtte fiske boller.

En tre kilos torsk som jeg vil spise med skje.

*En oksestek for mig alene.
Et stort fat med bløtkaker.
En liter sjokolade.*

Mat var huvudsaken, mat, mat var det som rörde sej i den utsvultne, halvdöde diktarens tankar.

Kvällen blev natt hos Sigurd Hoel i den till livet och vännerna återbördade diktarens sällskap. Och natten blev morgon, innan vi framemot fyratiden bilade in till Stockholm, där de ännu tända lyktornas ljus vackert blandade sej med morgonens blånad kring den späda försommar-grönskan och knopparna. Arnulf Överland såg ut i den tidiga dagen och så kom det bittert ur hans hjärta:

— Å disse fire stjalne somre, som de har revet ut av ens liv! En har ju ikke så mange kvar, kanskje syv otte — en vet ikke . . .

Arnulf har fått tio somrar redan och får säkert många fler. Och han har därtill fått hem, hustru och barn och med dem en sen men rik familjelycka. Men vad han inte fick men borde ha haft var Nobel-priset i litteratur 1945. Man vågade ge det till Sillanpää mitt under rysk-finska kriget, man gav det till Johannes V. Jensen under Danmarks ockupation. Överland skulle ha haft priset som det tredje broderlandets store diktare, som både i personlig fångenskap och i sin djärva, rakryggade dikt som ingen annan i Norden hade representerat den kämpande Människan i omänsklighetens midnattsmörker.

Och så ännu ett minne från tiden strax efter kriget. Det var i Köpenhamn 1946, på Frit Danmarks stora fest för motståndsrörelsen. I den fullsatta Rådhus-salen hade Fredrik Ström talat för Danmarks svenska vänner och jag hade läst en dikt om den fria pressen. Efteråt for vi i natten — i en av tyskarna använd fångvagn — ut till den ledande motståndsmannen professor Mogens Fog i en utkant av staden. Där åts och dracks och hölls tal. I känsla av att vårt kampkamratskap trots allt snart skulle lösas opp samlade jag i ett hörn en liten grupp, ett par danskar, ett par norrmän, och föreslog dem att vi skulle bilda en gemenskap som, hur liten som helst, under inga förhållanden skulle kunna brista. Det gick inte alls! En av norrmännen var författaren Johan Borgen, utmärkt under kriget men utpräglad kommunist. Nej, han ville inte ha något med svenskarna att göra och utbrast plötsligt och intensivt: ”Vi har ikke noget å takke dere svenske for!” Jag svarade: ”Vi svenskar har mycket att tacka Norge för.” För all del, Borgen ville undanta mej och några andra, men i övrigt klippte han av Sverige. Och så vart det som sagt ingenting av den lilla obrytbara kretsen.

Nå, kommer ofärden igen, så blir det väl nya kretsar. Vi som har upplevat folkens frihetskamp mot nazismen — och senare mot den ryska imperialismen — behöver inte misströsta.

*

När jag ser tillbaka på Trots allt! efter åtta år, ser jag fullt klart dess brister. Där finns fel, motsägelser, inkonsekvenser. Men vem har hela sanningen? De direkta felen rättades genast de kunde påvisas. Och motsägelser och inkonsekvenser var väl ofrånkomliga för en kamptidning i en så upprörd tid. Trots allt! var kamptidning och agitator, ingen vetenskaplig tidskrift.

Det var heller inte lätt att manövrera, då man stod alldeles ensam, betraktades som okynnesfä och förföljdes. Jag hade inte ens några upplysningar från riksdagsoppositionen. Men det var svårt att manövrera också därför, att den svenska regeringens politik var inkonsekvent och bluff: en neutralitet som tillät Hitlers militärtåg genom Sverige och i hemlighet sände kullager till England, vapen till Danmark och Norge — alltefter konjunkturerna.

Myndigheterna var väl med den linje de valde tvungna att handla som de gjorde. Men nog kunde de i sin knepiga diplomati ha varit psykologiskt skickligare, t.ex. mot oppositionen. Det är möjligt, att hade Per Albin eller Westman tagit mej i enrum i tid och vädjat till mej, så är jag en så beskedlig själ att jag kanske hade skrivit försiktigare. Nu frestade man mej inte med vänlighet utan drämde till hänsynslöst. Tack och lov för det! På så vis kunde Trots allt! gå sin väg utan kompromisser.

Trots allt! gjorde ingen historia. Men den bidrog väl ändå i någon liten mån till att hålla humöret oppe och kontakten med Västerlandet. Något lite gladde den våra broderfolk i deras betryck. Att Trots allt!:s linje var riktig framgick av att regeringen med växande mod punkt efter punkt tillmötesgick den aktiva demokratins krav sådana också tidningen företrädde dem: tysktransiteringen avvecklades, effektivare luftvärnspraktik infördes, normala förbindelser med Norge återupprättades, femte kolonnen började hållas efter bättre o.s.v. Detta allt var ingalunda Trots allt!:s förtjänst utan lägets men Trots allt! var med på den rätta linjen och fick rätt. Från Norge, Danmark och England kom också efter segern solidaritetsbevis i form av frihetsdekorationer till motståndsrörelsen i Sverige — dem Sverige inte behöver skämmas för.

Det var en farlig tid, utan tvivel. Hade Hitler hunnit få sina specialvapen klara, särskilt atomkrigets, kunde också vårt öde ha blivit ett annat. Men i längden kunde han inte segra. I längden har friheten alltid reserverna. Den hänger ihop med tyngdlagen och multiplikationstabellen. Frihet och förnuft är rena logiken. Ovanför alla relativitetsteorier.

Var jag personligt rädd den här tiden? Aldrig. Hade heller inte tid att tänka på någon fara. Det var inget mod utan rena dumdristigheten. Jag inbillade mej heller aldrig utföra något märkvärdigt. Det hela var bara roligt och spännande. Men en härlig tid var det, en underbar tid då man på (relativt) ofarligt avstånd, i neutralt land (jag bekämpade aldrig den statliga neutraliteten) fick känna sej vara med i mänsklighetens armé trots allt, känna sej ovanför klasser och partier och stater slåss som människa, bara människa! Då man i radio lyssnade till Churchill som sin egen överbefälhavare i den stora frihetskampen, till Nordahl Grieg som kamrat i den kampens spel!

Det var den utan jämförelse skönaste tiden i mitt liv. Och dess minne gjuter alltjämt sin guldglans över livet nu när vardagen åter råder med all sin splittring och småfuttighet — som man får finna sej till rätta i och göra det bästa av. Nu när man vet, att det väsentliga av ens liv är preteritum.

Ännu i dag möter jag ibland kända och okända gamla vänner till Trots allt!, t.o.m. riksdagsmän, t.o.m. socialdemokratiska riksdagsmän, som med glädje minner om tidningen. Det hör till de höstliga årens stora glädjeämnen att möta gamla stridskamrater.

Och så har man att i det nya läget anpassa sin strävan till dess nya stora uppgifter — men med ett envist fasthållande vid de stora mänskliga värdena, dem Trots allt! ville värna. De är alltid i fara.

Riksdagen andra resan

Tillbaka på Stockholms-bänken.

Efter bannbullen från socialdemokratiska partikongressen 1944 hade jag aldrig tänkt mej komma tillbaka till Sveriges riksdag, helst jag inte lydde och la ner Trots allt! utan fortsatte med den ännu när Stockholms stadsfullmäktige i september 1945 gick till förstakammarval för en ny åttaårsperiod. Men icke förty kom jag dit en gång till. Den som styrde om det, utan min begäran eller värdighet, var vännen Zeth Höglund. Han hade ledningen i partiets fullmäktige-grupp, vars 46 medlemmar var delade i två ungefär jämnstarka grupper, en för partiledningen och Per Albin och en för Z. Däremellan fanns en handfull neutrala.

Enligt vad som framkom i pressen dagarna före valet hade i partikommunens styrelse, där det också stod jämnt om jämnt, rösterna fallit 3-3 för mej, varpå styrelsens ordförande Torsten Nilsson lagt sin röst för Valter Åman i LO som min motkandidat. Men då gjorde fullmäktige-gruppen en egen lista med mej på tredje plats efter Fredrik Ström och Georg Branting, som stod på omval. Ett par tre neutrala hade gått över på mitt namn och vid omröstningen blev det 24 röster för mej mot 19 för Åman och 3 frånvarande. Nu gjorde Åman-riktningen en särlista i gruppen. I kommunstyrelsen försökte man sedan få enighet på basis av styrkefördelningen 4-3, men det gick inte. Om alla andra namn kunde enighet uppnås, men flertalet i kommunstyrelsen ”förklarade sig under inga förhållanden kunna acceptera en lista upptagande namnet Ture Nerman” (Morgon-Tidningen 1[8.9.1945] Per Albin Hansson hade med partistyrelsen bakom sej bestämt förbjudit detta. Z-sidan framhärdade likväl, och det blev till sist två listor. På gruppmajoritetens invaldes 4 och på den av partistyrelsen godtagna 3, i följande ordning: Fredrik Ström, Axel Strand, Georg Branting, Valter Åman, Ture Nerman, Ulla Alm och Ewald Johannesson.

I pressen ansågs Z:s manöver vara ett ”tjyvnyp” åt Per Albin med tack för sist, då Z. på kongressen 1944 kastades ur partiledningen, ”en demonstrativ prickning av partiets ledare, statsminister Hansson”, sa Svenska Dagbladet. Hur som helst tog partipressen det med gott humör och bet utan större grimaser i det sura äpplet. ”Han blir sexti nästa år men är fortfarande oroväckande ung”, betygsatte Morgon-Tidningen. Och man återopade sej på partiets tolerans. Socialdemokratin var enligt Örebro-Kuriren ”den verkliga toleransens hemvist” och hade förr stått ut med att representeras av en fribytare. Östergötlands Folkblad lugnade med, att mina små trumpetstötar aldrig kunde störta några murar (och det var ju slut med sånt!): ”Man är närmast böjd att betrakta den gamle diktande studenten som ett litet pittoreskt inslag i den annars mycket praktiskt arbetande riksdagen” och man hade råd att ”kosta på sig lite klockspel vid vissa tillfällen”. Och vem vet förresten, slutade min gamle klubbkamrat från 1906, Karl Ward: ville man pröva mej i mera prosaiska uppgifter, ”skulle det kanske för vederbörande bli en nyttig läxa på gamla dar. Hästkurer biter inte på alla”.

Hästens roll i sammanhanget har jag inte fullt fattat. I vad mån Ward spådde rätt tillkommer inte mej att bedöma.

*

Per Albin Hansson tog motgången klokt. Våren 1946 tillsatte hans regering en nämnd som skulle undersöka folk som stod i tur för utnämning men ansågs möjligen belastade med nazism. Där sattes in som ordförande justitierådet Arthur Lindhagen, professorerna Hans W:s son Ahlmann, Georg Andrén och Torgny Segerstedt d.y. samt T. Nerman. Uppslaget var smart och personvalet diplomatiskt. Namnet Segerstedt verkade bra utåt. Kanske inte heller mitt namn var alldeles opassande nu när kriget hade gått bra.

Den 2 maj ringde mej justitieminister Zetterberg och erbjöd mej vara med. Jag accepterade, och dagen därpå rapporterade radion nämnden klar. Den 4 mötte jag Per Albin på en dansk minnesfest i Konserthuset. ”Jag får tacka för utnämningen”, sa jag. ”Ja”, sa PA, ”jag hoppas du sköter dej.” Jo, jag skulle försöka.

Det låg något en smula överlägset i PA:s ord, och det korn igen då ett par dagar senare arbetarkommunen höll möte och Z-sidan pikade partichefen för att han nu höll till godo med mej. PA svarade oförsiktigt, att Nerman hade satts in i den nya nämnden för att han skulle få lära sej något. Efter mötet möttes vi vid ytterplaggen. ”Om jag ska vara lärpojke”, sa jag, ”så är det väl lite riskabelt, eftersom jag är den enda socialdemokraten i nämnden.” ”Ja”, sa PA, ”vi har inga partipolitiska synpunkter. Det är helt andra synpunkter.” Och klappade mej landsfaderligt på axeln.

Men uttalandet på kommunmötet retade mej och dagen efter inlämnade jag till justitieministern följande förklaring:

Statsminister Per Albin Hansson gjorde å Stockholms arbetarkommuns möte den 7 maj ett uttalande beträffande mitt ledamotskap i nämnden för granskning av ämbets- och tjänstemäns demokratiska pålitlighet. Då detta uttalande synes mig undanrycka såväl den sakliga grundval som den tillit till mina personliga kvalifikationer, som borde motivera ett dylikt uppdrag, ser jag mig nödsakad att härmed begära bli befriad från ledamotskapet i nämnden.

Någon timme senare blev jag kallad till statsministerns rum på riksdagen. Här mötte Per Albin och Zetterberg, mycket älskvärda. PA förklarade, att ”hans uttryck på kommunmötet var bara ”skämtsamt sagt”. Jag svarade, att i ett personligt samtal hade det inte gjorts något. Jag var inte ömtålig, men här var det inför hela kommunmötet, det hade gjorts mej ledsen. Kunde vi inte ställa det till rätta med en förklaring? frågade PA. Det hade jag ingenting emot. Han sa sej i alla fall ha tänkt göra ett uttalande, även om inte min skrivelse hade kommit emellan.

Och så satte sej Per Albin vid ett bord och skrev ett uttalande till Tidningarnas Telegrambyrå, att jag ägde hans fulla tillit. Han läste opp det och frågade, om jag var nöjd. Det var jag, men jag bad honom läsa en gång till så jag fick notera och ytterligare tänka efter. Han gjorde så och jag förklarade mej belåten. Förklaringen kom omedelbart ut till pressen och lästes därtill fullständigt i radio. Per Albin hade handlat korrekt och klokt. Misshälligheten var utplånad. Sedan jag godtagit uttalandet, sa jag PA: ”Jag har allvarligt tänkt göra mitt bästa. Jag vill också använda tillfället att säga dej, att jag aldrig har angripit dej personligt. Men jag har min linje, som jag håller på, och jag är tacksam att den respekteras.”

På det blev det ett handslag och allmän belåtenhet i den lilla gruppen. Zetterberg hade ivrigt gång på gång sökt återlämna min skrivelse för att slippa få in den i registraturen. ”Jag ville sammanföra er innan jag registrerade din anmälan”, sa han och anförtrodde mej, att det hade varit Per Albins idé att ta mej med i nämnden.

*

Mycket har jag inte haft att göra med Per Albin Hansson och någon egentlig karakteristik av honom hör inte hemma här. Jag hade alltid i honom sett den praktiske politikern och framtidsmannen och redan 1923 skrev jag i Stormklockan, att han var den som skulle bli Hjalmar Brantings efterträdare som partiets ledare: ”Han håller sej alltjämt i massan, i organisationsarbetet, i agitation, är inte för fin för enkla ordförandeuppdrag, umgås med Persson och Pålsson, känner dem, vet vad de behöver. . . Han är den enda av pretendenterna som lever i massan, och massan följer honom. Ni ska få se!”

Det var riktigt. Harald Åkerberg, som kände PA mycket bättre än jag, skrev en gång, att ”Per Albin är ingen stor och djup ande” men sådana växte inte på trån. Han minde om amiral Lindman, ”samma friska tag och samma gåpåårhumör, samma sportmannagrepp på de

politiska sakerna”. Den likheten med Lindman har också jag ofta haft för mej. Lindman var en sorts Medelsvensson för högre samhällslager och Per Albin var en Medelsvensson för de lägre. I socialgrupp 2 smälte de ihop tillsammans med sina grupper. Detta sagt utan ned-sättande tanke om någon av dem. De var båda praktiska, dugliga politiker med verkliga ledaregenskaper för sitt historieskede. Och sedan ungdomens motsättningar är förbi får jag allt mer respekt för vad Per Albin Hansson, Gustav Möller och deras sida i gamla Ungdomsförbundet har utfört för hela den socialpolitiska utvecklingen i Sverige. Därmed har jag självklart inte alls desavouerat ungdomen på Z-sidan. Bägge typerna behövs i politiken.

*

Det kom flera tecken på förbättrat klimat efter Hitlers fall. Morgon-Tidningens redaktör Gösta Elfving bad mej skriva regelbundet, varje vecka, i MT, ungefär i Trots allt!:s anda om tids-företeelserna. Jag började och skrev en hel rad allmänmänniska, internationalistiska artiklar, ända fram till våren 1947. Då hakade det opp sej. Jag lämnade en sak Ryssland och vi, mycket försiktig, gående ut på att: vi människor glömmer lätt fasorna och slätar över, kanske uppstår om något sekel en ny kultur i öster, men vi bör skydda oss mot att nu bli översvämmade österifrån och nödgas börja om under Österns ledning, vi som dock har hunnit längre i humanitet. Artikelns införande dröjde. Till sist blev det klart, att den var olämplig för MT. Då slutade jag skriva mina veckobetraktelser där. Den farliga artikeln togs utan tvekan av Säningsmannen och föranledde veterligt inget avbrott i Sveriges vänskapliga förbindelser med Sovjet.

*

Bedömningsnämnden blev en intressant upplevelse. Sällskapet där var synnerligen värdefullt. Arthur Lindhagen hör till de människor man är verkligen glad att ha fått uppleva, denne enligt eget påstående människoföraktande pessimist som dock hade den högsta möjliga optimistiska tro: tron på den mänskliga rätten. När jag vid ett tillfälle undrade, om man kunde vara så lidelsefull för rätten och ändå misantrop, måste han ju le. Han var det inte. Han var en be-sviken rättens dyrkare. Hur mänskligt värdigt han förde förhandlingarna i de ca femti fall vi hade oppe, är oförglömligt men också hur grundfrågan i alla förhör blev den om veder-börandes begrepp om rättssamhället. Han hade ju eljes rätt olika temperament att behandla. Det hände t.o.m. en gång, att en f.ö. mycket enkelt funtad militär underhuggare på en av Lindhagen framställd undran svarade: ”Det var en dum fråga.” Lite var hade vi våra svårigheter att hålla masken då en intelligent svarande på tal om demokratisk hållfasthet undrade, om inte regeringen själv borde utfrågas en smula!

Överhuvud var samvaron med nämndens utomordentliga rätts- och kulturmännskor ett sällsynt privilegium, såväl vid förhörsbordet som vid de gemensamma luncherna. Jag vet också, att ordföranden trivdes. Det var framför allt han själv som skapade den höga andan i Bedömningsnämnden, en anda som säkert också alla våra klienter är villiga att från sina synpunkter bestyrka.

Många högtintressanta levnadsöden rullades här opp. I bara en handfull fall fanns det skäl att hindra befordran. Men ett viktigt försök misslyckades jag med i nämnden. Jag ville få fram polis dossiererna om ledande nazister, de liksom vi andra brev- och telefonavlyssnade. Det gick inte. Lindhagen och majoriteten satte sej emot det av juridiska, kanske i någon mån politiska skäl. Regeringen ville säkert heller inte låta det komma till någon mera vidlyftig naziupprepning.

Riksdagen andra resan.

Det var en rätt olika första kammare och överhuvud riksdag jag kom tillbaka till efter åtta år 1946. Två andrakammarval hade ägt rum under kriget. I andra kammaren hade socialdemokratin 1940 fått majoritet ensam, en majoritet på 134 mandat av 230. Men 1944 smälte den ihop till jämnt hälften av mandaten, 115, och 1948 till 112. Nästa val, 1952, sjönk vi ytterligare till 110. I första kammaren hade partiet 1946 en fast majoritet på 84 mandat av 150, högern hade 27, bondeförbundarna 21, folkpartiet 14, kommunisterna 3, och så var där talmannen utan partibeteckning. Under min nya period ändrade sej proportionerna undan för undan så, att 1953 års första kammare startade med 79 socialdemokrater, 19 höger, 25 bondeförbundare, 22 folkpartister och 4 kommunister. Plus talmannen.

Efter kriget upplöstes den 31 juli 1945 samlingsregeringen och Per Albin Hansson bildade en ren socialdemokratisk regering med bl.a. Östen Undén som utrikesminister, Axel Gjöres som folkhushållnings-, Tage Erlander som ecklesiastik-, Allan Vougt försvars-, Gunnar Myrdal handels- och Herman Zetterberg justitieminister. Utanför partiet medföljde Nils Quensel för kyrkans skull. När Per Albin Hansson så avled i oktober 1946 tog Erlander styret och efterträddes i ecklesiastiken av Josef Weijne, varförutom Gjöres avgick 1947 och efterträddes av Gunnar Sträng. När Vougt så avgick 1951 och blev landshövding efterträddes han av Torsten Nilsson, och efter Weijne vid hans död 1951 kom Ivar Persson. Nu hade hösten 1951 den s.k. röd-gröna koalitionen bildats: i sin ministär hade Erlander av omtanke om majoriteten i det parlamentariska underlaget tagit med fyra bondeförbundare, alltså Persson, jordbruksminister Norup, inrikesminister Hedlund och konsulten Hjalmar Nilsson. Av de gamla kvarstod som fast pelare finansminister Sköld, och ett par socialdemokratiska konsulter hade blivit ministrar med portfölj: John Eriksson (Kinna) handels- och John Lingman civil-, varförutom Sträng hade tagit socialdepartementet efter Möller.

Det var överheten. Och första kammaren?

Många av de gamla hade försvunnit, i stort hela den äldre generationen av olika partier. Medelåldern hade ökat något. Den hade 1870 varit 55 år, 1910 60, 1930 57, och nu, 1946, var den nära 59. Åldern tenderar alltså att öka. Men medellivsåldern är ju numera högre. Jag var lite överårig. Innan jag slutade skulle jag höra till den äldsta femtedelen av kammaren. 1953 var första kammarens genomsnittsålder 57 1/3 år, andra kammarens 53 1/2, men det var efter ett nyval. 1956 blir den 56 1/2.

Jag har förut beräknat yrkesgrupperna i första kammaren vid mitt första inträde. Det märkligaste då var ökningen av lantbrukare och minskningen av godsägare samt tillkomsten av en ny grupp funktionärer och socialtjänstemän. Nu har den utvecklingen fortskridit, och mitt sista år, 1953, fanns i första kammaren aktiva eller f.d. ämbetsmän

32, jordbrukare 31, enskilda företagare 12, arbetare 13, lärare 12, journalister 9. Och så hade gruppen funktionärer och tjänstemän vuxit sedan 1931 från 18 till 29. Uppskattningen är inte knivskarp. (Enligt en beräkning i Medborgaren 1954: 2 var vid 1954 års riksdag tjänstemännens grupp riksdagens största: 181 ledamöter, men då var alla lärare m.fl. inräknade.)

Många gamla hade som sagt försvunnit, många nya kommit till. Men i sin talmansstol satt alltjämt 1946 — och sitter ännu 1954 över åttiårig — Johan Nilsson, pampig som en granitstod. På honom passar mycket bättre än på riksbankens sedlar det stolta ”Hinc robur et securitas”. Han sköter talmansklubban med oförminskad säkerhet, väl assisterad av sin sekreterare kanslirådet Harald Berggren, också han gammal i gårde, på sin post sedan 1923 men ett gott stycke efter i ålder. Med orubbligt lugn upprepar talmannen dag efter dag, år efter år, årtionde efter årtionde, sin fras: ”Kammarens ledamöter behagade intaga sina platser.

Voteringspropositionen uppläses” och ”uppläses ånyo”, för det ska ske två gånger, så att alla ledamöterna har hunnit marschera in från tidningsrum, skrivrum, schackspel eller vad som eljes har hindrat dem vara inne. Signaler ringer och blixtrar i de olika rummen, och vaktmästare ropar in i toaletterna, dit en och annan kan ha förirrat sej.

Johan - som populär personlighet omtalas han ofta med bara förnamnet — är sedan länge en legendarisk figur, om vilken det vimlar goda anekdoter. Han lär ha fått en tidig popularitet redan under exercisen, då han klådde opp en soldatplågående korpral och belönades med en månads fängelse men också sina kamraters beundrande kärlek. En annan historia är den om honom och greve Raoul Hamilton, den kände talmannen. Nilsson var arrendator hos Hamilton och arrendatorn var högerman men greven liberal. En dag 1923 kallade den humane greven till sej sin arrendator och beklagade, att tiderna hade försämrats och han såge sej tvungen att säga opp några av sina underlydande, bl.a. Nilsson, från i oktober. Kom det mycket olägligt? ”Ånej”, lär arrendatorn ha svarat, ”det passar mej ganska bra, för jag skulle tillträda en ny plats då.” ”Så så?” undrade greven. ”Joo”, sa Johan, ”dom har anmodat mej bli landshövding i länet.”

Johan Nilsson har humor bakom granitlugnet. Ett par exempel som jag själv har upplevat:

En gång skulle det voteras och kammarens ledamöter hade strömmat in från alla håll och satt sej på plats — alla utom en som stod och pratade med någon i närheten av sin bänk. Talmannen yttrade rutinmässigt: ”Kammarens ledamöter behagade intaga sina platser” men tillade: ”Även herr Petersson i Karlskrona!” Petersson satte sej hastigt.

En annan gång hade vi fram kring midnatt ett mycket långt utskottsbetänkande i hundratals punkter att harva igenom. Alla punkter måste klubbas, möjligen några på en gång, men alla ska nämnas. Vi satt där och halvsov lite var. Äntligen tycktes vi vara klara. I sista minuten kom då den grundlige och energiske högermannen Axel Mannerskantz fram med ett ändringsförslag på en av de sista punkterna — och det skulle han ytterligare motivera, höll ett oroväckande manus i handen. Talmannen, som tyckte synd om kammaren så där dags, frågade med utgångspunkt i den vanliga frågan då tjänstgörande kanslisten har en längre utskotts-”kläm” att föredra: ”Medger kammaren, att fortsättningen inte behöver uppläsas?” Det blev ett hjärtligt skratt, vi ropade ja och Mannerskantz travade med förståelse fram och lämnade sin motivering skriftligt, därmed skänkande kammarkamraterna kanske en kvarts längre nattsömn.

Men Johan Nilsson kan se farlig ut när han någon gång spänner ögonen i någon syndare som sorlar i salen. Och hans ögon hittar syndarna! Han är också mera ceremoniell än hans andrakammarkollega August Sävström var. Sävström kunde t.ex. avsluta ett förmiddags-plenum med orden: ”Ja, då tar vi middagsrast och ses igen klockan sju.” Han ansåg väl den gemytliga kamratligheten för en demokratisk landvinning. Johan Nilsson är som sagt mera ceremoniell. Jag håller på hans typ. Riksdagen är folkets högsta representation, och där bör råda en viss formell högtidlighet. Nilsson tycker heller inte om att man anmärker på hans kammare, som han tydligen har hunnit få faderliga känslor för. En gång hade Harald Åkerberg lamenterat om kammarens dåliga debatter. Då sa talmannen till gamle A. J. Bärge — ”dej som dom hör på” — att han borde gå opp och hyvla av Åkerberg. Bärge föredrog emellertid att, som han berättade mej, behandla denne privat. ”Sånt klarar man inom familjen.”

Johan är verkligen populär. På hans ålder tänker ingen i kammaren. Ingen märker den. Expressen, som gärna hackar på riksdagen, hade vid ett tillfälle angripit honom som för gammal i talmansstolen. Då steg

Fredrik Ström och Zeth Höglund, två mycket olika men mycket goda stridskamrater som går till historien som principiella rebeller i svensk arbetarrörelse.

Hemming Sten opp i en debatt, där en formell möjlighet gavs, och arrangerade en speciell hyllning för talmannen, vari kammaren instämde stående. När han 1953 fyllde åtti, hyllades Johan Nilsson av hela kammaren med en insamling. Året före råkade jag en dag sitta med honom vid kaffebordet och det blev frågan om fallet Sävström och i samband därmed om att han själv hade ansetts böra gå. Men, upplyste han, ”jag har ju en högfärd att få femti riksdagar. Lindhagen hade förtinio”. (Även urtimor inräknade.)

På tal om avgång lär kungen vid Sävströms avgång ha frågat Johan Nilsson: ”Du kommer väl att stanna kvar?” ”Ja, ers majestät”, blev svaret, ”när man har blivit så här gammal är det svårt att få något nytt.”

Mot rabulisten på plats nr 8 har Johan Nilsson alltid varit mycket älskvärd, någon gång privat uttryckt en oförgriplig mening av rätt radikal art i ett ärende.

*

Den nya Stockholms-bänken såg 1946 ut så här, nerifrån och från höger: bänkpar Fredrik Ström och f. borgarrådet Knut Ewerlöf, sedermera högerns gruppelare, bänkpar 2 LO-chefen Axel Strand och direktör Axel Bergvall, folkpartiet, 3 Georg Branting och högermannen dr Harald Nordenson, 4 Valter Åman och högermannen direktör Karl Wistrand, 5 jag och kommunisten redaktör Gunnar Öhman och överst i klungan, på ”kuskbocken”, dr Erik Englund, folkpartiet. Stockholm hade då 14 platser i kammaren och fortsatte på nästa avdelning med nederst de två damerna redaktör Ulla Alm och bibliotekarie Ebon Andersson, socialdemokrat resp. höger. Samt vår Ewald Johannesson.

Jag kan inte ge mej på att beskriva alla kammarledamöterna. Men Stockholms-bänken kan jag ju få presentera i korta drag.

Nr i där var min gamle kamrat och vän Fredrik Ström. Han blev kvar bara två år. Under det tredje var han sjuk och hösten 1948 avled han.

Fredrik Ström var en av de allra bästa människor jag har träffat. Han var famn och hjärta, ville hjälpa överallt och använde de betydande poster han uppnådde till att göra sina medmänniskor gott. Samtidigt levde han sveklöst kvar i sin ungdoms idealitet. Kanske famnade han om för mycket, talade för ofta i kammaren för att alltid göra riktig effekt. Men han ville ju hjälpa överallt, ta sej an allt som eljes stod värnlöst, människor såväl som människovärdets krav.

Vintern 1947-1948 låg Ström sjuk i Stockholm, där jag då råkade honom för sista gången. Våren 48 reste han söderut, till sitt kära Halland, till Simlångsdalen, där han vårdades av sin syster Anna. Därifrån fick jag några brev skrivna med darrande hand — krafterna hade avtagit, slutet nalkades. I april skrev han:

Ja, nu är man mitt bland barndomens blommor. Vi har högsommarvärme, sol och fri rymd, oxöga, syrener, nejlikor och andra skönheter.

Jag skall vistas här till i juli. Bättre än luntor av utskottsposi. Hoppas att jag är kry i juli. Du ligger väl i skärgården och har skönt samt därtill icke ett utan två ben. Nu stapplar jag.

Jag ser då och då ett referat av Edra tal till senaten. Ni har blivit spaka. Det beror väl på valens annalkande.

Nu skiner solen och kvittrar de bevingade. Och kallar min arma lekamen...

I ett brev i juni sa Ström: ”Jag tycker naturen är mycket angenämare än politiken. Den synes ha mindre och mindre att ge.” Från Simlångsdalen kom han till Hultafors sanatorium. I september inlämnade han sin avskedsansökan till riksdagen, nu orkade han inte mer. ”Jag kan

nog icke göra mycket till”, hette det i ett brev. I ett annat: ”Jag har nu tjänat ut. Ett [och annat] av vår ungdoms krav har vi fått igenom, resten får kommande generationer genomföra.” Men alltjämt fanns där önskemål han ville ha genomförda: till riksdagen, till författareföreningen och andra håll. I ett av sina sista brev kom Ström in på storpolitiken och hoppades på ett enigt Norden — det var när man ännu trodde på möjligheten av en samnordisk utrikespolitik. Han skrev: ”Tyvärr kan vi inte lita på Sovjet. Dom har slagit in på imperialistiska linjer. Men U.S.A. är också på fel linje. Det är synd. — Norge är bra. Låt oss inte krossa vänskapen med Amerika! Men hålla oss fria och oberoende. Synd att U.S.A. och U.S.S.R. går på skilda linjer. De måste enas!”

Det sista brevet kom i slutet av oktober. En månad senare var den gode Fredrik död. Han fick en sällsynt vacker jordafärd på Breareds kyrkogård i sin hembygd. Det sista man hörde om honom var, att han inför slutet hade manat sina anhöriga att inte glömma julklapparna till släktens småtingar.

Georg Branting är en man för sej i kammaren och i socialdemokratiska riksdagsgruppen, står rätt nära den kommunistiska. Hans motvilja mot Amerika, som både i kammaren och gruppen reser honom i kritisk oro mot varje svensk åtgärd i FN som kan tänkas vara i U.S.A:s intresse, har sitt tydliga sammanhang med hans i seklets morgon förankrade socialistiska principalsyn, för vilken dollarlandet var inkarnationen av allt kapitalismens onda. Ehuru själv inte aktiv för det nya Ryssland på Lenins tid ser han i detta numera något av den goda motsatsen åtminstone in spe till Mammons-väldet i väster. Att kapitalismen i väster har fått maka åt sej betydligt numera medan däremot en fruktansvärd statskapitalism har blivit Österns kännemärke, har förbigått Branting såväl som flera andra socialister av äldre typ, ärliga och fasta i den äldre tidens känslotänkande.

Georg Branting har knappast heller haft det lätt som Hjalmar Bruntings son, alltför sent aktivt med i partiet — där redan Per Albin, Möller och gamla ungdomsförbundet hade börjat tillträda arvet i ledningen. Han har också i andra avseenden haft personliga bekymmer, med hälsan och annat. Fyra upplevelser har säkert starkt satt sin prägel på honom, upplevelser där han själv har spelat en roll: försvaret för Lappos offer i Finland, arbetet för Sacco och Vanzetti i U.S.A., verksamheten för demokratin Spanien och biträdet åt Dimitrov under Hitlers Lubbe-process i Leipzig. För övrigt är Georg Branting poet, jag känner ett litet versdrama av honom, det skulle vara gott som hörspel i radio: de olika makterna inom människan som kämpar om henne. Men författaren är för blyg. Som talare är han mild och har advokatens vana att mycket noggrant väga sina ord. Hans tal blir gärna serier av egen samvetsdebatt.

Georg Branting stödde hederligt Trots allt! på partikongressen 1944 och föll som styrelsesuppleant i partiet. På Trots allt!s förlag skrev han en utmärkt bok Lagröta.

Ewald Johannesson kom till riksdagen bara trettifemårig, kammarens yngste. Han korn närmast från den socialdemokratiska ungdomsrörelsen och kommunalpolitiken. En kunnig och mycket sympatisk talare, jag tror också värderad i utskottsarbetet. Tyvärr fällde honom hans arvodeshistoria i den kommunala huspolitiken, så han inte kom tillbaka vid 1953 års nyval.

Vi hade nog tänkt oss, åtminstone Ström och jag, att här skulle vi få en liten fyramannagrupp radikala socialister som skulle gå sin egen väg i första kammaren. Därav vart nu intet. Ström kom tidigt bort. Branting och jag kom att bilda rena motpoler av ytterlighetsmän i gruppen ifråga om utrikespolitiken. Och med Johannesson fick jag aldrig annat än tillfällig beröring, han var fullbelastad med sina många sysslor.

Mina andra partivänner på Stockholms-bänken har jag fått ganska lite kontakt med. Strand är en klar stark talare, med en pondus av de största, han talar ju för Sveriges mäktigaste massorganisation LO, med en och en tredjedels miljon medlemmar. Han tillhör den fackliga ledningens nya ledartyper, skickliga, kultiverade och up to date. Forna dagars ledare var mera okomplicerade — som tidens konflikter. Åman hör också till den nya typen. Han stod länge som ledaren för Z. Höglunds motsida i Stockholms arbetarkommun. Den motsättningen är väl numera helt borta. I TCO är Åman en nyttig man även för kontakten med LO. Hans mellanställning som socialist och samtidigt ledare för medelklassmassans, de anställdas armé i TCO gör ibland hans ställning delikat i riksdagen men han klarar balansen — ännu.

Efter Ström kom hans suppleant Bertil Mogård, kontraktsprost i Högalid, en man med saftig världslig humor, inte besvärad av vad kyrkomötet i Nicxa beslöt 325 e.Kr. eller överhuvud av dogmer, en god och mänsklig ordets tjänare som inte älskar präster och stortrivs med syndare — men inte med synden, hör jag honom komplettera. Han är högst tolerant och förhåver sej inte — jag tycker nog jag finner en aning släktskap med den gode kyrkoherden i Meudon som skrev om Gargantua. En gång inför en omröstning stod Mogård och jag på samma sida, mot regeringen. Jag vädjade till honom att följa sitt samvete. Nja, det ville han ändå inte den här gången, det skulle kunna kosta Sköld några tusen kronor. Och så röstade han mot bättre vetande, medan jag förhärdade mej och röstade mot vår partiminister. Efteråt kom Mogård till mej och sa: ”Du är en mycket bättre människa än jag.” Min egen blygsamhet hindrar mej att försöka utreda placeringen oss emellan. Men jag tackade för prästbetyget, även om jag fattade det bara som gällande den voteringen.

Förresten är det lustigt och i någon mån inbjudande till politiska funderingar, att alla riksdagens tre prostar är socialdemokrater. Statskyrkan har i övrigt bara en representant, en folkpartistisk kyrkoherde. Folkpartiet har det frikyrkliga prästerskapet, högern och bondeförbundet higa yrkessjälasörjare. Kommunisterna är mangrant frälsta på sitt sätt.

Slutligen på vår bänk Ulla Lindström, tidigare Ulla Alm. Just som hon bytte namn hände det, att hon väckte en motion som Ulla Alm och fick försvara den som Ulla Lindström. Allra först hette hon Ulla Wohlin, skalden-generalulldirektörens dotter. Hon har ingen värme för sin nietscheanske fader, fribytaren på olika områden, men vad hon är lik honom! Inte fribytare politiskt, nej, partiloyal är hon, ända ut i nagellacket. Men eljes har inte äpplet fallit många decimeter från trädet. Hon har samma snabba ingenium som fadern, samma glädje åt talandet, lika lätt att tala, och njuter lika synbart av att ha sin publik med sej. Med sitt anlete av hälften sköldmö, hälften nunna och resten kristen martyr spelar hon – kanske omedvetet men biologiskt ofrånkomligt — på sitt kvinnliga ”det” — jag vill inte bruka det mera vulgära modeordet ”sex”. Ulla Lindström har med stor arbetsglädje stigit i graderna i partiet och särskilt lagt an på utrikespolitiken, där hon, om jag nu får vara lite elak (någon gång ska jag väl det i den här boken), har blivit Undéns lilla kuttersmycke, redan med i FN-elegationen i New York, nitiskt reklaminstrument för hans förvaltning av det svenska utrikesumgänget. Den goda och duktiga Ulla, skicklig eljes alldeles särskilt på husmodersfrågor, har med sin högre utbildning, inte minst sina språkkunskaper, kommit att distansera gruppens och partiets något äldre, mera proletära kvinnor, som kanske inte har riktigt lika lätt som herrarna att acceptera hennes politiska duglighet och temperatur. (I presslägningsögonblicket: Energiska Ulla statsråd! Självklart. Quod bonum etc.!)

Liberalerna har under min period bara haft två man på Stockholms-bänken, rätt stora motsatser. John. Bergvall, högste spritchef, f.d. energisk SSUH-medlem och alltjämt oklanderligt nykter om ock av annan uppfattning än nykterhetsfolket om motboken, är en man med flödande vältalighet — det är inte lätt att hinna uppfatta något komma eller ens en punkt i flödet. Men korrekt i stilen — han har inte, som det har sagts om Bramstorp, blivit skyldig svenska folket några bisatser. Hur länge Bergvall ska hålla, med både borgarrådsgöra och en

flitig riksdagsgärning, vill jag inte sia. Men stadsfullmäktige har ju börjat förstärka honom med en hel rad andra fullmäktigepampar i senaten. Erik Englund är folkpartiets andra man, fil. dr, stor matematiker och nykterist, en inte så flödande men så mycket kraftigare stämma, något ensidig anglosachsare, en gång utdömde han helt Frankrikes inflytande på vår kultur och fick en utmärkt avbasning av Karl Wistrand. Englund har den äldre nykterhetsrörelsens moraliserande typ och även något av rätta åsiktens envishet. Men en trogen kämpe.

Högern har på Stockholms-bänken haft fem mycket duktiga representanter. Överhuvud har den på grund av sin kvantitativa begränsning kommit att hävda sej kvalitativt i riksdagsrepresentationen. Ewerlöf är en saklig och skicklig finansdebattör, Nordenson en skarp ekonomiexpert på företagarsidan. Om honom måste jag rädda ett personligt minne. När Trots allt! var nedlagd 1946 och man på flera håll hörde vänliga önskemål om dess återupptagande, särskilt efter Sovjets kupp i Prag februari 1948, hälsade mej en av tidningens gamla vänner från Nordenson, att denne gärna ville låna mej de pengar som behövdes för att kunna få ut ett nytt nummer. Själv var N. för försynt att stöta på. Det skulle kanske kunna sägas, att storkapitalet sökte köpa mej. Jag svarade med glädje tack. Det var fullgoda svenska pengar. Jag fick låna 1500 kr. räntefritt på de månader det tog innan Pressbyrån redovisade. Då kunde jag återbetala summan. Vi har ibland talats vid allvarligt i livsåskådningsfrågor, som intensivt intresserar denne storföretagare. Kanske inte så egendomligt: han var på sin tid liksom jag medlem i studentföreningen Verdandi i Uppsala, t.o.m. dess ordförande. Medlem där var också Karl Wistrand, en av högerns kunnigaste män, min bänkkamrat, till vilken jag strax återkommer. En fjärde högerman är tjänstemannaombudsmannen Ernst Ahlberg, durkdriven och försynt expert särskilt i området mellan kapital och arbete. Han kom med i kammaren på huvudstadens nya, sextonde plats 1952 och föll liksom Nordenson och Wistrand ut vid 1953 års val. Och så har högern sin nyss jämte gruppledaren Ewerlöf omvalda kvinnliga representant Ebon Andersson, bibliotekarie, arbetarflicka som har kämpat sej fram till fil. lic., en amason livligt och stridbart i farten i lönefrågor och mycket annat, flärdfri och gedigen, manligt karg i sitt yttre men full av humor och satir. Det var en gång i ett sällskap tal om en mycket feminin man. ”Ack”, sa Ebon, ”om jag hade hälften av hans kvinnliga charm, så skulle jag vara oemotståndlig!”

Sist Stockholms-bänkens kommunist, redaktör Gunnar Öhman, som jag satt bredvid i fyra år. Han är yngre bror till min gamle parti- och riksdagskamrat Oscar Öhman i Sundsvall från trettitalet men rätt olik honom. Den yngre brodern är en av kommunisternas skickligaste män, en god hjärna och ett framförande av parlamentarisk korrekthet. Om hans ställning i partiet, d.v.s. i vilken ordning han kommer att utrensas, kan jag inte sia, men jag tror han blir bland de sista. Inte vågar jag heller yttra mej om, huruvida hans till synes goda hjärna kan ärligt samarbeta med hans tvångsmässiga, fjärrstyrda åsikter eller om där råder önskad personlighetsklyvning för olika tillfällen. Han synes mej ganska gott motsvara den nya typ av kommunistledare som Sovjet behöver i väster. Hur jag än ibland skämtar med honom behöver jag inte tvivla om mitt öde, om Öhman får sköta det. Och än mindre ifall hans fru, som väl då är naturligt, blir ännu högre instans.

*

Något utförligare måste jag teckna min bänkkamrat de fyra sista åren, Karl K:son Wistrand, kamrat också hela perioden i andra lagutskottet. Vi låg i Uppsala samtidigt något år, han tre år yngre till åldern, men jag minns från då inte mycket annat än en stillsam, nästan fromt blickande juris studerande. Han var emellertid också med i Verdandi, alltså ungdomligt radikal, tog sin jur. kand. och blev efterhand ombudsman i Järnbruksföreningen, gifte sej rikt och fick av miljö och aristokratisk natur en moderat livssyn. Wistrand har umgåtts åtskilligt i Arbetsdomstolen och där som på arbetsmarknaden överhuvud lärt åtskilligt. Han slåss för det beständes bästa värden, tycker inte att det är mycket med världshistorien efter franska

revolutionen, men han slåss med resignerad tolerans och elegans. Han är utpräglad individ, en särpling i sitt parti, besk mot även dess talare då de är medelmåttor. I andra lag var han en stor tillgång för sina socialjuridiska kunskaper och därtill som en mycket driven stilist, som observerade alla, även de minsta formfel. Stilenligt är han själv gammalstavare från före 1906: fv, hv, dt. Med en materiell rikedom av hög kultur förenar han ett mycket livligt litterärt intresse, där Carl Gustaf af Leopold, den siste gustavianen, är hjärtecentrum. Som pamp i Karolinska sjukhusets styrelse har han förlänats utmärkelsen medicine hedersdoktor.

Wistrand har de sista åren i Europa-rörelsen fått ett intresse, som tycks ha gjort honom ung på nytt. Det är som om den gamle verdandisten hade levt opp igen. Han är utan tvivel den mest hängivne, av bihänsyn mest ohindrade svensken i Europa-rådet och har ensam vågat bryta mot Undéns utrikespolitik, som eljes nästan helt har likriktat den svenska delegationen. I detta utrikespolitiska har vi två en stark samhörighet. Jag kan inte undertrycka den f.ö. marxistiska reflektionen, att man är mera oberoende andligt om man är det materiellt — när man eljes har kultur.

Karl Wistrand och jag har emellertid haft en viss svårighet i det parlamentariska umgänget: då det har gällt att ”kvitta” ut varann i en votering. Vi har ibland varit osäkra om, huruvida vi har haft olika ståndpunkt, är båda lindrigt partibundna. Det kan ha gällt anslutning till såväl oppositionens som regeringens linje. Eljes har vi trivts utmärkt ihop, har under trista kammardebatter fört samtal om litteratur och livsåskådningsspörsmål, och det har hänt att vi har delegerat varandra små snabbfabricerade lyriska hälsningar. Wistrand är en skicklig poet, jag känner mej avdankad och i efterhand. Jag tillåter mej avtrycka ett par prov på de två bänkkamraternas lyriska umgänge. En gång förekom följande korrespondens, skamligt nog under pågående debatt om livsmedelsstadgan vid bordet i andra lag:

*Hvad — har Du försjunkit i siffrornas lek?
Min broder, hur väl jag förstår Dig.
Att livsmedelsstadgan är slarfvig vig och blek
Är säkert något som slår Dig.
Att vi skola äta vårt dagliga bröd
I afsynt lokal hygieniskt
Ger intet för själarnas innersta nöd
Och röjer intet helleniskt.
När maten regleras är steget ej långt
Till andarnes reglementering.
I ”rymlig lokal” får anden det trångt
Med kontroll af polis och regering.*

K. W.

*Hr Doktor, flärd är mycket som vi dyrke,
helst vi som tagit politik till yrke.
Jag i det mesta är nog av Din mening
beträffande vårt skedes förorening.
Så låt oss, förrn vår själ är kvävd och såld,
le lite lätt med vännen Leopold.*

T. N.

En annan gång — också i andra lag — skrev Wistrand mej ett leopoldskt förmaningsbrev, att jag borde återvända till statskyrkans fadersfamn som jag lämnat:

*Du trädde ut ur fädrens gamla kyrka,
Träd in igen, min käre gamle vän,*

*Ty i Ditt väsen allt som ger Dig styrka
Det för till sist tillbaka just till den.*

*Tänk hvilken biskop bleke Du ej, Ture,
Asketiskt lugn uppå, Din panna står.
Hur mäktigt kräkkan i Din hand Du bure,
när mitran klädde Dina gråa hår.*

*Gå in igen, blif en af hjordens herdar,
Sträck ut Din famn mot dem som söka Dig
och stråla stolt bland Stockholms kyrkvärdar
serafiskt hög på dygdens smala stig!*

Svaret kom omgående:

*Min käre kyrkvärd, visst Ditt anbud gläder
en sonson och en sonsons son av fäder
som tjänat statens kyrka, men likväl
jag tackar nej i alla väder:
ej trivs i uniform min fria själ.*

*Sen skolans dar var Döbelns valspråk mitt:
Friboren är jag och jag tänker fritt.
Från flera håll har kyrkan famnen bjudit
och för förlorad son har malmen ljudit.
Jag haft tre frierier ifrån Caux
men jag förbliver hedniskt hård ändå*

Din och Voltaires

T. N.

*

Övriga kammarkamrater är det tyvärr inte plats att teckna — några ska komma i en bild från andra lag. Men ännu några namn ändå! Rickard Sandler har jag förut betygat mitt intresse för. Ernst Wigforss är också en märklig man, den gode, verkliga demokraten, alltid beredd att klara kvistiga frågor, partiets finaste socialistiske teoretiker. Alla har vi en stark känsla för honom. De två, Sandler och Wigforss, är talare i toppklass, men så är de också tränade i arbetarrörelsens bildningsarbete, klassiska ABF-föreläsare. Nils Herlitz, juris professor, högerns främste lagexpert, är en personligt mycket älskvärd och politiskt vidsynt man, utan belastning av gammal non possumus-konservatism. Med sin klara röst — gammal studentsångare — ger han vid behov en historisk och principiell inramning, som höjer en fråga ur det trånga dagsdunklet opp på de höga höjder där det är så gott att få allt belyst. En högerprofessor av annan läggning var Georg Andrén, som lämnade politiken och blev landshövding i Uppsala. Andrén är en spirituellt polemiker på engelsk grund, gav också vidder men var dessutom gärna besk, ibland nästan obarmhärtig, inte minst då han basade av den i humorns domäner mindre hemmastadde kaptenen, senare landshövdingen Erik von Heland. Andrén var inte utan en viss likhet med den elake Trygger men personligt trevligare.

I den egna partigruppen har jag kanske haft bäst umgänge med dess två småbrukare, Lage Svedberg från Västerbotten och Justus Lindgren, den förre en alltjämt rebellisk f.d. ungsocialist, kammarens mest fullvuxne man, den senare en from och stilla idealist från Västergötland. Birger Andersson, redaktör från Tidaholm, glad och nyter, umgås man med speciellt i hans egenskap av ”inpiskare”. Karl August Johansson, f.d. lokförare från Vännäs, representerar det gamla gardet med skämtsamt glimt i ögat och satirisk syn på mänskligheten.

Lektor Edgar Sjödahl från Göteborg är stor skattespecialist och den till det yttre gladaste av alla senatorerna i talarstolen. Med pedagogerna Bengt Elmgren och Gustaf Fahlander var jag förenad i internationalistiskt intresse. Men de har det inte lätt under Undén.

Hardy Göransson, fångvårdens chef, och Hjalmar Weiland, småländsk affärsman, kände jag gott samförstånd med på livsåskådningsfrågornas område, båda folkpartister, båda varmt kristna. Åke Holmbäck, professor, universitetsrektor, är en av de verkliga kulturintressenterna, personligt ytterst försynt och älskvärd. Bondeförbundaren Erik Jones Andersson från Ovanmyra var i sin daladräkt— och sitt tal — en levande repetition i Odhners historia. Gärda Svensson är en klok och moderlig representant för moderneringens speciella parti. Och bland högermännen är lektor Erik Arrhén en god kulturkämpe och europé — en sällsynthet gunås i alla partier.

Dagligt liv på Helgeandsholmen.

Nu ska första kammaren avskaffas, eftersom båda kamrarna har blivit ungefär lika folkliga och dubblering kan vara onödig. Gärna det, även om det kan ligga något i en kammare av en särskild typ, med mera fristående, partiobundna medlemmar. En art av politiker som dock tycks vara i utdöende också i senaten. I vår ungdom ropade vi i vrede mot reaktionens högborg: Ned med första kammaren! I dag tror jag nästan jag tvekar i valet vilken som borde störtas i gruset. Men min partiledning är utan tvivel glad så länge man har kvar den om än knappa majoriteten i gamla gubbhuset. Tiderna förändras.

Första kammaren är nu också, tack vare numerär och lokal, intimare och därför trevligare. Man behöver inte som i andra kammaren stå och prata i högtalare, som gör rösten kallare och råare. Vald på åtta år sitter en senator lugnare. Och det tycks som umgänget över parti-gränserna också vore något gemytligare här än i medkammaren. Men det är hyggligt genomgående i hela huset. Man möts ju ständigt i utskotten, i sammanbindningsbanan, där man promenerar utmed porträtten av gamla talmän, eller i de små konferensrummen och radiodags kanske vid den stora illuminerade jordgloben — en värmande erinran om vårt internationella sammanhang. Och man har ju dagligdags så mycket praktiskt och icke-partibetonat att klara på gemensamt ansvar, att man har alla förutsättningar att bli om inte vänner så i alla fall hyggliga umgängessyskon. Blir också ofta verkliga vänner — trots alla skilda meningar. De skilda meningarna gäller heller inte principer. De stora grundfrågorna, rösträtten och sånt, är lösta. Principiellt är numera de fyra s.k. demokratiska partierna ense i alla stora frågor: försvaret, utrikespolitiken, skolfrågorna, ja, även socialpolitiken. Vad det gäller är egentligen mest en aktuell avvägning: vem som ska betala mer eller mindre av de skatter reformerna kostar, uttagningsprocenten etc. Och så i vad mån staten ska bestämma eller näringslivet behålla sin frihet. Där finns i Sveriges riksdag numera varken någon manchesterliberalism eller någon dogmatisk marxism.

Här kan måhända inskjutas intrycket, att riksdagen överhuvud håller på att mista sin andel i samhällets ledning. Regeringen tar undan för undan makten, för övrigt en tidstypisk företeelse överallt. Regeringen och de stora intresseorganisationerna, LO, TCO och böndernas, gör opp lönegrader o.d. för rikets tjänstemän, vilket enligt grundlagen riksdagen har att sköta men där den redan är satt ur spel. Det är säkert också mera praktiskt. Regeringsformens § 106 (riksrätt) har man inte haft någon anledning att återropa. Och anmärkning enligt

107 förekommer numera aldrig annat än reservationsvis i konstitutionsutskottet, där ju alltid regeringen har majoritet. I en mera utpräglad demokrati avgår ett statsråd, när han kommer att figurera i minsta tvivelaktig belysning, och avvaktar tills saken blir klar — så t.ex. i England. I Sverige satt Nils Quensel och Gunnar Hedlund lugnt kvar och hägnades av regering och riksdagsmajoritet.

Med regeringskoalitionen socialdemokrater-bondeförbundare — förresten alltsedan den s.k. kohandeln 1933 — har framträtt en viss kyla mellan socialdemokrater och folkpartister. På sin tid var socialdemokraterna i bolag med liberalerna, på Staaffs tid, då vi röda ungdomar i den rena socialismens namn gick till storms mot den beblandelsen. Det är andra tider nu. Och man kan faktiskt iaktta en ganska ettrig socialdemokratisk ovilja mot folkpartisterna. Vad är i vägen? Det svaras: den oklara och opålitliga, ibland säger man ohederliga liberala politiken, därtill partiledaren professor Ohlins personliga uppträdande, för hög, för härsklysten etc. Men den oviljan har också odlats av arbetarpressen, och man kan få höra arbetarhustrur utan större expertis eller intresse i riksdagsfrågor fnysa och fräsa åt den där otäcka Ohlin ...

Nu är väl ändå en betydande grund till oviljan den, att folkpartiet är den farligaste konkurrenten och har haft så stora valframgångar. Kanske har man på känn, att det håller på att ta mark från socialdemokratin. På högern ser de våra med mycket blidare ögon. Den vet man var man har. Det är en renhårig motståndare. Härtill kommer, att folkpartiet har en så stor och mäktig, därtill ofta välredigerad press. Här måste nämnas det för alla rättsinnade socialdemokrater så förhatliga namnet Herbert Tingsten. Det är en farlig karl. Han har en sannings- och frihetslidelse som verkar manisk. Han har amerikaniserat den svenska politiken och går så brutalt skickligt fram, att motparten lätt paralyseras. Man ser t.ex. sällan Morgon-Tidningen gå till verklig motattack. Den söker parera och nöjer sej med det i hukande väntan på nya slag. Bara defensiv, nästan en tingstenofobi. Detta är inte enbart min syn. Jag har funnit den på flera håll i partiet.

För egen del har jag aldrig haft någon svårighet att umgås utan hämningar med alla partiets folk. Stalinisterna har jag visserligen inte mycket att säga. Men alla de andra, även Bondeförbundets representanter, har jag personligen kommit väl överens med, fast jag till protokollet har dikterat mej som icke-anhängare av koalitionen. Jag har också trivts mycket bra med det förtital av våra egna riksdagsmän som bannlyste mej på partikongressen 1944, har inte ens nänts erinra dem om det.

Nyktterhetsfrågan borde om något vara ett neutralt område. Man tycker det är underligt, att det ska finnas två nyktterhetsgrupper i riksdagen, en socialdemokratisk och en borgerlig. De uppges emellertid numera kunna samarbeta hyggligt, det gick inte på C. G. Ekmans tid. Tillsammans är de en stor minoritet, inte långt från halva riksdagen. Nyktterhetsfolket märks tyvärr inte i den proportionen. Kanske blir det bättre med den nu inledda nya givningen i alkoholpolitiken. Spritvännerna klagar ofta över att folkets icke-nyktterhetsorganiserade stora flertal är alltför lite företrätt i riksdagen, nyktteristerna däremot oproportionerligt ehuru så liten minoritet. Men det är naturligt: nyktteristerna är ju de vakna och organisatoriskt ledande.

Umgängesformerna riksdagsmedlemmarna emellan har förändrats åtskilligt mot förr i tiden. Man märker skillnaden redan mot trettitalet. Då kände man inte personligt alla, ens i den egna kammaren. Nu är alla du och bror utan vidare, ofta utan att man vet vad bror (eller syster) heter. Många är du och bror även med vaktmästarna, som ofta är partivänner. Ja, man kan vara rätt kamratlig också med personalen i riksdagsrestaurangen. Där går det mycket demokratiskt till. En gång stod en av de äldre, mera hemtama uppapperskorna i caféet och räknade ut vad hon skulle ha av fem riksdagsmän vid bordet bredvid mitt. De pratade och nojsade med henne, så hon hade svårt att addera inkomsten. Då sa hon moderligt resolut: ”Tyst, pojkar, medan jag räknar!” Och pojkarna teg.

På riksdagsrestaurangen och i caféet umgås man mera partimässigt än i kamrarna, socialdemokraterna i grupper för sej, bondeförbundarna vid sina bord o.s.v. Maten är hygglig men kaffebrödet får man bättre på de finare konditorierna. Apropos maten fick jag en dag 1953 påringning av en källarmästare S., som på sin tid hade innehaft riksdagsrestaurangen och nu önskade hjälp med eventuellt en motion. Om vad? Jo, han hade förlorat på rörelsen. Sedan

hade SARA fått den och liksom han gjort förluster men fått ersättning för dem. Hur mycket hade han förlorat? 55 000. När? Bortåt tjugufem år sedan. Det var nog preskriberat, sa jag. Men hur hade förlusten uppkommit? Jo, som jag väl visste var det mycket svårt att skaffa matvaror i slutet av första världskriget, ”och då köpte jag kött på svarta börsen”, sa källarmästarn. Nå, det var ett originellt krav, menade jag. Skulle riksdagen ge ersättning för att han hade brutit mot dess lagar? Mannen skrattade själv. Jag bad honom komma upp i riksdagen, lovade tala med några bättre insatta kamrater om hans möjligheter. En av dem kände till saken, ersättningskravet hade varit oppe i kamrarna men avslagits. Att det var svart kött regeringen och riksdagen hade ätit, visste han inte. Källarmästaren blev sjuk och kom inte igen.

Om fraterniseringen och demokratiseringen har fortgått mycket starkt sista årtiondet, så finns det i alla fall fortfarande lite later. Det är visserligen bättre än tidigare. En av våra vaktmästare på trettitalet berättade mej, att förr fanns där i första kammaren medlemmar så förnäma, att om en vaktmästare inte i tid hann fram att ta av dem ytterrock eller päls, så lät de demonstrativt plagget falla i golvet. Så aristokratisk är ingen nu. Men ännu på femtitalet har jag sett tämligen unga kammarledamöter med elegant nonchalans låta vaktmästarna, kanske partikamrater, befria dem från övertyget, så frånvarande i socialgrupp i som om det gällt en rent mekanisk åtgärd. Själv har jag inte kunnat förmå mej att ta emot hjälpen, även om den för vederbörande har varit ren yrkesrutin, utan tacksamt undanbett mej: när jag bleve tillräckligt gammal eller eljes sjuk skulle jag iakttå proceduren. Det här berättade jag för en kamrat och fick det dräpande svaret: ”Ja, ser du, det är just tecknet på begynnade senilitet.”

Och så en annan liten bagatell. Jag är av uppfostran van vid den naturliga artigheten att alltid hälsa på portvakter när de öppnar för mej. Men de flesta riksdagsmedlemmarna går förbi utan att se något, även om portvakten gör honnör. Denne slutar kanske därför att göra det och låter passerandet bli rutinmässig mekanik.

*

Riksdagen är ett ämbetsverk, ett stort ämbetsverk med månghundraåra anor och där allt går smort. Allt finns till hands helt oppifrån: frågorna glider på löpande band genom alla instanser. När en reform genom hänvändelse från riksdagen anses mogen sätter regeringen till en utredningskommitté av sakkunniga, som gnuggar och manglar frågan med bistånd av råd från anmodade instanser och till sist skickar in sitt resultat till departementet. Detta låter så bearbeta utredningens resultat och inhämtar därtill remissuttalanden av allehanda tillbörliga organisationer. Så får k. m:t en proposition färdig och avlåter den till riksdagen, riksdagsledamöterna får inge motioner i anledning av den, hela ärendet går så till ett riksdagsutskott, där det behandlas kanske i veckor med föredragning av någon särskilt sakkunnig, ibland flera, ofta utredningens sekreterare eller departementets författare av propositionen. När utskottet har granskat färdigt i varje paragraf och bisats, sänder det, i regel tillstyrkande (regeringen har ju majoritet i riksdagen och därmed i utskotten), propositionen till kamrarna, med eventuella detaljändringar och reservationer från oppositionens utskottsbesättning. Så behandlar de olika riksdagsgrupperna frågan, om den hör till de viktigare, och så kommer sist debatten i båda kamrarna, om där har varit reservationer, propositionen antas och ett belopp (eller flera) införs i budgeten eller en ny lag promulgeras av k. m:t nästkommande i juli eller i januari. Det är en omsorgsfull procedur. Här slarvas sannerligen inte.

Riksdagen är ett ämbetsverk med allt därtill hörande: sekreterare, stenografer, vaktmästare, korrekturläsare etc. etc. Det är sådan ordning i statsstyrelsen, att det t.o.m. finns en statens organisationsnämnd för att tillse att allt blir rationellt organiserat. På Helgeandsholmen förekommer inget lättsinne, sker inga underverk. Och en enskild riksdagsmedlem har ytterst små utsikter att kunna få fram en enligt hans mening aldrig så god sak, varken utgifts- eller lag-

förslag. Vad man än kommer med i det senare fallet blir svaret ”ligger under utredning” i ett större lagkomplex. Och det är sant. Alla lagfrågor är ju ständigt i utveckling och alla områden, strafflagen, äktenskapslagen o.s.v., tas då och då upp till nödig översyn och modernisering.

Kammardebatterna ändrar mycket sällan vad som har beslutats i utskotten. De är mera uppvisningar för press och allmänhet. Åtminstone i de större frågorna är partierna i förväg fasta. I mindre frågor, särskilt då det gäller icke partiskiljande anslag, kan det hända att ett utskott får bakslag, helst om utlåtandet är illa skrivet — sådant kan hända — och det förekommer inte så sällan att en kammare efter olika beslut har ändrat mening vid den gemensamma voteringen.

I kamrarna debatteras alltså huvudsakligen för yttervärlden och protokollet, d.v.s. eftervärlden — i mån den är intresserad. Det är i utskotten det egentliga arbetet utförs. Det vet eller betänker inte allmänheten, då den — ofta med skäl — kritiserar de uttänjda kammardebatterna där alla ska upp och vittna, särskilt valår, och där det ofta bara upprepas vad andra har sagt förut. I utskotten pratas det inte så slösaktigt. Där gäller det ju också oftast detalj för detalj, punkt för punkt, § för §, och där måste man vara saklig.

*

Det vore en rolig uppgift att studera riksdagsmännens sätt att föra sej i talarstolen och deras språk. Uppförandet börjar nog bli lite nonchalant. Talarna står gärna med ena handen i byxfickan, ibland bägge. Professor Sten Wahlund hade en tid vanan att stoppa vänstra handen dit med förtifem minuters mellanrum och så upp igen. Jag tog tid. Många knäpper sina rockknappar och knäpper upp igen. Andra tar av och på glasögon. Några stora gester ser man sällan. Dem spar man för folkmötena. I regel håller satserna ihop även för dem som mera improviserar. Många som tycks improvisera har i själva verket förut noga lärt in sina ”spontana” satsar, det gör ju också en man som Churchill. I regel utformar väl riksdagsmännen sina tal själva, även om stommen ibland kommer från partiledningen. Lite försmädligt blir det, även om bara stenografen märker det (i det fallet — 1947 — berättade han det för mej), då en talare ska säga ”F.N. (d.v.s. Förenta Nationerna) får inte bli” etc. men läser och säger ”för närvarande får inte bli” ...

Det parlamentariska språket har sina säregenheter. En gammal stenograf P. G. Widegren gjorde på trettitalet ett uttalande om sina iakttagelser, hur talhastigheten hade ökat betydligt med de nya parlamentariskernas träning i folkrörelserna och vid folkhögskolorna, och så naturligtvis världsutvecklingens nervösa hets. Han betonade också, hur särskilt improvisatörer blandar upp sitt tal med betydelslösa glosor eller utnyttjar långa fraser för att under tiden kunna tänka vidare: ”när allt kommer omkring”, ”enligt min uppfattning”, ”det ligger ju så till att”, ”det är ju på det sättet att”, ”det förhållandet att” o.s.v. Han pekade likaså på förkärleken för konstruktionerna på -ande, den s.k. substantivsjukan. Allt det där fortsätter. Och man har sina modeord: målsättning, storleksordning, angelägenhetsgrad, flaskhals, kärvare klimat, hur mycket som helst.

I någon mån blir man ju med tiden miljöskadad och dras till retoriken, då man ideligen umgås med propositionernas och lagarnas gamla språk. Man finner traditionen ofta ärevärdig, får respekt för dess märke och must. Man kan ju inte kåsera i lagtexter. Ibland verkar traditionen lätt komisk, som t.ex. i utskottsprotokollen: ”Sedan hr Andersson uppstigit och hr Pettersson tagit plats vid bordet behandlade utskottet k. m:ts proposition 43” . . .

Alla utskottsordförande strävar att få sitt utskott enigt, då går ju kammarbehandlingen smärtfritt. Ofta lyckas också utskotten att trots motsättningar under debatten ”skriva ihop” sej. Men därmed följer som ofta med enighet ett dunklare och krångligare språk. Riksdagsspråkets

onatur beror i hög grad på detta att man ”skriver ihop” sej. I utskottsdebatter talar man mera naturligt.

Ibland kan förresten själva materialet ge sin lustiga prägel åt utlåtandena. Andra lagutskottet hade t.ex. en gång att besluta förorda försäljning av ”förra profossbostället 1/8 mantal Slogstorp 1¹ i Hammarlunda socken, Malmöhus län” — det var längesen prof ossen huserade där. Första lag rapporterade vid ett tillfälle, att ”tjuvskyttet, såväl i norra som i södra Dalarnes tjuvskyttedistrikt, bedrivs företrädesvis under sommaren”. I en motion 1951 yrkades, ”att behandlingen av ärendet angående utvidgande av lagen den 4 juni 1937 att omfatta även slakt av ren hos justitiedepartementet påskyndas”.

När jag 1946 skulle placeras i utskott, frågade mej gruppleddaren Harald Åkerberg, om jag hade något särskilt önskemål, och jag svarade: nej, det fick gruppstyrelsen helt bestämma. Jag blev placerad i andra lagutskottet. Kanske hade jag känt mej passa bättre i statsutskottets andra avdelning, kulturanslag, men jag är tacksam för andra lag. Åtta år där har varit mej en god skola i socialpolitik. Inte för jag ännu känner mej kompetent i pensions- och sjukvårds- och trafikfrågor o.d., men jag vet ungefär hur de ligger till, och jag har den största respekt för sakligheten i detta viktiga sociala välfärdsutskott, som får allt mera att göra ju mer staten lägger sej ombord med människornas privata öden. I sju år satt jag där mycket troget som suppleant, då och då flyttad ett steg närmare de ordinarie, och lyssnade till sakkunskapen medan jag betraktade väggens ordförandeporätt eller såg ut genom fönstret över Norrbro — en av Stockholms vackraste utsikter — följande vaktparadens förbimarsch — eller i stillhet med halva min själ skötte min privatkorrespondens. Några gånger fick jag rycka opp vid bordet för att fylla ut vakans i annat parti. Som vikarie har jag varit både högerman, folkpartist och bondeförbundare. Min verksamhet vid bordet har eljes under de åtta åren inskränkt sej till några formella ändringsförslag. Den inaugurerades med behandlingen av vanhävdsbeslaget på Bogesund 1946, där T. Nerman gick till eftervärlden som undertecknare, och fick sin historiska större slutpunkt i utlåtandet om högertrafiken 1953. När jag sista året blev ordinarie kunde jag med stolthet känna mej ha — parlamentariskt — bräckt Fridolin. Karlfeldt skriver om sin ”studerade karl av bondestam”, att ”han vart riksdagsman och kom in i utskott”. Men han säger inte, att han vart ordinarie!

I andra lag satt alla mina åtta år som ordförande David Norman, folkskollärare och gammal kamrat i ungdomsrörelsen, vänlig, kunnig och högt gillad. Jag tror han lyckas mer än någon annan utskottsordförande att ”skriva ihop” sitt utskott, givetvis så nära ”kungens” linje som möjligt då ”kungen” är socialdemokrat. Partimötsättningar är heller inte svåra i detta utskott. När vi ännu hade vägrågor o.d. — som nu hör till det utbrutna tredje lag — kunde man snarare märka en uppdelning mellan stad och land tvärsigenom partigrupperna. Numera märks klassmotsättningar mest när en ny lag medför skattebelastning. Även kommunistmotioner behandlas fullt korrekt, granskas noga. När kommunisterna ännu var starka nog att ha en suppleant, fick han ta plats vid bordet i stället för en socialdemokrat då det gällde en kommunistisk motion. Så ger man alltid också plats för en suppleant när denne har en egen motion eller ett intresse.

Från andra lag minns jag med särskild glädje de två kärngubbarna Emil Olovson i Västerås och dalabonden Gustaf Hellbacken, självständiga, rakryggade också mot den egna partiöverheten, den omsorgsfulle Emil Hage, den försiktige, betydligt konservative Albert Forslund, den fackligt grundmurade Axel Uhlén, Hemming Sten som i mycket har tagit opp Carl Lindhagens mantel, den ende som tycks läsa allt riksdagstryck både för andra lag och eljes, han drar gärna hela bakgrunden till ärendena. I trafikfrågor är spårvägs mannen Olof Nilsson från Göteborg verklig expert. John Lundberg, partiombudsman i Uppsala, är en butter idealist med kärna, ett gott salt i utskott som parti. Nils Elowsson, redaktör från Kristianstad är också en kunnig och skarp debattör. Utskottet har som ett socialutskott bör en stor

uppsättning damer. Bland våra socialdemokratiska framträdde främst den nu med heder sluttjanta Olivia Nordgren, en märkeskvinna i socialfrågor. Där uppträder också, mera sporadiskt, Elsa Johansson i Norrköping och Disa Västberg i Stockholm, båda ingivande saklig högaktning.

Högern har i andra lag haft några mycket uppskattade skickliga män: Karl Wistrand och Ernst Ahlberg från senaten, Alarik Hagård från medkammaren. Bondeförbundarna har goda representanter i Gärda Svensson, Sten Wahlund, C. O. Carlsson i Bakeröd, Nils Theodor Larsson och Torsten Bengtson — den siste tippas jag blir statsråd.

Folkpartiet har viceordförandeposten, den erfarne och humoristiske Upplands-agraren Edvin Jacobsson i Igelsbo, och vidare J. A. Sunne, folkskollärare och kommunalman, sakligt hemma inte bara i Mjölby. I sjukvårdsfrågor har folkpartiet en intensiv expert i Gerda Höjer. Ragnhild Sandström från Västerbotten, också fp, är en av riksdagens piggaste damer, intelligens på kullager, satir och för en kvinna osedvanlig humor, en modern Anna Maria Lenngren med lite inslag av majorskan på Ekeby. Vi har ibland växlat sarkastiska utlåtanden på lappar över bordet.

Ett par år i början av min period hade vi i andra lag Märta Boman, höger, f.d. frälsningssoldat, en rejäl Norrlands-mora. En dag 1946 hade hon vid sammanträdet början sin lille ettårige son i knät där hon satt som suppleant vid väggen närmast dörren. Hon hade ingenstans att lämna honom och blev sittande. Piltan gnydde lite och Norman tittade obeslutsamt bortåt tablån. Men madonnan gjorde ingen min att gå ut, och så fick ettåringen sitta kvar, väl den enda obehöriga som har deltagit i utskottssammanträde — och vid vilken ålder!

Till min snabbskiss av riksdagens andra lagutskott må tilläggas, att vi hela tiden har haft mycket goda sekreterare och dito vaktmästare samt att vår lokal har en viss helgd. I andra lags rum hölls det avgörande sammanträde som gav Norden freden det ödesdigra året 1905.

Ett par år deltog jag, mera sporadiskt, i första kammarens allmänna beredningsutskott, kallat allmänna sopnedkastet, där man behandlade frågor på fosterstadiet, och 1951 i ett tillfälligt: religionsfrihetsutskottet.

I gruppen.

På trettioalet var jag min egen partigrupp i första kammaren. Nu 1946, när jag kom igen, tillhörde jag den stora, inflytelserika socialdemokratiska riksdagsgruppen, knappast en grupp, snarare en armé, som i egenskap av riksdagens största håller till i stora partilokalen med de gamla gobelängerna och de ärevördiga konstverken. Med den nya samhörigheten följde också någon disciplin, inte så besvärande dock och inte så noga iakttagen i mitt fall. Trots allt har jag bemötts synnerligen älskvärt och kamratligt. Toleransen mot mina små krumsprång har kanske i någon liten mån varit till partiets fördel. Fribytare har väl också något litet värde. Vilket helt naturligt inte hindrar, att man har betraktats som en smula vid sidan. Politikerna menar: Han är ingen politiker, han är författare. Författarna å sin sida: Han är ingen författare, han är politiker. Och bägge sidorna har rätt. Han är ingendera helt. Han ber att få vara lite av varje och sej själv.

Våra socialdemokratiska gruppmöten — som hålls tisdagskvällarna — är alltid välbesökta och har ofta givande debatter. I allmänhet råder där ett samhörighetens kompakta lugn. Stämningen är fast, och det är symboliskt att gamle hedersmannen och verkliga realpolitikern Fast från Nässjö vid mera högtidliga tillfällen redovisar gruppens och klassens förtroende för sin regering.

Eljes finns där många olika lager i gruppen, alltifrån de helt obefläckade från Per Albins ungdom och de dito från Rickard Lindströms nya ungdomsförbund 1917 och till hemvända

vänstersocialister och kommunister av olika brytningsår. Där är många från 1921 och från 1924 — i sistnämnda fallet, med Z. Höglund, själva andra kammarens talman Gustaf Nilsson och försvarsminister Torsten Nilsson —, och där finns t.o.m. några av min årgång 1929. De f.d. revolutionära är inte de minst markanta.

I allmänhet inledes gruppmötet med en redogörelse av ett statsråd för en stor fråga, som står inför avgörande i kamrarna. Redogörelserna är utmärkta. En särskilt övertygande man är Per Edvin Sköld. Under kriget retade han med ett uttalande om likgiltigheten av endera sidans seger. Men defaitist var han aldrig — fast jag beskyllde honom för det en gång. General Kellgren har ju vittnat om att Sköld en gång sa, att det vore bättre att vägra Hitlers transivering, även om vi då skulle bli ockuperade som Danmark och Norge. ”Under en ockupation skulle nämligen frihetskänslan leva och stärkas, och då det hela en gång var över skulle vi stå upp som ett nytt och starkt folk. De ständiga eftergifterna kunde endast leda till att vår vilja förslavades.” Det är karlaord, och Sköld är en karl, skulle bli en stor motståndsledare. Tyvärr gav han efter av partihänsyn. Finansministern — som f.ö. har dugt på flera taburetteer — kan vara burdus, ja, grov. Men man upptäcker snart charmören hos honom. Som gammal folkbildare är han också så skicklig att lägga opp svåra ekonomiska problem, att — ja, att t.o.m. jag förstår dem.

Klara och rediga är också Erlander, Ericsson (Kinna) och andra. Någon gång sticker någon i gruppen opp. Ett och annat enstaka yttrande har antytt tvivel på välsignelsen av koalitionen med bönderna. David Hall, av naturen oppositionell, avfyrrar ibland med riksbankspondus vettiga synpunkter, även mot Sköld. John Lundberg i Uppsala har sin egen mening om alle mans rätt och mer än det. Georg Branting publicerar sin oro så snart det gäller att Sverige skulle ta ett steg ut i Atlanten. Nancy Eriksson för gärna kvinnornas talan och tolkar sitt missnöje med karriärmöjligheterna i utskotten. Ibland biter Erlander som ordförande ifrån sej mot henne eller andra med stillsam sarkasm. Eljes lyss man som sagt i allmänhet lugnt och förtroendefullt till ledningen, oroas knappast av dess något oroande analyser av väljarfolkets tendenser. Ledningen hittar nog på utvägar.

Det förs inte diskussionsprotokoll på gruppmötena. Jag gjorde det ibland privat. Visserligen är det modernt att mycket snart utnyttja privata källor, men jag ska inte skvallra detaljer. Däremot ska jag ge en minnesskiss av det viktiga möte, då gruppen hösten 1946 valde efterträdare till Per Albin Hansson. Vad då hände är redan så känt, att jag knappast röjer några hemligheter.

Valet stod ju ursprungligen mellan Ernst Wigforss och Gustav Möller, de två av den äldre generationen som stod den avlidne närmast i arbetarklassens känslor. Men Wigforss hade trätt tillbaka och förtroenderådet hade placerat Möller först med Tage Erlander, tredje generationens representant, som motkandidat. Partistyrelsen åter hade tagit dem i omvänd ordning. Där hade man haft känslan att folkpartiets framgång nyss vid kommunalvalen hade haft något samband med ”en ledare med charmerande egenskaper” — som det hette någonstans. Lustigt förresten, att nu skulle alla partierna ha akademiker till ordförande, medan förut det praktiska livets män hade passat bättre: folkpartiet professor Ohlin, socialdemokratin fil. kand. Erlander, högern jur. kand. Hjalmarsson och bönderna jur. dr Hedlund. Ett tidstecken. Men är akademikerna mera charmiga?

Jag minns, att den där kvällen hade man lite svårt att komma igång — som på ett bondkalas. Wigforss ville själv inte kandidera mot den unga generationen, åldern tog ändå ut sin rätt, han hade inte längre kvar den intensiva lusten att förändra samhället och inte heller krafterna, vissa ting föreföll inte lika väsentliga nu som i yngre år. Han stod till förfogande men inte någon längre tid. Även Per Albin hade tänkt gå 1948. Wigforss hade vädjat till Möller att

också avsäga sej. Han kunde inte följa denne hur långt som helst i anslagskrav i social-reformer. Hittills hade Per Albin medlat med stor förståelse för finanserna.

Möller å sin sida tyckte nog, att Erlander borde få mogna någon tid ytterligare i allmänna medvetandet. Man hade inte lyckats göra socialiseringstanken konkret för människorna än. Själv hade han inte hemligheten men kanske några synpunkter.

Det här var några minnen av synpunkter den historiska höstkvällen 1946. Talare uppträdde för både Möller och Erlander och Erlander valdes så med 94 röster mot 72. Han gjorde motstånd men sammanträdets ordförande Harald Åkerberg förklarade, att tills vidare var han bara vald till riksdagsgruppens ordförande, och tryckte klubban i hans hand. Med det var emellertid saken klar även ifråga om partiordförande och regeringschef. Och kungen, som telefonledes hade låtit delge sin oroliga väntan, kunde få besked.

Hur röstade nyblivne gruppmedlemmen Nerman och hur såg och ser han på den nye partichefen?

Jag röstade på Möller, ansåg honom närmast i tronföljden i arbetarklassens hjärta liksom även sakligt, helst de sociala frågorna, Möllers frågor, allt mer kom i centrum. Ett par år hade han gott orkat med, och under tiden kunde Erlander ha vuxit in i rollen som hans efterträdare, gärna som partiordförande omedelbart. (Vougt hade nu haft den goda tanken, att man borde skilja på posterna.) Erlander har emellertid allt mera fyllt ut platsen som arbetarklassens ledande man. Han var redan som departementschef mycket dugande och omtyckt. Han har visserligen haft över sej något studentikost som har legat emot honom. Men å andra sidan ligger däri något av den snabba intelligensen som gör honom till en skicklig debattör. I början slösade han, glad åt striden, stundom sin kraft på ovärdiga föremål. En statsminister måste välja sina motståndare. Erlander är — om jag får tala fotbollsspråk — en stridslysten forward, medan Per Albin snarast var en säker halvback eller back, en position som väl passar en partiledare bäst. PA uppges alltid ha väntat med sina egna omdömen tills andra i laget talat och han kunde sammanfatta och samla på en medellinje. Det är inte omöjligt, att Erlander nu dragit sej en smula bakåt mot halvbackarna. I varje fall är han en god man och en duktig man. Men han har ingalunda någon lätt uppgift. Per Albin är redan ett helgon hos svenska folket, även borgerskapet. Och femton—tjugu år äldre har Undén och Wigforss stått bakom som ”äldre statsmän” att ta hänsyn till. Och Sköld med statskassan sen, regeringens mäktigaste man! Detta och därtill den sociala utvecklingen gör det allt annat än avundsvärt att i dag vara Tage Erlander.

Partigruppens och partiets behandling av utrikespolitiken hade jag gärna velat ge några drag av, men det bör bli en bok för sej. Sveriges utrikespolitik skötes helt av utrikesminister Undén, alla partierna står eniga med hans neutralitet och svenska folkets stora massa räknar utrikesaffärerna som en sak som inte angår folket, bara UD. Atlantpakten har i vår grupp haft en enda anhängare: T. Nerman. Jämte honom i första kammaren folktoppartisten Hugo Osvald och högermannen Per G. Lundgren, punkt och slut. I andra summa 1: folktoppartisten Yngve Häckner, och han försvann efter en valperiod. Jag har tegat i gruppen men talat i kammaren och räddat min själ. Betecknande nog har det då förekommit hemliga instämmanden efteråt, t.o.m. en borgerlig gruppleddare sa mej en gång: ”Du kan säga vad vi andra är förhindrade att säga.”

Svenska folkets utrikespolitiska intresse och insikter tolkar följande sannhistoria förträffligt: Uddo Jacobson i Vilhelmina, Västerbottens lappmarks klockarfar, lovprisade häromåret under stark stämning i en fylld lokal i sin valkrets Sveriges fredspolitik. Han bredde på grovt, det har han själv erkänt för mej. Efter föredraget arbetade sej en gumma i publiken mödosamt fram i massan, tog hans händer mellan sina, tryckte dem hårt och sa med tårar i ögonen: ”Tack, kära, kära Uddo, för att du frälste oss från kriget!”

Så länge man kunde hoppas på ett nordiskt försvarsförbund gladde jag mej åt det hoppet, och där arbetade Erlander hederligt och led en djup besvikelse. En annan sak är, att försöket från svensk sida fullkomligt klart framför allt ville hindra att Norge gled bort till Atlant-pakten.

I riksdagsgruppen var jag alltså ensam helt för Västerlandet, mot neutralitetens flirt med våldet och ofriheten. Det lustiga är, att denne ensamme ensam har stått på den socialistiska Internationalens linje! I gruppen fanns ännu en, som inte i själ och hjärta är nöjd med utvecklingen: Rickard Sandler, vår ende statsman av format. Han har visserligen sanktionerat den officiella politiken, men framtidens historieforskare bör granska hans tal noga, varje skiljetecken.

Gruppens ställning till utrikespolitiken är milt uttryckt mörk. Där har försports en anda av nationell självtillräcklighet, som ibland har gjort en gammal socialistisk internationalist mörkrädd. Internationalen åt alla lycka bär. Överhuvud är socialdemokratin nästan överallt numera närmast konservativ och efter på den internationella politikens område. Den fackliga rörelsen är mera med sin tid. De borgerliga är det också i en del av sin press, partierna har ju bundit sej, men folkparti och höger vrenskas en smula i skaklarna. Det är betecknande, att högermannen Karl Wistrand ensam aktivt representerar Europas enhetsvilja bland svenskarna i Europa-rådet.

Upp, trälar uti alla stater!

Riksdagarna 1946-1953.

Här måste jag åter i hastigt svep rita en historisk ram: vad sej i världen och riket tilldragit åren 1946-1953, min andra parlamentariska period.

Utrikespolitiskt kännetecknas tiden helt av den tilltagande spänningen, det kalla kriget mellan väst och öst. På debetsidan är då att registrera Stalins framstöt via kommunistpartiet och vissa socialdemokrater i Prag 1948, Maotses seger i Kina 1949, det av Stalin och Maotse tända Korea-kriget 1950, omvälvningen i Egypten riktad mot Västerlandet, oron i Persien och överhuvud de färgade folkens resning (i sej historiskt försvarlig), Englands ökade svårigheter, Frankrikes allt bedrövligare tillstånd, MacCarthy-tendenserna i U. S. A. På creditsidan noteras luftbron till Berlin 1948 och upprorsvågen den 17 juni 1953 i satellitstaterna, Marshall-hjälpens räddning av Europa, Väst-Tysklands uppräckning under Adenauer, Lilla Europas framväxt på kol- och stålunionen, Europa-rådet och strävan till Europa-armé, den nya staten Israels inträde i historien, Förenta Nationernas antagande av De mänskliga rättigheterna 1948 och det världshistoriska faktum att i Korea 1950 för första gång i historien en kollektiv makt har kunnat stoppa en angripare. Visserligen är det Förenta Staterna som dirigerar och handlar i FN:s namn, men gudskelov då att vi har Förenta Staterna med alla dess fel och att de har funnit sin historiska roll som Västerlandets ledare kring insjön Atlanten!

Segermakterna straffade ledande krigsförbrytare, tyvärr ej alla. Stalin med stab ifrågasattes ej, trots ohyggliga brott.

Detta om utrikesbakgrunden. Hela tiden har rått en god ekonomisk konjunktur — på rustningarna. Och vad hade vi för oss i Sveriges riksdag dessa åtta år efter kriget? Och vad kunde en man i ledet göra i församlingen?

1946 rådde en viss glädje över fred och goda tider. Det gällde bygga opp och återknyta av kriget brutna band. Sveriges riksdag beslöt anslutning till Förenta Nationerna och gav Sovjet en miljard i kredit men fullföljde 1942 års försvarsorganisation. Norrbottens järnverk i statlig regi anlades i Luleå. Folkpensionerna höjdes till i 000 kronor, fria skolmåltider och skolböcker infördes i folkskolorna, husmödrarna fick semester, en sjukförsäkringslag antogs principiellt, skärmbildsundersökning infördes och en omsättningsskatt. En otäck fläck på

Sveriges sköld var utlämningen av balter till Sovjet och i många fall döden. Vi höll fåfängt protestmöten. Arbetarna var i stort likgiltiga, av lojalitet mot regeringen. Men en dåvarande regeringsmedlem sa mej privat om utlämningen: ”Det är ett blödande sår.” Man skämdes att vara svensk.

1947 års riksdag ändrade grunderna för den direkta statsbeskattningen och införde kvarlåtenskapsskatt, allmänna barnbidrag och pensionering av riksdagsmän m.m. 1948 anslöt riksdagen Sverige till Marshall-planen och antog nyredigeringar av grundlagar, främst tryckfrihetsförordningen, ny lantarbetstidslag och ny arbetarskyddslag. 1949 års riksdag sanktionerade 1948 antagna grundlagsändringar, införde Sverige i Europa-rådet och FAO, antog ny föräldralagbalk, gav prästerskapet lönereglering, höjde bensinskatten och ökade riksdagsarvodena. 1950 antogs principbeslut om enhetsskolan och infördes indexreglering i folkpensionerna, upphävdes lösdrivarlagen, stärktes försvaret och beslöts anslutning till europeiska betalningsunionen.

1951 anslöt riksdagen Sverige till Europa-rådets koncentrerade upplaga av förklaringen om de mänskliga rättigheterna och valde medlemmar i Europa-rådet. Korea fick ett svenskt fält-sjukhus. En tillfällig investeringsskatt infördes. Skogsvinsterna steriliserades. En livsmedelsstadga antogs. En orätt från staten mot ett enskilt företag Lifaco togs upp i enskild motion, som också jag skrev under, men kravet på ersättning avlogs, en klar rättskränkning sanktionerades. Riksdagen antog ny religionsfrihetslag. 1952 höjde riksdagen statstjänstemännens löner och barnbidragen, antog en ny naturskyddslag och ett nytt resereglemente, beslöt anslutning till Nordiska rådet. 1953 var de stora besluten folkpensionernas och arbetslöshetsförsäkringens förbättring, den obligatoriska sjukförsäkringen, den nya kommunallagen och utredningen om högertrafiken.

Och T. Nermans insatser dessa åtta år?

Det var inte längre frågan om republik och dylika demonstrationsämnen. De var utagerade. Nu gällde det att söka opp smärre, bortglömda saker av intresse för demokratin, tvätta av dess återstående små skönhetsfläckar.

Jag motionerade 1946 om hemligstämplingens radikala förkortande, förbud för rikets ämbetsmän att ha tjänst hos det privata affärslivet, en enda reseklass för alla statsanställda — allt förgäves. Men i en medaljmotion fick jag seger — tillsammans med min partivän Lars Lindahl, som i andra kammaren oss inbördes ovetande hade gjort samma framstöt — och hädanefter belönas trohet och nit i rikets tjänst inte längre efter tjänsterang, guld, silver och brons, utan alla får guld (d.v.s förgyllt). Jag interPELLERADE statsminister Hansson om nazismen i Sverige och röstade för rysskrediten, betonande att även ryssarna borde få hjälp som andra folk som lidit men att krediten, mot försäkran oppifrån, också var en politisk fråga. Det var klart: Sveriges dåliga samvete för hjälpen åt Hitler.

1947 motionerade jag om att få bort adelstitlarna ur Statskalendern och kamrarnas ledamotsförteckningar liksom vid upprop av kamrarnas ledamöter. Partiell framgång: dessa titlar föll bort i senatens förhandlingar och protokoll. Jag röstade med Sandler och tre andra socialdemokrater mot kvarlåtenskapsskatten, interPELLERADE statsminister Erlander om naziinfiltrationen och talade mot en socialdemokratisk motion om statsförslag. Jag fick vara med när riksdagen första gången radierades, i min interpellationsdebatt. Min röst avgjorde en fråga: anslag till instruktörer åt hemvärnet. Så gör man någon enstaka gång historia!

1947 fick jag en visserligen liten men dock framgång i lagsak, ändring av giftermålsbalken § 2:9, rätt att med k. m:ts medgivande gifta sej med avliden makes barn i tidigare gifte, tillåtet i Norden i övrigt men förbjudet i Sverige. Med benägen hjälp av första lags ordförande Karl Schlyter gick reformen igenom. På första kammarens läktare satt den dagen ett par i den

åsyftade situationen. De blev glada och tacksamma och kunde nu gifta sej, och i dem fick jag ett par riktigt goda vänner. Något år senare blev jag fadder åt en liten rar pojke. Man kan vara glad att vara riksdagsman i sådana fall. Gripande var det att tre år senare av advokat Ragnar Gottfarb motta ett brev, vari han berättade att han inför en häradsrätt hade bistått en lantarbetare, tilltalad för intim förbindelse med sin styvdotter. Båda parter var bekymrade för väntat hårt straff och båda hade använt en föråldrad lagbok. Advokaten anhöll om villkorlig dom, åklagaren fann det av tekniska skäl omöjligt. Och:

Den mycket vänlige gamle ordföranden tog då fram riksdagens handlingar och läste upp Eder motion, som tyvärr tidigare varit både åklagaren och mig fullkomligt obekant. Han läste också upp strafflagskommitténs yttrande i anledning av motionen och påpekade för oss, att vi båda försummat den nya lagstiftningen i ämnet, vilket vi oförbehållsamt erkände och tackade för upplysningen. Till allmän glädje och icke minst till stor förvåning för mannen, som jag förespeglat straffarbete under lång tid, utdömdes relativt obetydliga dagsböter.

1948 talade jag varmt för Sveriges anslutning till Marshall-planen och motionerade tillsammans med Fredrik Ström om att statsråd skulle kunna stå utanför statskyrkan. Det gick inte alls. Saken låg ”under utredning”. 1949 talade jag för anslutning till Atlant-pakten och Unesco samt för flyktingpolitikens humanisering. En motion om ordning i rikets allmänna flaggdagar hade relativ framgång: ärendet hänsköts till regeringen. 1950 motionerade jag om utredning av statskyrkans avskaffande och fick en lång god debatt i bägge kamrarna men fick med mej bara något tiotal partikamrater i vardera kammaren plus något tiotal frikyrkliga liberaler. På höstrikdagen prisade jag Karl-Erik Kejne och den fria press, som hjälpte honom i hans rättfärdiga sak, och kritiserade UD, som lät ryska militärattachén ta med sej spionagefoton från Stockholms skärgård. Undén förklarade, att jag inte kände detaljerna. Jag svarade med anspelningar på en hemlig rapport jag hade fått från militärt håll. Senare gjorde jag en interpellation och fick Undén att ge klart besked: vi hade haft rätt att ta ifrån ryssen kameran. Men varför gjorde vi då inte det?

Det året roade jag mej med att ta opp uttalanden av hundra riksdags-socialister om: Vad är socialism? Uttalandena trycktes i A-pressen och debatterades livligt.

1951 fick jag den äran att bli med i det särskilda utskott, som behandlade religionsfrihetslagen. Nätt och jämnt. Jag blev partiets sjätte och sista suppleant, men de fem hade inte särskilt intresse och skolkade mest, visade kanske också hänsyn till mitt intresse, och nästan alltid var någon ordinarie borta, så jag satt vid bordet alla sammanträden utom ett. Mina tre detaljmotioner i frågan föll.

Resultatet av lagen blev klen ifråga om utträden. Jag gick förstås redan första dagen, den 2 januari 1952, men vi vart färre än väntat. Emellertid bildade vi i slutet av 1951 Förbundet för religionsfrihet, som vill tillvarata de icke konfessionellas rätt och lever ett blygsamt liv men har fått remissrätt i första lagutskottet.

1951 försökte jag få åldern för straffbar homosexuell förförelse höjd från 18 till 21 år. Det var absolut hopplöst i tidens överdrivna tolerans mot allt snedvridet och abnormt. Från försvararna av slappheten kan man få höra så kusliga repliker som att det abnorma är lika naturligt och värt hänsyn som det normala.

1952 hade jag ledsnat på att motionera men bar fram en motion av bondeförbundaren Gunnar Eriksson, som i andra kammaren yrkade talets verbplural i protokollen. Motionen avlogs — men genomfördes av regeringen, i allt officiellt tryck utom lagtexter. En ny stor framstöt för min gamla strävan i Adolf Norens efterföljd.

1953, min sista riksdag, höll jag ett långt principanförande mot rädslan i svensk utrikespolitik och fick en relativ framgång med en motion om att utdela de mänskliga rättigheterna till alla Sveriges skolbarn: riksdagen hänsköt uppdraget till regeringen.

Jag kan inte klaga på uppmärksamheten när jag har orerat. Man ska akta sej att gå opp i alla möjliga frågor och man ska inte tro, att man kan lära riksdagen något. Man ska bara vittna i hjärtesaker och tala sällan och kort. Då tolereras man.

*

I anslutning till mitt intresse för internationell utkik noterar jag, att jag 1950 fick vara med om tre intressanta evenemang. Midsommar som enda svensk på Kongressen för kulturens frihet i Väst-Berlin, där särskilt Arthur Koestler var en stimulerande bekantskap med sin kritik av socialdemokratin som har släppt sin internationalism och blivit konservativ, därmed avskurit sej inflytandet på Europas utveckling. Vidare invigningen av Europa-huset i Strasbourg i augusti och interparlamentariska unionens möte i Dublin i september. Resan till Strasbourg, som älskvärt bekostades av Saxon och Lindströms förlag, var en stor upplevelse med Churchills tal för Europas enade försvar. Låt mej rädda följande lilla personliga minne av den brittiske statsmannen, mänsklighetens överbefälhavare i andra världskriget:

En kvarts tid stod jag på tre meters håll från Churchill på trappan, när Europa-herrarna samlades. Han stod där tung och butter, underläppen plutande, ögona halvslutna, hela gubben orörlig, verkade äldre än jag hade trott, var ju också sjuttifem. Bredvid mej stod två unga damer och log hänfödda mot den gamle, log hela blomsterhyllningar, kysste honom med ögona. Churchill såg eller kände det — han vände sej plötsligt ett halvt ögonblick mot dem med ett nästan omärkligt spjuverleende.

Strasbourg var för övrigt en ljuvlig stad. Knappast någon kyrka har gett mej sådan andakt som Münstern — andakt inför människoanden som byggde den.

Ytterligare noterar jag ett besök hos ledningen för Kulturens frihet i Paris 1952, varefter vi i all blygsamhet bildade en avläggare i Sverige, och ett besök på Europa-rörelsens andra kongress i Haag 1953, också en stad där man trivs. Med har jag fått vara lite varstans och på så vis, utan att spela någon som helst roll, ändå leva i kretsarna där det nya i historien spirar, känna bruset av mänsklighet och futurum. Det är nu en gång min lilla ambition.

Att vara riksdagsman.

Svenska folket tycker i stort, att politik är skoj, och har mycket att anmärka på den riksdag, det i alla fall väljer. Att politik är överhuvud allt som rör vår kollektiva välfärd, fattar ytterst få, och om hur det går till i riksdagen har ännu färre några klara begrepp. Så mycket vet dock alla, att det är ett latmansjobb. Man läser om hur ouppmärksamma ledamöterna är under plena, hur de springer ut och in medan andra talar, skolkar från voteringar etc. För det står i tidningarna.

Och sådana ska ha lön — och väl tilltagen lön! Som de på köpet själva bestämmer!! (Fast vem skulle eljes?)

Nå, vad är sanningen?

Lönen är inte överväldigande. På trettitalet hade stockholmarna 3 000 kronor om året och lite till om arbetet drog ut på sommaren. De utanför Stockholm boende hade någon tredjedel mer. Den tiden hölls sällan höstriksdag. Numera, sedan man har fått ständiga höstriksdagar och penningvärdet urvattnats, är lönen förbättrad: g 000 för stockholmare, 12 000 för landsortsbor, de har ju extra utgifter för mat och logi. Alltså ungefär en arbetarlön i Stockholm. Stockholmarna har därtill en tredjedel skattefri, de andra två tredjedelar, detta med hänsyn till

representation o.d. Skattefriheten är inte korrekt. Bättre hade varit att öka på lönen med 3 000. Men då skulle summan ha kommit i toppen på inkomsten för dem som har annan inkomst än av riksdagen och kanske halkat bort vid en skattetröskel för de förmögaste. Många har ju inkomst av annat arbete, de måste dock i regel hålla vikarie.

Ja, men det är väl extra lön för utskottsarbete? Inte ett öre. Ja, men för utskottsordförandena då? Inte heller för dem.

(Sedan detta skrivits och satts, har riksdagsarvodena 1954 höjts till 12 000 kronor för stockholmare, 15 000 för landsortsbor. De är alltså nu oppe i vad man har i jämförbara andra land.)

Även om den svenska riksdagens ledamöter ekonomiskt har legat under sina kolleger i andra land, har det naturligtvis ändå alltid haft sina fördelar att vara riksdagsman. Detta oavsett redan den ideella att ha en plattform för eventuell idéförkunnelse. Jag kan ju räkna upp ett dussin fördelar:

1. En säker inkomst i åtta resp. fyra år, första resp. andra kammaren. Någon gång omväljs tyvärr någon av ekonomiska skäl, socialhjälp, ett väljarnas fattigdomsbevis.
2. Pension tidigast från sextifem års ålder vid avslutad riksdagsbana: för minst åtta år 2 208 kronor, varje ytterligare år 276, vid tjugur riksdagsår 5 520 men sedan inte mer. Efter tjugufem—trettio år i riksdagen lyfter man sällan pension länge. Änkepension utgår med hälften av riksdagspensionen, men äktenskapet får inte ha ingåtts sedan maken fyllt sexti. Det lönar sej alltså inte för unga flickor att vampa gamla riksdagsfarbröder. (Även pensionerna har höjts en aning.)
3. Riksdagsman anlitas något mer än andra i officiella utredningar, arvodet är emellertid anspråkslöst.
4. Fria järnvägsresor andra klass — men man åker sällan tåg för eget nöje. Det är organisationerna som tjänar på fribiljetterna, de slipper betala talarnas resekostnader. Riksdagens fribiljetter börjar med nr 1 001. Det ligger alltså i 000 på andra håll i förvaltningen. I nödfall får flyg tas för att hinna till riksdagen.
5. Frihet från häktning under pågående riksdag — om inte riksdagen medger häktning.
6. Extra skydd mot överfall. Straffet är strängare för våld mot riksdagsmedlem. Räknas som någon sorts överhet.
7. Rang enligt rangrullan: förstakammarledamot överstes rang, andrakammarledamot överstelöjtnants.
8. Billigare periodiskt telefonabonnemang — men det kan ju också affärsmän och andra få.
9. Någon gång kan man få vara med på en interparlamentarisk kongress ute i någon världsstad, någon gång på en inrikesresa å la Norrlands-resan 1953 eller man kan få åka ut med ett utskott för att på en ort studera en fråga som utskottet har att behandla. I sista fallet bara resan gratis.
10. Någon gång en kungasupé på Slottet, något lokalt eller företagsjubileum, ibland gratis tillträde till filmgenrep.
11. Gratiskort till Skansen, Nordiska Museet och eventuellt andra ställen som man tyvärr sällan hinner besöka.
12. Trycksaker i massa. Allt riksdagstryck, om man så önskar i pappband. Man tar kanske första året men ger sedan mest upp. På begäran alla officiella utredningar. Statistisk årsbok. Massor av tidskrifter: utom de mera officiella som Kommerskollegii publikationer och SJ-

Nytt något tjug yrkes- och företagsorgan, från Försäkringstidningen till Scandinavian Airways, från Petroleum till Svensk Omnibustidning, från Svensk Idrott till Trävaruhandlaren, från Sunt förnuft och Svensk jakt till Den aktive handelsresanden och Svensk underbefälstidning. Till detta tjug kommer så fackförbundsorgan — väl särskilt till socialdemokrater — och Moralisk upprustnings MRA — väl av specialomsorg om somligas räddning. Det mesta av dessa blad hinner man knappast bläddra i. Man har ju dessutom sina egna organisationsblad, också ett anständigt tvåsiffrigt tal. Och så får man kanske tre—fyra almanackor från olika företag, ibland kanske med sitt namn i guld.

Det var ett dussin fördelar. Sköter man sej i partikarriären, kan man dessutom, om man är ute i tid, så småningom få en god officiell befattning, kanske generaldirektör, kanske rentav landshövding — att inte tala om statsråd. Hur många grabbar från min ungdom i arbetarrörelsen har inte med rörelsen gått i höjden — och skött sej bra! Det är demokrati. Den ger möjligheter. Och ungdomen av i dag förefaller inte försumma dem. Den gör inga skandaler som vår åldrade f.d. rövarungdom inte generade sej för. Man kan vara lugn för demokratins nya ungdom.

Har då riksdagsmannens bana inga törnen?

Jodå. Mot sessionens slut kan det bli ganska ansträngande nattplena. En massa riksdagstryck måste läsas, om än självklart inte allt. Det ska vara föredrag. I valtider måste man ut, i maj socialdemokraterna, och ofta annars. Man är också rätt upptagna av människor som påkallar ens hjälp. Värst väl landsortens riksdagsmän. När de kommer hem över lördag-måndag träffar de familjen måttligt. Där är kommunala sammanträden av olika slag i helgen. Där är insamlingslistor hit och dit, och naturligtvis måste riksdagsman vara med. Överhuvud plockas parlamentariker mer än många.

Vi stockholmare har det lindrigare. Men om man på något sätt har blivit känd för att sjunga ut lite mer än vanligt, tror folk man kan klara allt. Man blir påstött om både juridiska och andra råd. Det kan vara en som har berövats pengar av sin förmyndare, en som fruktar inspärning på sinnessjukhus, någon gång ett utsmugglat nödrop från en internerad, en hänvändelse från en som inte har fått invalidpension trots skada i tjänsten, en som har blivit orättvist beskattad, en som vill prata politik. Det kommer avhandlingar, ibland förfärligt långa, i filosofiska och religiösa ämnen med anhållan om svar på de allra flesta livsgåtor. Att man också ofta får diktsamlingar och romaner i manuskript med begäran om omdöme, är väl mera individuellt, straffet för egna synder på området. Vad folk kan ha för tilltro kan förstås av följande:

När jag våren 1946 blev insatt i Bedömningsnämnden för granskning av eventuellt nazibelastade tjänstemäns eventuella befordran, fick jag på mej en dam i Djurgårdsstan. Hon bodde mycket påvert. Men i samma hus bodde det en annan dam som absolut inte behövde alla sina rum, och nu menade den förra damen ettrigt att det var min skyldighet att hjälpa henne att få den andra damens våning.

Det är klart, att man kan skaka av sej alla hjälpsökande och så få lugn. Man kan låta bli att besvara brev. Men en folkrepresentant har skyldighet att göra vad han kan. Han kan alltid föra en sak vidare till ett departement, fråga en kunnigare kamrat, ringa opp en myndighet och sedan upplysa vederbörande, som kanske sitter hjälplös borta i en avkrok av landet, om hur hans sak ligger till. Rådsökande är mestadels tacksamma för den hjälp de kan få. Sedan finns det ju också kverulanter. De kan avfärdas kort. Men på brev ska man alltid svara.

*

När jag slutade det parlamentariska livet 1953 kom det i pressen en del vänliga begravningsblomster, så vänliga att jag allvarligt begrundade i vad mån jag hade svikit mitt förflutna,

blivit menlös efter ungdomens revolutionära oböjlighet. Det blir nu andras sak att avgöra — om det överhuvud intresserar någon. Själv skulle jag i målet vilja yttra:

Vad ville jag i riksdagen? Att börja med ingenting, eftersom jag aldrig hade tänkt mej eller försökt komma dit. Men när jag ändå kom dit?

Någon realpolitisk roll skulle jag ju aldrig komma att spela, den saken var jag från början på det klara med. Som snarast vilde, i båda partierna, trettitalets och förti—femtitalens, kunde jag, som tidigare antytt, i första akten demonstrera radikala paroller, i andra — när deklamationens tid var förbi, både personligt och sakligt — söka några återstående fläckar hos demokratin och för övrigt hålla en och annan s. k. princippredikan och frälsa min själ. I röstningarna som socialdemokrat har jag i frågor där jag inte var insatt — alltså det överväldigande antalet — följt det parti som hade valt mej. Där jag hade bildat mej en egen mening gick jag min egen väg. Det är väl överhuvud varje anständig människas plikt.

Parlamentarismens faror är tydliga och betydliga. I mitt fall var det ingen fara för att jag skulle låta köpa mej till befordran o.d. Så mycket var jag heller inte värd, att någon funderade på det. Ingen har gjort något som helst omvändelseförsök. Den omvändelse som har skett, om någon, har berott på min egen utveckling. Jag har aldrig sökt några materiella fördelar, har haft det bra ändå och alltid funnit min njutning i att vara så fri som möjligt, utan hänsyn till annat än — det jag har inbillat mej vara - det rätta. Eget åldrande och världens onekliga väldiga förändringar har - i mån man har begripit dem — förändrat åtskilligt i ens syn, väl också gett bättre orientering.

Jag kan lämpligen sluta den här återblicken på en riksdagsbana med det brev till mina väljare, den socialdemokratiska stadsfullmäktigegruppen i Stockholm, vari jag vid vårriksdagens slut själv tog farväl, artig nog att därmed bespara vederbörande besväret att hitta på några vänliga satser att linda in silkessnöret i:

Undertecknad får härmed meddela, att jag — liksom givetvis gruppen — finner det självklart, att mitt mandat i första kammaren ej förnyas vid instundande val i september. Detta redan av åldersskäl, då jag nu har fyllt 67 år.

Samtidigt passar jag tillfället att framföra mitt varma och värdsamma tack för de möjligheter mandatet har givit mej att i riksdagen bevaka frågor, som har legat mej om hjärtat, och göra intressanta erfarenheter. Jag beklagar, att jag säkert i flera fall inte har motsvarat gruppens intentioner, men jag har efter förmåga följt min socialistiska övertygelse, i vilken det väsentliga alltid har varit rörelsens och livsåskådningens internationalism. Jag vågar också hoppas, att partiet icke har haft allvarligt men av en enstaka fribytares välmenta avvikelser.

Kalabaliken i Klara.

Kalabaliken i Klara.

Vad kommer en litteraturbildad svensk år 2054. att närmare känna till av i 800-talets svenska diktning? Blir det mer än fem—sex författare — Tegnér, Almqvist, Runeberg, Strindberg, Fröding, eventuellt Lagerlöf? Vad kommer densamme att känna av svensk dikt 1901-1950? Det här faller mej in då dagens storheter haussas opp, konung för en dag. Jag tror det är nyttigt att tänka historiskt.

Vad är nytt och vad är radikalt i ung dikt? Jag har velat vara radikal och förstående för allt nytt. När jag ser tillbaka i gamla tidningsklipp, inser jag att min politiskt radikala belastning i ungdomen har kommit mej att se diktning något ensidigt politiskt. Härtill kom, att jag född frisk och fostrad i en lycklig miljö har varit grund, har fått för lite intresse och förståelse för det sjuka. Jo, i andra hand genom Fröding. Men eljes var från början mitt patos hälsan,

friskheten och friheten. Det hade jag också från min ungdoms unga folkrörelser och friskt livsbejakande dikt. Och så hade jag känslan för den klara stilen och formens tukt, naturligt för en naivt rätlinjig, allt annat än mystiskt lagd natur och befast genom de stora klassiska skalderna.

Detta är i någon mån en syndabekännelse. I någon mån. Jag erkänner — på anförda grunder — en viss ensidighet, alltså en viss konservatism, i litterär syn, skärpt av det allt uppslukande politiska intresset. För egen del blev kampdikten huvudsaken, erosdikten en smålustig bisak, utlösning av ungarlens ensamhetskänslor. Vad jag beundrade — och beundrar — i dikt som liv har varit — och är — kampen för de stora värdena: förnuft, frihet, rätt, humanitet. Vad jag avskydde — och avskyr - har varit — och är — fanflykt och undanflykt från det mänskliga ansvaret. ”Jag tidens barn av all min själ”, säger min käre Orvar Odd.

Detta har givetvis legat mej i fatet som lyriker. Men det kan inte hjälpas. Med här tecknad utgångspunkt var det också självklart, att jag som kritiker skulle komma i motsättning till en del nyare dikt.

Efter Fröding, Karlfeldt och Ossiannilsson och deras epigoner (bland dem T. Nerman) blev det ett tomrum i den unga lyriken, tills Pär Lagerkvist inledde ett nytt skede, tjugutalets, med dragning åt mystik och religion. Det var mej främmande, men jag hade förståelse för Lagerkvists formexperiment. Redan från tiotalet hade jag följt med litterära och konstnärliga moderiktningar ute i världen. De var åtskilliga och kändes som konsekvenser av hushållningens och den gamla kulturens upplösning.

Nu kom funkisen i arkitekturen som reaktion mot Jugend och i sammanhang med knappheten efter första världskriget och teknikens våldsamma framstöt, och med trettitalet kom också i Sverige en ny lyrisk riktning företrädd av *de fem unga*: Erik Asklund, Josef Kjellgren, Artur Lundkvist, Harry Martinson och Gustav Sandgren. De skrev från 1927 alla i Folkets Dagblads bilaga Lördagskvällen och jag tog som dess redaktör på sin tid emot dikter av dem, dikter med i allmänhet proletär miljö, bra saker men inte nog kampbetonade för mina behov och något för estetiserande. När nu de fem efter ett par individuella diktsamlingar framträdde kollektivt i samlingen ”Fem unga”, 1929, skrev jag i Folkets Dagblad en lång recension, varur jag anför några grundtankar:

Leve ungdomen! Recensenten tillåter sej understryka sin egen ungdoms alltjämt lika livligt fortlevande beundran för ungdomen, fast han själv nu är över 40, då ju en människa enligt någon vis mans ord måste vara en skurk. Leve ungdomen! En gång till — och utan varje satirisk biton: Leve ungdomen!

Detta är en högtidlig förklaring för säkerhets skull, innan recensenten går att kritiskt beskåda en nykommen bok, 5 unga...

Jag skämtade så i förbigående med de små bokstäverna i författarnamnen som tecken på radikalism, fann de fem begåvade, hos alla kunde man hitta ”ord som slår, stämningar som återger något av tidens brus, starka hymner till animal ungdom”, man stod visst inte likgiltig. Men det hela var ”mycket ungt ännu”, och man kände nog igen en del från Franz Werfel, Carl Sandburg, Walt Whitman etc. Man mötte dyrkan av tidens konkreta tekniska ord men samtidigt dyrkan av tekniken och en viss romantik på den. Det verkade texter till målningar. ”De 5 ungas antologi är som en tavelutställning med mycket grella färgklickar, överallt färgadjektiv. Men det står — eller hänger — stilla, alltsammans. Trots de ofta väldigt hejande orden. Det är målning, icke liv.” Och radikalism? Proletärt? Nej. De fem var inga renegater men hade heller inga åsikter. ”En ny generation, som betraktar det nya tekniska livet underifrån i samhället. Men ännu bara betraktar.” Unga, begåvade, men ännu belamrade med borgerlig kultur. Och jag slutade:

Ni är begåvade pojkar, ni 5 unga. Ni är målare, ni är diktare. Ni kan komma att sätta märken i dikten. Men ännu är ni för mycket eko av de borgerliga moderiktningarna. Ännu är ni för lösa i köttet. Det ni ger av rent animal ungdom är aktningsvärt. Det är vackert så. Fortsätt! Leve ungdomen!

Detta är väl inte ovänligt, även om jag var så starkt politiskt färgad i min syn. Också Torsten Fogelqvist och Sten Selander hade ställt sej tekniskt ungefär lika oförstående till den nya dikten.

Två år senare kom Harry Martinsons andra diktbok, *Nomad*. Jag recenserade den i *Folkets Dagblad*, i samma anda som förut de fem unga men något mer irriterad, det estetiserande draget hos Martinson, de underliga orden tog emot. Jag fann för lite tankar. Vad hade skalden för uppfattning om världens och samhällets stora problem? Jag skämtade i förbigående med en dikt, där han som barn tillsammans med en liten flicka ”kissade i snön och skrattade däråt som barn göra”, och jag noterade satiriskt en kvinnlig vårtpets ”pekande mot Sirius”. Gärna fick man skriva både om kiss och bröstvårtor, men mänsklighetens kamp? Jag blev arg, frihetsindignerad, vi hade i *Lördagskvällen* varit ”alltför flata mot ung begåvad tanketomhet, och nu håller ung svensk lyrik på att bli ett litterärt dårhus”. Ja, jag gick varm och förbisåg väsentliga värden hos Martinson.

Min recension av *Nomad* väckte ursinne — att börja med i Erik Asklund. Han gick till motanfall i tidskriften *Fönstret*. Och han var sannerligen inte nådig. ”Dumhet i kvadrat, Ture Nerman som litteraturkritiker”, lät det redan i rubriken, och texten inleddes med bekännelsen:

Nu må det förbanne mej sägas ifrån! Något mera svinaktigt, dumt, naivt, ytligt och motbjudande än det Ture Nerman presterat i *Folkets Dagblad* för den 30 sept. d.å, har väl aldrig gått igenom svensk press. Jag är uppriktigt förbannad —

Asklund kände sej ”äcklad”, ville inte beröra mitt ”revolutionära patos” men ”han skall ge blankt fan i saker som han inte begriper”. ”Vilken intelligent människa som helst kan se, att vi i Martinson fått en ny, egenartad, djup och stor diktare!” Asklund hade haft ”revolutionärt förtroende” för mej. ”Nu läser jag honom med avsmak och vämjelse, nu när jag ser att han är bara en bland de många som efter ett riksdagsmandats kapitalistiska möjligheter sysslar med stavningsreformer och skriver ruskiga saker om modern, ung, kämpande svensk dikt!” Jag hade uppträtt ”som litterär idiot”!

Punkt och slut. Eller rättare utropstecken och inte slut. Drabbningen fortsatte. Vår frikommunistiska ungdomsklubb *Revolt* arrangerade den 23 oktober 1931 en offentlig debatt om Ung lyrik med mej som inledare. Till stridsfält valde man Klara *Folkets* hus.

Det blev en minnesrik afton. Stora salen fylldes till sista plats, många uppges ha måst vända. I publiken fanns arbetare och ung lyrik och även en del känt folk. Pressreferaten hade bl.a. sett Hinke Bergegren, Agnes von Krusenstierna och Karin Boye. Kvällens ordförande blev vår riksdagsman, förbundsordförande Edoff Andersson.

Jag betonade inledningsvis i mitt inledningsanförande, att vår tids storstadskultur självklart måste föda annan dikt än Blanches och Hjalmar Söderbergs och att jag inte begärde bättre än att som kritiker få reklamera för ”verkligt ung, djärv, revolutionär dikt”, absolut utan krav på partibetonning. Men var denna nya lyrik verkligt ung? Först i formen! Den nya stads- och trafikulturen har fött expressionismen. Jag ville också förstå ”den nya realismens lustvandringar i bakgårdar och naturalia”, men jag såg ”mindre en ny stil” än ”en ny stillöshet, en brist på form, en återgång från tidigare formöverdrifter till rena kaos, till konstlöshet”. Och jag parodierade med att med lyriskt patos läsa opp följande annons från ett skrotupplag:

Dörrar. Fönster. Kullager. Axlar. Remskivor, stora partier. Växthusrör. Staketstolpar. Stängseltråd. Spisar. Klosetter. Järnrör. Badkar. Tvättställ. Grytor. Kamflänsrör. Smidesstäd. Faltässjor. Skruvstycken, Räls. Takplåt.

Lindbergs Skrotupplag, Norrtullsgat. 60 T. 842 50, 842 55

Var inte detta också en hymn till den nya tiden? Brusade inte genom även dessa rader storstadens och den nya teknikens hela härlighet? Jag bad om överseende, att jag i förbigående skämtade med ”så heliga ting som en litterär moderiktning”, och fortsatte:

All ung lyrik är visst inte av löjlig typ, och inte heller de nämnda ”5 unga” i allmänhet. Jag har flerfaldiga gånger som recensent kallat dem begåvade, och jag framhåller här inte minst Josef Kjellgren och Harry Martinson som de två mest lovande — bara de inte stelnar i sitt litterära maner.

Det fanns varnande exempel i den flora av snurrighet, som just hade importerats från Finland och som tagits med i Askulds antologi Modern lyrik. Jag var här fräck nog att kalla Gunnar Björling och Harry Parland ”pekoralister”, ”apokalyptiskt förläst svagsinne”. Vi hade dock en god ung lyrik också, orimlad hos de fem, Elmer Diktonius och Arnold Ljungdal, rimmad hos Arvidson, Beskow, Boye, Björklund, Erik Blomberg, Ferlin, Gierow, Gullberg, Henriksson, Lundh, Malm. Men stor dikt måste vara tidens tolk. Man kan reagera för tiden oppositionellt eller godkännande. Likgiltighet är redan halvt bejakande, man viker undan. Vi har två stora strömningar: en som vantrivs i tiden, en som trivs. Till den förra hör Pär Lagerkvist och Edith Södergran, ”den förre en oföskräckt experimentator men som har hamnat i rena livsfrämlingskapet, 'gäst hos verkligheten', den senare en fruktansvärt överskattad zionsharpa. Bägge religiösa . . . En ny romantik, en flykt bort ur tiden”. (Jag var okunnigt hård mot de tre finländarna, kallade för övrigt Södergrans diktning ”banal religiös karamellopsi”. När jag senare har läst vederbörande, inte bara i ett par citat, och känner bakgrunden, tar jag dem på allvar och förstår en del av deras lyrik men framhärdar lika fullt i mitt främlingskap för deras världsfrånvända och tillkrånglade poesi.)

Den andra, tidsbejakande diktriktningen, representerad av de fem unga, hade enligt Lundkvist några ”karakteristiska tendenser: internationalism och universalism, en ny livsglad hedendom, antinaturalism och den gamla estetikens upplösning, de vedertagna formernas destruktion och betoning av det instinktiva”. Jag tog fasta på detta och menade att det var Freud som gick igen, i något för billig populärupplaga:

Den nya livskänslan tycks väsentligen ligga i en mera frigjord ställning till det sexuella. Freudianismen har arbetat bort alla hämningar. Men vad ger här den unga officiella lyriken? Någon sund, hednisk nakenhet och livsberusning? Nej, man aktar sej! Esteteri, pubertetsfantasier på modet. Det sexuella är nu grunden för hela vår hälsa och vår kultur. Det sexuella som skapande, positivt makt hör visst hemma i dikten. Frödings Morgondröm är stor strålande dikt. Men medan den åtalades av brackbourgeoisin, väcker den unga lyrikens allt annat än stora syn på det sexuella ingen samhällsbevarande harm. Nej, den stör inte hyckleriet, och den kittlar visst köparnas nerver.

Det fanns, menade jag, större problem i vår tid än sexualiteten. Och den unga modelyriken var inte proletär och minst av allt revolutionär. Den unga falangen dyrkade karusellen, anarkin, kaos, farten. Jag slutade med, att jag inte hade angripit en förföljd kämpande proletär dikt men en dikt i medvind, ”bourgeoisins officiella kelgris, inte en tankelyrik men en tanketom esteticism”:

Jag är inte ledsen för att ung lyrik är fräck och framfusig — den har rätt till det, den ska vara oppkäftig — men den har inte rätt att vara banal och reaktionär och ändå kalla sej ung lyrik. Och jag är viss om, att när moderiktningarna har gått och de arbetande massornas kamp blir medvetnare och starkare, då stiger också den strålande unga lyrik fram som först en sådan tidsriktning kan göra anspråk på.

Vad tiden behöver i dikten är aktiva diktare, diktare som på allvar söker förstå tiden, som går med tidens nya stigande krafter och aktivt kämpar i deras led. Den unga dikten borde sätta en ära i att vara — inte pajas, inte munk men med i spelet i kampens första led. Men en sådan diktarstam föds inte på nedgående kulturs grund utan bara på grunden av en ny stigande kultur.

Tills den nya stora vågen kommer får vi nöja oss med att så välvilligt som möjligt följa den nu diktande unga lyriken, avvakta dess utveckling, uppmuntra vad där är sunt och lovande — däri inneslutna de ”5 unga” — men göra allt detta med kritisk blick och med stora krav. De stora kraven är en artighet mot ungdomen. Och därmed ska den här ålderstyngde kritikern avträda och gör det i ett av hjärtat gående utrop: Leve den unga lyriken!

Så långt mitt inledningsföredrag. Jag var alltså brutalt och ensidigt politisk. Fick jag nu den nya starka lyrik jag väntade av massornas kamp? I den nya Östern blev det slavmassor och en ”heroisk” ledardyrkande lyrik, i Gamla världen blev det likriktade nationellt småborgerliga massor — och den kämpande arbetardiktens frånfalle. Men för övrigt finner jag mitt föredrag trots den politiska hettan och ensidigheten i stort riktigt.

Kalabaliken i Klara kom genast i gång. Erik Asklund satte full fart som första man av de fem. Han förklarade, att ”det var vad man kunde vänta av Ture Nerman”, talade om mina ”minst sagt svinaktiga angrepp”, jag var en död hök som det inte lönade sej att kosta krut på, men han kunde ju vara med om att begrava den. Förresten var jag en litterär idiot, som spelade pajas, och min diktning pornografisk smörja. (Orden tagna ur pressen dagen efter.) Men så läste han opp två utmärkta sociala dikter av Martinson och Kjellgren, som jag själv måste nicka bifall till.

Så kom Nils Flyg och sekunderade mej och därefter ung lyriker nr 2, Artur Lundkvist. Han fann mej ytlig men polemiserade knappast, gav i stället sakligt sitt program. Dikt måste inte vara direkt agitation för att vara revolutionär. Sådan dikt kan inte bli konst. Dikt måste vara liv, födas ur känslor och instinkter. Dikten kan skälva av revolutionär lidelse i varje rad utan att därför behöva handla om strejk eller sociala problem. All verklig dikt är revolutionär i sej själv. Den statiska förstelningen är borgerlighet och riksdagsmannen och f.d. skalden Nerman ter sej som inkarnationen av det begreppet. Vi är på väg mot en ny människotyp, en förening av kultur och natur.

Ung lyriker nr 3 var Josef Kjellgren. Men han var inte närvarande utan kom i följande telegram från Mörkö, uppläst av ordföranden:

Förhindrad övervara diskussionen om ung lyrik protesterar jag inför mötet mot herr Nermans snobbpolitiska behandling av *Harry Martinson*.

Josef Kjellgren.

Nr 4 Sandgren angrep mindre mej än rimmet, som censurerade meningen, metern har också upphört att vara motiverad, den skanderade rytmen är ett lån från musiken. Att arbetarungdomen inte kan förstå den unga dikten beror på arbetarungdomen själv, som är mera förtjust i hejarvisor och kupletter.

Så blev det slutligen Harry Martinsons tur som nr 5. Då var tidsbegränsning införd, fem minuter, men han fick som angripen femton. Han steg opp stilla och försynt, en sjöman som går i land, och väckte genast allmän sympati. Han ville inte diskutera utan läste ett anförande, citerade vers av Jesenin, Blok och Diktonius och betecknade klasskampssattityden som falsk. ”En människa kan inte med bästa vilja i världen gå omkring och vara laddad med ett infernaliskt hat i sonettform. — Kampdikternas rekvisita hör hemma i K. Livrustkammarens i 600-talsavdelning.” (Anförandet infördes i Arbetaren.)

Martinson gjorde stor succé. En medföljande fru Helga Johansson frågade, om auditoriet hade förstått de föredragna dikterna, och auditoriet ropade ja. Så framträdde Helmer Grundström

och var också ”ärligt förbannad” på Nerman och så C. E. Englund, som ville med de fem ungas bistånd öppna en spädbarnsskola i diktförståelse för mej. En svarvare Rapp från Bofors gillade varken de fem unga eller mej. Den nya lyriken komme aldrig att nå arbetarna. Där kom ytterligare en skald, Arnold Ljungdal. Han polemiserade mot Lundkvists tal om revolution inom oss, det är en social revolution vi behöver, inte värdeförfalskande romantik. Förstår man inte nöden, då är man defekt som människa och därmed som diktare. Och till sist bedrövade Flyg de fem unga med att läsa en kritik mot dem av — Elmer Diktonius.

Kalabaliken var slut klockan elva. I själva upplösningen uppträdde fru Helga Johansson med ett uttalande. Hon hade läst i en novell av en fransk författare om en ful och elak trädgårdsmästare, som någon kastade en blomkruka i skallen på. ”Jag tycker”, sa hon extatiskt, ”att herr Nerman är en sån där ful och elak trädgårdsmästare.”

Fru Helga Johanssons eventuella fortsättning drucknade i publikens skallande skratt. Jag tog mej hukande åt huvet. Fru Helga Johansson har senare tagit namnet I Vloa Martinson.

Ja, det var en glad helafton, en riktig sluggerfest som en författare i Fönstret skrev. Och inte långt efter blev det åter rabalder. Nu i den unga prosan. Jag hade kallat Rudolf Värnlunds skildringar av försupna, förfallna arbetare (särskilt i De frias bojor) för ”busromantik”. Värnlund hade tidigare i Fönstret instämt i Asklunds synpunkter med orden: ”Även jag är förbannad” och protesterat mot den kommunistiska pressen. Nu blev han nog än mer förbannad. Stockholms anarkistiska förening, huvudsakligen bestående av Emil Manus, utlyste den 24 november en nya Klara-debatt om ”Busromantik eller ny social dikt”. Jag inbjöds men var tyvärr av sjukdom förhindrad och avrättades med entusiasm in contumaciam.

Det följde en del polemik på de två kalabalikerna.

Och hur gick det sedan?

Det gick snart till försoning. Jag besvarade Kjellgrens telegram med att av honom begära ett nytt bidrag till Lördagskvällen och skrev starkt positivt om hans senare vers och prosa. När han dog i tuberkulos, förlorade svensk dikt en betydande författare. Jag har kvar åtskilliga brev från honom. Vi blev så pass sams, att han under mina besvärligheter i krigstiden erbjöd sej bli ansvarig utgivare för Trots allt!

Jag hade pekat på Kjellgren och Martinson som de två stora begåvningarna bland de fem unga. Jag tror inte jag tog fel. Vid Martinsons blommande språk vande jag mej och blev till sist fascinerad: Nässlorna blomma och Vägen till Klockrike! Personligt är han också en hjärtemänniska. Vårt gamla groll är glömt. Hans popularitet är välförtjänt, hans övergång från de fem till de aderton naturlig. Han står också på rätt sida i tiden.

Artur Lundkvists betydelse är jag helt på det klara med. Han blev den store introduktören av utländsk modern dikt. En del av hans egen är mej alltjämt främmande, en del inte. Hans potens är fenomenal. Men politiskt har han - ärlig som ett barn, en tjur, en blåklint — visat en defaitism, som motiverar främlingskap och misstänksamhet. Sandgren kan jag möta utan gruff och Asklund är en fin Stockholms-skildrare.

I övrigt har minnet av kalabaliken i Klara bleknat. Även de fem unga är nu i halvsekelsåldern och har angripits som konservativa av en ny ung lyrik. Sic transit gloria juventutis.

*

1931 fick jag av Sven Stolpe i Fronten utnämningen till ”svenska pressens konservativaste litteraturgranskare”. 1946 upphöjdes jag av Harald Forss till en ny C. D. af Wirsén.

Det blev bråk med ung lyrik ännu en gång. Jag hade åtagit mej översikt av den nya lyriken i folkbildningsrörelsernas tidskrift Folklig Kultur och skrev där 1937--1946. Det gick bra ett

stycke, men så kom den s.k. förtitalismen. Jag erkände begåvningen hos lyriker som Ekelöf, Lindegren, Vennberg men reagerade mot vad jag menade vara förkonstling. Och mot modepoesin i deras efterföljd. För att vara rättvis tog jag i mina recensioner deras sympatisörers uttolkningar till hjälp, då det gällde förklara dem för Folklig Kulturs läsare. Men i sista översikten. (1946) måste jag säga: ”Att jag likväl inte kan knäfalla och beundra dem, må förlåtas mej. De är dock alltför starkt — och principiellt — asociala, så jag betonade och borta från den lidande mänsklighetens liv. Och det är steril och rent livsfientlig romantik år 1946.”

Jag angrep dem också på en författarkväll på Vår gård i Saltsjöbaden det året för bristande beredskap mot Hitler-barbariet. ”Beredskapsdikt” var den föraktfulla glosan mot dem som använde dikten som vapen i frihetens krig. Jag pekade som motsättning på Norges kampdikt: överland, Grieg. Ångest — jag förstod den ute i världen, där det hade hänt så fruktansvärda saker. De svenska litterära pessimisternas och deras hjältars ångest såg jag mera i sammanhang med alkoholism och ett förtidigt utlevat sexualliv. Jag var brutal om den nya dikten och ska redovisa det i citat:

Av tidens vända har den inte märkt mycket mer än Medelvensson, som har följt skådespelet gäspande på parkett. Våra inhemska pessimister är i stort pessimister av andligt armod. (Jag hade inledningsvis sagt, att det finns billig pessimism och djup pessimism, liksom billig och djup optimism.) Vederbörande saknar två väsentliga ting: kultur och kön. Deras pessimism är straffet för att de står som defaitister och kronvrak i tidens och sitt släktes livskamp. Med deras brist på kultur följer också deras blamerande brist på humor och tolerans.

Brist på kön? Ja, på utvecklad sexualitet. Jag menade, att vederbörande levde i en förlängd puberteten. Och jag slutade mitt inlägg:

Jag hoppas med detta ha givit en brutal tankeställare. Eljest vill jag betyga, att jag är glad åt alla sorters dikt, inte underkänner någon ärlig riktning, men jag reagerar starkt mot modesnobberi av alla slag, pessimistisk som optimistisk. Gärna experimentaldikt formellt, men experimentera inte med känslor — det blir oäkta. Jag längtar efter en hård, rebellisk ny ung dikt, gärna en som river ner vad jag tror på och så tvingar till försvar. Arne Nyman har något av det sunda unga. Men ett är klart för mej: Om man överhuvud tror på något också över underlivet, så blir man inte pessimist. All dikt av värde måste ha sammanhang med människan. Och hur eländigt mänskligheten än har det, t.ex. i dag, så finns det alltid gott sällskap att söka för dikten i stället för det dåliga, som den så lätt söker. Det finns en viljans och kulturens förtrupp, i alla land och med internationell samhörighet. Felet med Sverige är dess andliga neutralitet. Det har tyvärr tappat några år livsviktig världshistoria.

Visst var jag brutal, och där kom t.o.m. hyssjningar under mitt anförande i Saltsjöbaden Jag förstår, att man på håll, där man kände sej representera det nya, fann något av en ny C. D. af Wirsén. Jag har bara svårt att upptäcka motsvarigheten till de av honom förföljda Strindberg och Fröding. Och med erkännande av min spända politiska ensidighet kan jag inte hjälpa, att jag alltjämt tycker att jag i stort hade rätt.

Nå, även den här striden har bedarrat. Förtitalisterna har fått sina arvtagare, och jag har senare arbetat mej ett stycke in i deras lyrik och — bättre förstått. Framför allt har det skett under min undersökning av klangen i lyriken — se min bok Troll i ord, 1954.

Den s.k. femtitalismen har jag ännu inte hunnit komma i gräl med. Den är också ännu föga utkristalliserad. Men hur ska man kunna låta bli att hävda sina ideal? Det ska man inte. Även om man självklart alltid är begränsad av sin egen generationsram.

*

Sist en liten redovisning av det egna litterära arbetet.

Med det allt mer stegrade politiska intresset kom det litterära i skymundan. Överhuvud hade jag släppt av det s.k. skönlitterära diktandet. Politisk indignationsdikt däremot flödade, i större skala och bl.a. i massor av epigram till dagskrönikan i Trots allt! 1944 samlade jag ihop till en ny diktbok, Dikt i dag, den första på sjutton år, kampdikt och några prologer.

Arbetslyriken förefaller ha ebbat ut, även om Stig Sjödin och någon mer har i någon mån förnyat den. Vad den äldre stilen beträffar vart det mitt öde att bli den siste på skansen, i prologform. Arbetarrörelsen har så stabiliserat sej på sina ställningar i det gamla samhället, att den inte längre behöver några kampsånger. Däremot behöver den återblickande klanger vid sina jubiléer.

Högtidsretoriken på vers har vår tid inte mycket förståelse för. Egentligen är det synd om folk, som inte kan känna något inför Tegnér's femtiårsdikt till Svenska Akademien eller Rydbergs Kantat, men vår tid är nu inte road av sådant. Det må vara mej ursäktat, att jag känner helg och att jag i all anspråkslöshet har travat på inom området — med dess risker av banal pompa. Jag har trivts med det. Att göra prologer har varit att skriva föredrag på vers, och det passar ju en politisk poet. Jag har skrivit massor, alltifrån prologen till Socialdemokratiska ungdomsförbundets tioårsjubileum 1913, citerad i min bok Allt var rött, och fram till prologer till Arbetarnes Bildningsförbund 1937, till Historiska museet 1943, Östgöta nations i Uppsala trehundraårsjubileum 1946 och Norrköpings teaters nyinvigning '947. På tal om retoriken vill jag rädda ett litet minne från 1943, då jag vid invigningen av Historiska museets tillbyggnad skrev och läste ”10 000 år i Sverige” inför kunglighet och vidhängande ordensglittrande rikssocietet. Bland andra var där också Sven Hedin, och någon dag efteråt fick jag från honom hans porträtt och ett entusiastiskt brev om prologen. Han trodde, att dess författare skulle kunna ”draga de vacklande och hjälplösa massorna” med sej mot de bättre tider då ”ingen är ond och ingen är god men bröder som kämpa i onskans flod”. (Hedin kunde sin Fröding.) ”Det är underligt hur en enda dikt kan förvandla en människas känslor av ovilja och fientlighet till beundran, sympati och tacksamhet.” Den lätttrörde gymnasisten Sven Hedin - detta inte sagt i elak mening — kunde tändas av en dikt som inte alls var patentpatriotisk, bara tidlöst mänsklig. Samtidigt var den prologen en av de dikter dess författare har känt mest i.

Om min lyrik alltså är slutskriven och i stort borta — politisk dikt lever inte mycket över nuet — så har jag tiden från 1939 skrivit en hel del icke-skönlitterär prosa av olika slag. Under kriget var det några politiska saker på Trots allt!:'s förlag och omedelbart efter kriget en studie Svensk och ryss, 1946, ett försök att brygga över motsättningarna men som kom lite för sent, Sovjet hade redan förspillt sin stora good will från kriget. Så kom vidare en historik Kommunisterna, 1949, och en biografi över Joe Hill, den svenskfödde IWW-sångaren i Amerika och hans romantiskt tragiska öde. 1945 fick jag ut årtiondens genealogiska forskningar i en volym Släkterna Nerman, trycket bekostat av min kusin Åke Nerman och med värdefulla upplysningar från min äldsta, mycket intresserade släkting, f. telegrafkommissarien Signe Nehrman i Vadstena. 1952 skrev jag på IOGT:s uppdrag historiken Studiecirkeln. Efter några minnesprogram i radio 1946 kom en memoarserie: Allt var ungt, 1946, Allt var rött, 1948, och nu sista delen Trots allt!, 1954. Så var det några smärre historiska saker i större bokverk, nyupplagor av vers och en uppslagsbok hos Folket i Bild. Göra har inte saknats.

Sedan inackorderingen i MT tagit slut har mitt huvudorgan varit Såningsmannen, den ideella och väl redigerade veckotidningen obunden av alla partihänsyn och med en folklig publik av bästa halt.

Och så var där inte mer att redovisa på det litterära området tills vidare.

Jag tror — trots allt!

Jag tror — trots allt!

Det här slutkapitlet, som får bli tio sidor, ska vara utkastet till ett personligt vittnesmål i livssyn, ett credo. En livssyn kräver orientering. Men av individuell psykologi ska bara ges en lätt antydan, som bakgrund. Min privata psykologi roar varken mej eller andra.

Född frisk, fostrad i frihet, utan ekonomiska bekymmer och utan större materiella behov, med föräldrahemmet som stöd i min uppväxt, med folkrörelserna som stöd socialt och med en särdeles duglig maka i ett gott eget hem — på en så lycklig grund har jag mer än de flesta kunnat ägna mej åt de idéintressen jag har råkat få. En lycka som man får vara Livets makter oändligt tacksam för.

Mitt kunskapsbagage är mycket lätt, i teknik och naturvetenskaper obefintligt. Journalistyrket har inte fördjupat. Men det har fört in till händelsernas puls, världshändelsernas — det härligaste av yrken, närmast tidens hjärta. Därmed har också följt ett med åren allt starkare behov av ordning i upplevelserna, internationell överblick, lust för orientering. Orientering har blivit den högsta lyckan: detta att se bättre och bättre, hitta bättre och bättre, få mer och mer fotfäste.

För orientering till livssynen och credot behövs en utgångspunkt. Att börja med i rummet.

Vem är jag? En av 7 000 000 svenskar. Svenska folket? $1/350$ av 2 450 000 000 människor på Tellus. Redan här har individen försvunnit ur bilden. Men vi går vidare! Vår jord är själv en liten liten prick i vårt solsystem. Vår sol med hela sitt hov av himlakroppar är i sin tur en av miljarder solar i det som bildar vår Vintergata. Och än vidare: vår Vintergata är en av hittills kända 600 000 000 vintergator. Obs: hittills kända!

Vi kanske kan stoppa här? Allt blir ju bara siffror. Avstånden mellan alla dessa klot är också lika ofattbara som antalet. Och något slut finns inte. Oändlighet! Kan vi fatta oändligheten? Ja, är det lättare att fatta ett slut? Slut? Där bakom då?

Vi går så in på tiden. Utan att kunna Einstein frågar jag rent lekmanamässigt:

Hur långt tillbaka vet vi något faktiskt om människor? Några hundra år. Sedan är människorna mer eller mindre myter. Bakom far- och morföräldrar känner vi i regel tomma namn. Ett par led. Sedan mörker. I historisk mening är människan några tusen år. I Sverige kom hon in när den stora nedisningen smalt, för 10 000 år sedan. Som egentlig människa är hon kanske en miljon år. Klotet har existerat i miljarder.

Enbart denna futtiga miljon år har otaliga människor levat, slitit, lidit och glatts — och nästan alla sjunkit bort i tidlös natt. Varje år ökar mänskligheten med bortåt trettio miljoner. Det föds flera nya samtida varje sekund. Nästan lika många dör per sekund. Och ändå lär vi få ett nettotillskott av födda om så där en varannan sekund.

Författaren av denna bok är alltså en synnerligen blygsam liten prick i universum och världshistorien — hans ärade läsare i allmänhet inte mycket mer. Detta är ett grundfaktum att noga minnas av båda. Men varje liv vill evighet. Ett uttryck härför är fåfängan att skriva memoarer, ge i arv erfarenheter — dem arvingarna saknar tid och intresse för, eftervärlden kanske inte märker.

*

Men vi försöker ändå en orientering i dagen i dag!

Jag pekar först på teknikens vilda framfart den mansålder jag har haft äran slänga med. Undrar, om inte tekniken har haft alltför brått. Den har kört förbi inte bara ljudvallen men väl också människornas nerver. Kommer inte den allmänna nervositeten av rytmens hets? Vi har tappat den rytmiska kontakten med naturen och vår egen kropps centrala funktioner: puls, andning, gång. Sådant får man betala för. I blodtryck och sömnlöshet.

För övrigt håller vi på att bli robotar under tekniken, i en ny klassuppdelning: ett fåtal intelligenta ledare och den stora massan belåtna maskinslavar, väl födda, klädda och hysta, med kort arbetsdag och statligt dirigerat nöjesliv. Allt inbjudande till det kusligaste förtryck av individen. Blir Orwells roman 1984 sanning? Är den inte redan sanning i öster?

Härmed intet ont sagt om en väl avvägd teknik. Den gör livet oändligt mycket rikare och friare. Alldeles som en väl avvägd kollektivism — socialism — gör allt flera individer rikare och friare. Men när håller man måttan?

Slut om tekniken.

Världsläget i stort? I alla avseenden oro, uppbrott och nydaning. Ekonomiskt: ett Europa i nedgång, de färgade folken i uppmarsch. Den historiska motsvarigheten till Europas renässans i blod och våld på sin tid? Socialt också en stor omvälvning: maskintidens nya arbetarklass överallt framme i medinflytande, delvis ledning, i svårigheterna att manövrera och omdana ett samhälle som inte längre kan tillfredsställa människornas behov.

Bakom dessa väldiga omflyttningar reser sej hotfull som aldrig förr frågan: Kan jorden föda oss alla nu levande och de ännu många fler som blint kastas in i livet? Kan överhuvud människan med medveten planering påverka livets brutala biologiska gång?

*

Nuets stora politiska motsättning är *Öst—Väst*.

De färgade folkens uppmarsch är fullt förståelig — även att den sker i armodets enda samlingsmöjlighet: nationalism, främlingshat. Sovjet-Unionen, numera den enda imperialistmakten och brutalare än de i förra seklet, söker ta ledningen i Österns uppror. Och så har vi fått det kalla kriget. Ingendera sidan har råd till ens en kall fred. Ingendera vågar heller släppa loss det varma kriget. Båda sidorna är rädda, Öst säkert räddast. Men rädda är farliga. Vi lever farligt.

Frontlinjen går genom Europa, genom Tyskland. Ryssarna kan inte ge Tyskland fritt. Deras enda chans till en framtid är att med Tyskland vinna Väst-Europas väldiga potential. Och här skymtar ett kusligt perspektiv:

Ryssland och Tyskland kan ekonomiskt-geografiskt anses hänvisade till varandra. De kompletterar varann. Tillsammans skulle de kunna ordna Europa — och samtidigt bli barriären mot det Asien som, en gång samlat, inte kommer att se skillnaden på ryssar och andra vita. Ryssland och Tyskland har tillsammans en jätteungdom på över hundra miljoner — en ungdom som saknar frihetsbetonad förtid och kulturell bakgrund, som i öster redan drillas till stats-soldater och som med primitiv fysisk hänförelse kan tänkas kasta sej ut i njutningen att nyordna världen, skapa en bättre värld — en värld där inte hemlösa människor behöver frysa ihjäl under broarna.

Detta är två fakta, som vi i väster bör beakta, vi som har så svårt att lämna vår småstats-ideologi och -diplomati från adertonhundratalet. Om Tyskland lämnas ensamt till nationell upprustning i s.k. neutralitet, skulle Sovjet snart komma med övermänskliga frestelser och Stalin—Hitler-pakten kunna få nytt liv för generationer. Man har rätt att vara orolig för det,

d.v.s. för frihetens skull, mera än för atom- och vätebomber. Enda räddningen är Väst-Tysklands inlemmande i Väst-armén, Adenauers väg, inte tyska socialdemokratins.

Atom- och vätebombarna — ja, det är fruktansvärda saker, men en fredshysteri till varje pris, en fredshysteri som glömmer friheten är värre. Eisenhower har med full rätt erinrat om, att soldatens börda trots allt är lättare att bära än fångens bojor. Hur det är att vara fånge i öster vet vi i dag. Frihetskriget är mera moraliskt än slavfreden.

*

Så till *Sverige*.

Här har utvecklingen gått storartat fram i lugn evolution mot "folkhemmet", under stark medverkan av en vaken arbetarklass. Här behövs inte längre brastal och kamplyrik. Här behövs avvägning och sakliga utredningar. Det inser en gammal kamplyriker. Men är allt bra? Har inte läget också sina baksidor?

Har inte det gamla samhället vuxit in i arbetarklassen i mån denna har tagit ledningen i det gamla samhället? Tar inte arbetarrörelsen ibland samhällets parti emot egna ideal? Tiger den inte ibland när den bort tala, högt och kanske harmfyllt? Tar den inte hänsyn som var oss omöjliga förr? Har det inte hänt saker, där vi hade önskat kunna stå friare? Jag tänker på händelserna kring Kejne och annat mer. Tas det inte väl stark hänsyn till Bondeförbundet, som räddar riksdagsmajoritet och regeringsställning? Har vi inte i någon mån smittats av byråkratin? Sådant är ju mänskligt. Men var det meningen när vi började? Börjar vi inte bli konservativa — vi har ju fått erövringar att försvara? Håller inte med pågående folkvandring inom svenska folket arbetarklassens barn på att via serviceyrkena stiga upp i borgarklassen? Stora lager äldre själva! Liberalismens syn och medelklassens dimmighet får ny aktualitet men också individens problem gentemot kollektivet. Och hur är det — vi kan nog instämma i Tage Erlanders undran vid ett tillfälle i riksdagsgruppen: "Vi trodde ju människorna skulle bli bättre när de fick det bättre, men —"

Det mest beklämmande i arbetarklassens förborgerligande är det ofta centrala alkoholintresset, lidelsen för "fjärde litern", vreden över brännvinets fördyrande. Spritförtäringens rätten är visst för många den viktigaste av de mänskliga rättigheterna. I dag, när socialvården är så pass hyggligt ordnad, är alkoholeländet, främst bland ungdomen, vår allvarligaste sociala fråga. Här behövs ett väckelsekorståg från arbetarrörelsen och främst dess ungdoms- och kvinnorörelse.

Och var står Sveriges arbetarklass i vår stora, överfolkliga livsfråga: försvaret av Västerlandets högre syn på Människovärdet — detta förr heliga begrepp på våra fanor, i våra sånger, artiklar och tal? Var är Internationalen, åtminstone den fria världens International — och arbetarrörelsens, arbetarpressens intresse för den? Debatteras Internationalen i den målmedvetna svenska arbetarklassen? Bristen på internationalism är rörelsens allvarligaste ohälsotecken.

Socialism är inte statskapitalism utan samhällseffektivitet med individuell frihet. Internationalt. Som socialister borde vi veta, att en liten grupp som vårt folk kan inte leva lyckligt och tryggt så länge två tredjedelar av mänskligheten svälter. Vi hänger på liv och död samman med det hela. Den insikten är omistlig för varje socialist, ja, varje människa. Vi lever heller inte bara av en materiell standard. Vi behöver en tro. Men en tro kan inte grundas på en stat, en plätt av kartan. Den måste omfatta hela mänskligheten. De religiösa har en sådan total tro. De politiskt frälsta, kommunisterna, har det. Har inte de demokratiska socialisterna tappat något av den tron för den svenska statsbudgetens i sej berättigade krav på intresse?

Tron måste återvinnas, om inte arbetarklassen ska tappa initiativ och plats i historien. Den kan återvinnas — om vi vidgar blicken och intresset och arbetet till att omfatta ”trälar uti alla stater”. Trälarna finns. De är minst halva mänskligheten. Med en internationalistisk syn kan vi återfå tron — tron på framtidssamhället, lyckoriket här på jorden, det vi en gång lovade bygga!

*

Tror jag *själv* på arbetarklassen och dess historiska uppgift som förr — i ungdomens kamp-lyrik? Har jag inte i någon mån — och inte lite — romantiserat arbetaren?

Kanske var min syn på arbetarklassen egentligen min syn på mänsklighetens eviga frihetskamp i arbetarklassens epok. Själva inlevelsen i klassens aktion kunde jag ju inte ha som de arbetarfödda kamraterna. Väl såg jag en del fabriker, mötte vakna själar i samdröm i organisationer. Jag var med om det lyriskt heroiska i klassens kamp och självbildningsbragd. Men jag kände ju aldrig fattigdomen i hemmen, arbetslösheten, osäkerheten, rutinarbetets trista monoton. Jag beundrade arbetaren som representanten för en historiskt stigande klass, som skulle föra Människan högre.

Är jag desillusionerad?

Nej, men tillnyktrad. Tror alltså — inte på höjning jämsides av alla men på nya eliter. Kvar av min socialism står vad som var det väsentliga från början: Internationalen. Kvar av min syn på arbetaren står vad som var där från början: Människan. Grunden håller.

Kanske har min ytlighet, min frihet från partiledarengagemang- och funktionärsprestige i alla fall räddat mej till lidelsefri syn också på arbetarklassens utveckling — i tack för allt den har givit mej. Kanske har arbetarklassen i de mest avancerade landen redan gjort sin huvudsakliga historiska insats — och den är sannerligen stor nog. Det är bara trist, om det stannar vid den. Vi skulle ju ordna världen.

Nu tror jag emellertid, att det behövs stora händelser för att göra oss till verkliga människor. Massorna är slöa — kan inte annat vara — men de kan aktiviseras, när stora händelser ruskar upp oss och lär oss att nu gäller det livet! I en prolog till gamla Socialdemokratiska Ungdomsförbundets tioårsjubileum 1913 skrev jag: ”Öde, skänk oss stormen! I storm växer människan stor.” Ja, är det inte så, att först stormen, striden, ger linjer, lär oss skilja på rätt och orätt, skapar moral? I vardagens gråhet blir det inget vägledande ”ja eller nej”, ”rätt eller orätt”, bara: ”Tja. Både-och. Neutral.”

Nu är vi förstås olika skapade. En del trivs med att vegetera, hålla läget flytande. Andra vill skapa nya lägen, driva fram fronter och idéer. Jag ville inte vara svensk UD-chef eller generalsekreterare i FN. Kan inte vara neutral.

*

Hittills har jag hållit mej på jorden. Mitt framtidssamhälle söker tomt där. Himlen har jag med Heine överlämnat till änglar och sparvar. Men till sist några ord om de s.k. livsgåtorna. Religion samlingsrubriceras de gärna. Men om man är religiös därför att man känner samband med allt, vördnad inför gåtorna, sammänklighet — ja, då är vi ju religiösa alla som överhuvud har några andliga intressen. Men vad har kristendomen eller någon annan religion för rätt att ta patent på människoanden?

Positivt vill jag vittna:

Livets gåta har ingen löst, kommer ingen att lösa. Vi kan ju inte i vår speciella form fatta alla andra oändligt varierande former i tillvaron. Ju mer vi fattar desto fler nya frågetecken, desto mer invecklat och intressant blir livet. Men vi har av Livet (säg gärna Gud) fått en gåva

framför alla andra: *förnuftet*, insikten om alltings lagbundenhet och nödvändigheten att låta den insikten råda i vår samvaro. Med förnuftet har vi genom årtusendena kommit till en viss, allmänt antagen bruksanvisning för livet. I det praktiska livet räknar även människor, som eljes hänför allt till "Gud", mycket kallt förnuftigt: i affärer, i allt som gäller intressen. Det är ganska ofint mot "Gud" att peta undan förnuftet och slå sej till ro med fantasier och dogmer från vildestadiet när det blir frågan om det allra högsta: livssynen.

Nu fattar vi ju ingalunda allt med vårt förnuft. Kommer aldrig att göra det. Men vi skapar oss allt större klarhet med förnuftet, däremot inte genom att släcka eller skruva ner dess lampa, säga "Gud" och lättjefullt slå oss till ro i känslöskymning. Vi tackar bäst för "gudagåvan" genom att bruka den i ständig kamp mot det andliga mörkret, alltjämt tränga vidare i vår orientering. Sedan kommer ändå alltid att återstå de stora gåtorna: livets och dödens, evighetens. Dem kommer vi aldrig att kunna lösa. Som fritänkare böjer vi oss därför i andakt inför dem — med alltjämt marschberett förnuft!

Vad är då livets mening? Livet självt. Livets egen kamp, mildrad av sammänkligheten. I sin underbara dikt En fattig munk från Skara har Gustaf Fröding givit människans väg i relativiteten gott-ont, i världens djungel:

Och människan vandrar på jorden om
och ingen vet varifrån hon kom
och ingen vet vart leden bär
och ingen vet vad livet är.
Men fram genom långliga strider
det dagas väl bättre tider,
då ingen är ond och ingen är god
men bröder som kämpa i onskans flod
och räcka varandra handen
att hjälpa fram till stranden.

Min moral? Den mänskliga solidariteten mellan egoistiska individer. En livstro hämtad från samhällelig fostran, från mänsklighetens stora andar, främst två: Gustaf Fröding och Ellen Key, andar som har prövat livets allvar, grubblat, kämpat för sin tro och hamnat i mänsklig ödmjukhet och mänsklig stolthet inför solidaritetens livssyn: livstron som balanserar självhävdelsen och samkänslan.

Till sist: Kan man verkligen vara optimist i dag? Kan man tro på människan år 1954 e.Kr.? På denna mänsklighet, vars historia är så ruskig, denna otäcka samling slödder, förtryckare och slavar? Hur skulle det inte se ut i det högkulturella Sveriges huvudstad, om man bara för en natt tog bort all polis? Kan man verkligen tro på sin mänsklighet? Kan man alltjämt vara optimist?

Ja, trots allt!

Men hur?

Jo, se alltid och allt historiskt! Då vet man, att inget är färdigt, att allt är i ständig rörelse, allt kan ändras och man kan själv vara med och verka till det bättre. Se vidare allt internationellt, i mänsklig skala. Då tappar man inte modet för lokalt elände. Därtill ännu ett råd: Var noga med umgänget! Jag älskar mänskligheten bäst när jag inte trängs för mycket med den, t.ex. i köer och bussar. Man kan ju välja sin mänsklighet, liksom eljes sitt umgänge: här finns ju alla tiders stora andar — och vanliga goda offrande vardagsmänniskor. Ja, tänk t.ex. på Hitler-tidens partisaner — och frihetshjältarna nu under förtrycket i öster! Hur många generationer har som vår fått uppleva denna mänsklighetens triumf: partisanerna! Räcker inte den upp-

levelsen? Folk har levat optimistiskt på mycket mindre. Och så den historiska vissheten, att partisaner kommer det alltid att finnas. Friheten, anden, kan inte kuvas — trots allt.

Summa summarum:

Jag tror — trots allt!